

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

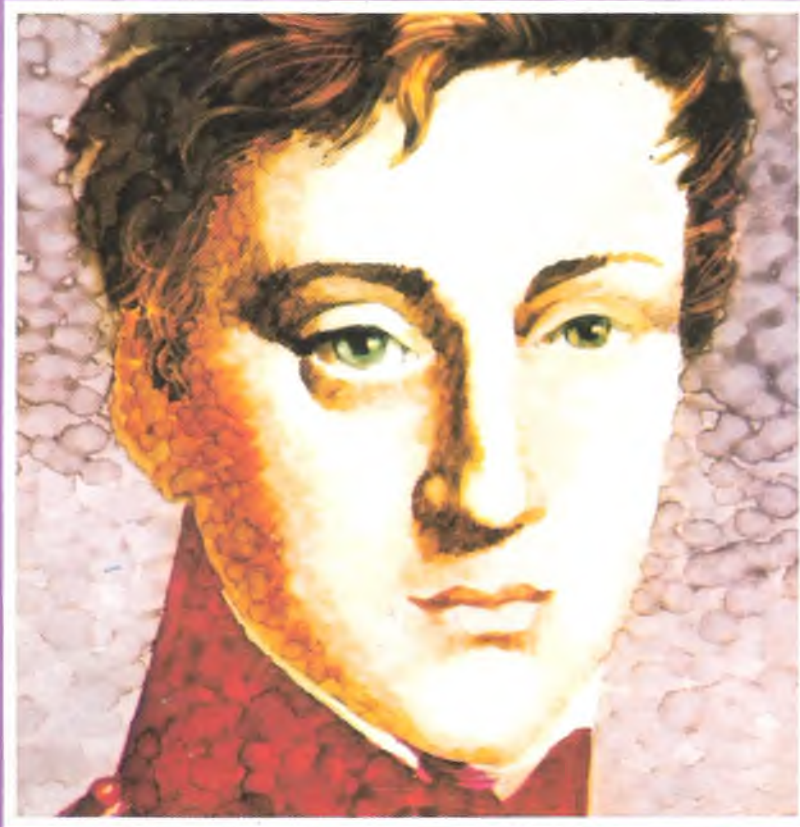
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

CARNOT, Sadi

CANZ, Israel
CAPA, Robert
CAPABLANCA, José
CAPEK, Karel
CAPOTE, Truman
CAPP, Al
CAPPIELLO, Leonetto
CAPRA, Frank
CARACALLA
CARAGIALE, Ion Luca
CARAVAGGIO
CARDAILLAC, J. Jacques
CARDANO, Girolamo
CARDENAS, Lazaro
CARDINALE, Claudia
CARDOZO, Benjamin
CARDUCCI, Giosuè
CAREY, Henry Charles
CARLE, Giuseppe
CARLINI, Armando
CARLO, Alberto
CARLOS III
CARLYLE, Thomas
CARMONA, Antonio
CARNAP, Rudolf
CARNÉ, Marcel
CARNEGIE, Andrew
CARNOT, Lazare
CARNOT, Sadi
CARO, Elme-Marie
CAROLI

CAROTHERS, Wallace
CAPRACCIO, Vittore
CARPEAUX, J. Baptiste
CARPENTIER, Alejo
CARPENTIER, Georges
CARPENTIER, René
CARPZOV, Benedikt

23

CARR, Edward Hallet
CARR, John Dickson
CARRA, Carlo
CARRACCI, Annibale
CARRANZA, Venustiano
CARRE DE MALBERG,
CARREL, Alexis

CARRERA, Jose Miguel
CARRERA, Jose Rafael
CARRILLO, Santiago
CARROLL, Lewis
CARTAN, Elie
CARTER, Howard
CARTER, James
CARTIER, Jacques
CARTIER-BRESSON
CARTWRIGHT, Edmund
CARTWRIGHT, John
CARUS, Carl Gustav
CARUSO, Enrico
CARVER, George
CASALS, Pau
CASARES, Maria
CASEMENT, Roger David
CASLAVSKA, Vera
CASSANDRE
CASSAT, Mary
CASSEL, Gustav
CASSINI, Giovanni
CASSIODORUS, Flavius
CASSIRER, Ernst
CASTAGNO, Andrea del
CASTELLI, Enrico
CASTELNUOVO-TEDESCO
CASTELLO BRANCO, C.
CASTELLO BRANCO, H.
CASTELVETRO, Lodovico
CASTIGLIONE, Baldossare
CASTILLA, Ramon

Crelle's Journal'de ancak 1874 yılında yayımlanması kabul edilen "Über eine Eigenschaft des Inbegriffes aller reellen algebraischen Zahlen" ("Gerçek Cebirsel Sayıların Tümüne İlişkin Bir Özellik Üzerine") başlıklı çalışması küme kuramının ilk basılı belgesidir. Bu çalışmada, cebirsel sayılar (cebirsel denklemlerin çözümü olabilen sayılar) kümesinin sayılabilirliğini, bir başka deyişle tamsayılar kümesinin öğeleri kadar öğesi bulunduğunu gösterirken, transandant (cebirsel olmayan) sayılar kümesinin sayılamazlığını, ya da tamsayılardan fazla sayıda öğeye sahip olduğunu kanıtladı. Sonsuzun iki türünün (sayılabilir-sayılamaz) olduğunun gösterilmesi matematik tarihinin dönemeçlerinden birisidir.

İlk başarısının ardından Cantor, yeni bir prob-

lemle uğraşmaya başladı. Bu kez tek boyutlu doğru ile n-boyutlu Eukleides uzayı arasında birebir uygu kurulabileceğini kanıtlamaya çalışıyordu. Dedekind'e yazdığı 19 Ocak 1874 tarihli mektubunda bir yüzeydeki, örneğin sınırlarıyla birlikte bir karenin yüzeyindeki noktalar kümesi ile uç noktaları kendisine ait bir doğru parçası üzerindeki noktalar kümesi arasında birebir uygu kurulamayacağını açıkça görülmesine karşın kanıtlamanın hiç de kolay olmadığını belirtiyordu. Daha sonra ise böyle bir uygunun kurulabileceğini kanıtladı. Bu problemle ilgili olarak Dedekind'e yazdığı ikinci bir mektupta, "Boyut kavramının değişmezliği ile ilgili tüm matematiksel ve felsefi çıkarımlar bence geçersizdir" diyordu. Dedekind ise Cantor'un kurduğu birebir uygunun süreksiz olduğunu, boyutun değişmezliği için sürekliliğin gerekli olabileceğini vurgulayarak yargıya varmakta acele etmemesini öğütledi. Bunun üzerine Cantor Dedekind'in düşüncesini kanıtlamaya çalıştı. 1879'da kaleme aldığı "Über einen Satz aus der Theorie der stetigen Mannigfaltigkeiten" ("Sürekli Çeşitlemeler Kuramına İlişkin Bir Sav Üzerine") başlıklı çalışmasını bu amaçla yazdı, ancak kanıtlamayı başaramadı. 1910'da Brouwer'in doğru kanıtına değin boyutun değişmezliği sorunu çözümsüz kaldı.

Aynı dönemde *Über unendliche lineare Punktmannigfaltigkeiten* ("Sonsuz Doğrusal Nokta Çeşitlemeleri Üzerine") adlı çalışmasında ortaya attığı "süreyl varsayımı" (continuum hypothesis) adıyla anılan problemi. 1897'de yayımladığı *Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre* ("Sonluötesi Sayılar Kuramının Temellerine Katkı") adlı yapıtında daha sağlam temellere oturttu. Bu çalışmada süreklilik ve sonsuz kavramlarıyla birlikte sonluötesi nicel sayılar ve sıra sayılarına ilişkin görüşlerini de topladı. Sonsuz elemanlı kümelerin eleman sayıları arasındaki farklılıklardan yola çıkarak sonluötesi nicel sayılar kavramına ulaştı. Bu sayılar arasında, sonlu sayılar aritmetiğine benzer bir aritmetik geliştirerek sonsuz kavramını zenginleştirdi. Bir doğru üzerindeki noktaların sayısının, sonluötesi nicel sayıların en küçüğünden daha büyük olduğunu gösterdi. 20.yy'da pek çok ünlü matematikçinin kendisine konu olarak seçtiği "süreyl varsayımı"na göre, bir doğru üzerindeki noktaların sayısı en küçük nicel sayıdan büyük olmakla birlikte, aralarında bir başka nicel sayı yoktur.

Cantor'un sonsuz kavramına ilişkin çalışmaları matematiğin temellerinin 20.yy başında yeniden gözden geçirilmesine yol açarken, küme kuramı da temel matematik öğretimi yöntemlerini değiştirmiştir. Eğitim sistemine "modern matematik" adıyla giren anlayış Cantor'un kurduğu küme kuramına dayanır. Cantor'un klasik analize yaptığı katkılar da küme kuramına eşdeğer önemdedir. Analizin temellerine ilişkin, ilk kez ortaya attığı sorular ve sonsuz kavramı, limit, süreklilik ve yakınsaklıkla ilgili o güne dek rastlanmamış özgünlükte görüşlerle matematikte bir devrimin öncüsü oldu. Cantor'un kullandığı yöntemler, daha önce kimsenin düşlemediği türdendi. Yapıtlarındaki yaklaşım yine kendisinin "matematiğin özü özgürlüğünde yatar" deyişini doğrular niteliktedir.

◀ *Küme kuramı*

Boyut kavramı

Köşegen Yöntemi

Alman Matematikçiler Derneği'nin 1891'de Halle'de yapılan ilk toplantısına devrin ünlü matematikçisi Kronecker gelmeyince yerine Cantor bir konuşma yapmış ve gerçek sayıların "sayılamaz" olduğunun yalın bir kanıtını vermişti. İlk kez bu toplantıda Cantor tarafından duyurulan ve matematik tarihine "köşegen yöntemi" adıyla geçen bu önemli yöntem, (0,1) aralığındaki gerçek sayıların sayılamaz olduğunun kanıtını vererek şöyle açıklanabilir:

1,2,3,... doğal sayılar kümesiyle arasında birebir uygu kurulabilen bir kümeye sayılabilir küme adı verilir. Birebir uygunun kurulamadığı durumlarda ise verilen küme "sayılamaz" bir kümedir.

(0,1) aralığındaki her gerçek sayının, ondalık bir kesir olarak, tek bir açılımı (kesirin sonunda dokuzların sonsuz tekrarını bir yana bırakmak koşuluyla) vardır.

Örneğin:

$$3/11 = 0,272727...$$

$$1/\sqrt{2} = 0,707106...$$

$$1/4 = 0,250000...$$

açılımları yazılabilir.

(0,1) aralığındaki gerçek sayılarla doğal sayılar arasında aşağıdaki çizelgede gösterilen türde bir uygu olduğu varsayalım.

$$1 \quad 0. \quad 12357$$

$$2 \quad 0. \quad 290000$$

$$3 \quad 0. \quad 621376$$

$$4 \quad 0. \quad 35019$$

Bu çizelgede olmayan (0,1) aralığına ait bir gerçek sayı her zaman vardır. Yukarıda çizgiyle belirtilmiş köşegenlerdeki sayılardan değişik rakamlar seçerek bir sayı oluşturulduğunda, bu sayı sıfırdan sonraki ilk basamakta birinci sayıdan, ikinci basamakta ikinci sayıdan, üçüncü basamakta üçüncü sayıdan ve böylece sıfırdan sonraki basamakların n.sinden n. sayıdan değişik olacaktır.

Demek ki çizelge (0,1) aralığındaki tüm gerçek sayıları kapsayamaz, bu nedenle (0,1) aralığındaki gerçek sayılar "sayılamaz" sayılardır.

• YAPITLAR (başlıca): "Über eine Eigenschaft des Inbe-

griffes aller reellen algebraischen Zahlen" *Crelle's Journal*, LXXVII, 1874, ("Gerçek Cebirsel Sayıların Tümüne İlişkin Bir Özellik Üzerine"); *Grundlagen einer allgemeinen Mannigfaltigkeitlehre*, 1883, ("Genel Bir Küme Kuramının Temelleri"); *Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre*, 1897, ("Sonluötesi Sayılar Kuramının Temellerine Katkı").

• KAYNAKLAR: D.J.Struik, *A Concise History of Mathematics*, 1948; E.T.Bell, *Men of Mathematics*, 1961.

• BAKINIZ: DEDEKIND, KRONECKER, LEBESGUE, ZERMELO.

CANZ, Israel

(1690-1753)

Alman tanrıbilimci.Leibniz-Wolff felsefesiyle tanrıbilimi uzlaştırmaya çalışmıştır.

Israel Gottlieb Canz Württemberg'te doğdu, Tübingen'de öldü. Doğduğu ilde öğrenim gördükten sonra Tübingen Üniversitesi'nde yazın tarihi, felsefe ve tanrıbilim okuttu. Özellikle metafizik ve Leibniz-Wolff felsefesi üzerinde durdu. Bu felsefeye, yeni yorumlar getirerek, tanrıbilimle uzlaştırmaya çalıştı. Özellikle metafizik sorunların çözümünde kanıtlayıcı bir yöntem aradı.

Canz'a göre felsefenin üzerinde durması gereken ilk gerçeklerin kaynağı metafiziktir. Başka gerçekler, çözümleme yoluyla, bu ilk gerçeklerden çıkarılır. İnsan bir "ruh varlığı"dır. İnsanın içevreninde ve dışevrende geçen olaylardan yola çıkılırsa ruhun varlığı, gerçekliği daha kolay anlaşılır. Canz felsefe ve tanrıbilimle bağdaştırmaya çalıştığı metafiziği varlık-bilim (ontoloji), doğal tanrıbilim, ruhbilim, evrenbilim (kosmoloji) olmak üzere dörde ayırır.

Canz, hayvanlarda usla donatılmış bir ruhun bulunduğu görüşüne karşı çıktığı gibi, Descartes'ın hayvanı bir makine sayan kuramına da inanmaz. Ona göre hayvanlarda duyum, düş gücü ve yargılama yeteneği, ilkel kalmış, gelişmemiş bir niteliktedir. Hayvanlarda soyut ve genel düşünce yoktur. Bu da onların belli bir gelişme düzeyini aşmadığını gösterir.

• YAPITLAR (başlıca): *Grammaticae Universalis*, 1737, ("Genel Dilbilgisi"); *Leibnizianae et Wolfianae Usus in Theologia*, 1739, ("Tanrıbilimde Leibniz ve Wolff Felsefesinin Kullanımı"); *Meditationes Philosophicae*, 1750, ("Felsefe Düşünceleri").

• BAKINIZ: LEIBNIZ, WOLFF.

CAPA, Robert

(1913-1954)

Macar asıllı ABD'li fotoğrafçı. Çektiği savaş resimleriyle 20.yy'ın önde gelen haber fotoğrafçılarından olmuştur.

Macaristan'ın Budapeşte kentinde doğdu, 25 Mayıs 1954'te Çinhindi'nde öldü. Asıl adı Andrei Friedmann'dır. 1930 dolaylarında Amiral Horty'nin baskı rejimine dayanamayarak Fransa'ya gitmek üzere Macaristan'dan ayrıldı. Yolculuğu sırasında Berlin'e uğradı ve bir arkadaşının Voigtlander marka fotoğraf makinesini ödünç aldı. Bu olay onun, fotoğrafın kendisi için taşıdığı önemi görmesini sağladı, yaşamının akışını değiştirdi. Çektiği fotoğrafları Fransa'da, Robert Capa adında zengin bir Amerikalı'nın yapıtları diye pazarlayıp çok yüksek fiyatlarla sattı. Hilesi anlaşıldığında yapıtları herkesçe aranır hale gelmişti, böylece Capa adını kullanmayı sürdürdü. Paris'te fotoğrafçı David Seymour (Chim) ve Cartier-Bresson'la tanıştı, onlarla birlikte çalıştı.

Kısa ama hareketli yaşamında, beş ayrı savaşı görüntüledi. İlk kez 1936'da, fotoğrafçı olan sevgilisi Gerda Taro ve arkadaşı Chim ile birlikte savaş muhabiri olarak İspanya İç Savaşı'na katıldı. Çarpışmalar sırasında Taro bir tankın altında kalarak öldü. Bir askeri, tam vurulduğu an gösteren *Ölüm Anı* adlı klasikleşmiş fotoğrafı, bu üzüntülü döneminin en önemli ürünüdür. Görüntülemeledeki üstün başarısı ilk bu savaş sırasında ortaya çıkmıştır. 1938'de Çin-Japon Savaşı'nı görüntüledi. Sonra, II.Dünya Savaşı'nda Afrika, Sicilya ve İtalya'da *Life* dergisi için resimler çekti. Özellikle Normandiya Çıkarması sırasındaki fotoğrafları hem tarihsel belge, hem de sanat çalışması olarak büyük değer taşır. Savaştan sonra 1947'de, Bresson ve Chim'in de katılmasıyla Magnum

"Otoportre"

adını verdikleri bağımsız fotoğraf ajansını kurdu. Bir yandan bu ajansı yönetirken, bir yandan da yeni bir fotoğrafçı kuşağı yetiştirmek için çaba gösterdi. 1948'de Filistin, 1954'te Fransız-Çinhindi savaşlarına katıldı. Çinhindi'nde Thai Binn yakınlarında yürüyüş halindeki askerleri çekmek için arabasıyla birliklerin önüne geçtiği sırada bir mayının patlamasıyla öldü. Fransız Hükümeti ona sonradan Savaş Haçı madalyası verdi.

Capa fotoğrafçı olarak görevinin, ölüm kalım savaşı içindeki insanları tanıtmak olduğunu söylemiş, fotoğraflarında savaşın tüm korkunçluğunu gözler önüne sermiştir. Özellikle Normandiya Çıkarması fotoğraflarında savaş karşıtı tutumu çok belirgindir. Son çalışmalarında genellikle askerlerin duygusal davranışlarını görüntülemiştir.

• BAKINIZ: CARTIER-BRESSON.

CAPABLANCA, José Raúl (1888-1942)

Kübalı satranççı. Dünyanın en büyük satranççılarındandır.

19 Kasım 1888'de Havana'da doğdu, 8 Mart 1942'de New York'ta öldü. 12 yaşında Küba şampiyonluğunu içinden dönemin tanınmış ustalarından Corzo ile yaptığı maçı 7-3 kazandı. Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gören Capablanca daha sonra diplomatik görevli olarak çalıştı. 1909'da ABD satranç şampiyonu Marshall'i 15-8 yendi. 1921'de o zamanki dünya şampiyonu Emanuel Lasker ile Havana'da oynadığı şampiyonluk maçını 9-5 kazandı ve böylece üçüncü dünya satranç şampiyonu oldu. 1922'de katıldığı Londra satranç turnuvasında 11 kazanç ve 4 berabere gibi çok yüksek bir puanla birinci olması ona "yenilmez" unvanını kazandırdı. 1927'de Alehin ile yaptığı dünya şampiyonluğu maçını 15 1/2 - 18-1/2 kaybettikten sonra tekrar eski gücüne ulaşamadı.

Hayatının son yıllarında oyun gücünün zayıflamasına karşın Capablanca satranç tarihinin en büyük oyuncularları arasında yer almıştır. Yaşamı boyunca oynadığı toplam 583 turnuva ve maç partilerinden 302'sini kazanmış, 246'sında berabere kalmış ve sadece 35'ini kaybetmiştir. Capablanca ile Alehin'in aralarında oynadıkları toplam 47 turnuva ve maç partisi 7'şer kazanç ve 33 berabere olmak üzere eşitlikle sonuçlanmıştır. Capablanca basit gibi görünen bir oyun stiline sahip olmasıyla tanınmıştır.

ÇAPEK, Karel

Bak. ÇAPEK, Karel

CAPOTE, Truman (1924)

ABD'li öykü, roman ve deneme yazarı. Amerikan Gotik geleneğinin başlıca temsilcilerindendir.

30 Eylül 1924'te, ABD'nin güneyinde, New Orleans'da doğdu. Annesiyle babasının ayrışmaları üzerine, Louisiana ve Alabama'daki akrabalarının yanına yollandı. Bu dönemdeki çocukluk yaşantıları yetişkinliğinde yazdıklarının esin kaynağı olmuştur. Daha sonra Connecticut Eyaleti'nin Milbrook kentinde oturan annesiyle üvey babasının yanına gitti ve öğrenimini Greenwich High School'da tamamladı.

1948 tarihli ilk romanı *Other Voices, Other Rooms* ("Başka Sesler, Başka Odalar"), genç bir yazarın ilk başarısı olarak büyük övgüyle karşılandı. Capote, bu romanında Güney'i, Güney'in kabuslu atmosferini küçük bir çocuğun gözünden anlatır. Korku romanı izleklerini çok kişisel gözlemlerle zenginleştiren bir yapıttır. Anormal psikolojik durumları, şiddet ve korku öğelerini melodram havasında işleyen modern Gotik roman anlayışının parlak bir örneğidir. Capote bu tarihten iki yıl önce "Shut a Final Door" (Son Kapıyı Kapa) adlı kısa öyküsü için O. Henry öykü ödülünü aldı. Bunu ve öteki öykülerini içeren *A Tree of Night* (Gece Ağacı) ile Gotik öykü geleneğini sürdürdü ve yalnız, yalıtılmış kişilerin psikolojik çıkmazlarından esinlenen korku öyküleri yazdı.

1951 tarihli *The Grass Harp*'ta (Çimen Türküsü), ruhaf bireylerden oluşan bir Güneyli aile anlatılır. Kısa bir süre için dünyadan el etek çekip ağaç tepesindeki bir eve yerleşen bu kişiler daha sonra güçleri tazelenmiş olarak gündelik yaşama dönerler. Bu romanı sahneye de uyarlayan Capote, 1954'te besteci Harold Arlen'in isteği üzerine "House of Flowers" ("Çiçeklerin Evi") adlı öyküsünden hareketle bir müzikal yazdı. Yazar aynı yıl yönetmen John Huston için *Beat the Devil* (Sarışın Şeytan) adlı filmin senaryosunu hazırladı ve *Local Colour* ("Yerel Renk") başlığı altında gezi notlarını yayımladı.

New Yorker dergisi adına, SSCB'de *Porgy ve Bess* turnesine çıkan zenci sanatçılara eşlik etti. Bu gezinin izlenimlerini 1956'da *Muses Are Heard* ("Esin Perileri Duyuluyor") adlı kitapta topladı. 1958'de yazdığı ve en sevilen kitaplarından biri olan *Breakfast at Tiffany's* (Tiffany'de Kahvaltı), Manhattanlı bir 'hayat kızıyla' yazarlık heveslisi bir delikanlının olağanüstü serüvenlerini anlatıyordu. Capote, gazete ciliğe giderek daha çok zaman ayırmaya başladı. 1959 tarihli *Observations* ("Gözlemler"), yazarın çeşitli ünlü kişilerle yaptığı röportajları kapsar.

Capote'yi vepyen bir yazı tarzına yönelten romanı *In Cold Blood*'dır (Soğukkanlılar). 1966'da yazılan bu romanda Capote gerçek bir cinayet olayından yola çıkarak gazeteci üslubu kullanarak çok değişik bir roman metni yarattı.

1965'te yazdığı "A Christmas Memory" ("Bir Noel Anısı") ve 1968'de yazdığı "Thanksgiving Visitor" ("Şükran Günü Konuğu") ise yazarın televizyon filmi haline getirilen öykülerinden ikisidir. Birlikte

yayımlanan bu iki uzun öyküden bu yana, Capote *Let the Dogs Bark* ("Bırak Ulusun Köpekler") ve *Music for Chaemeleons* ("Bukalemunlar İçin Müzik") adını verdiği iki denemeler kitabı yayımladı.

Capote, Amerikan edebiyatının 'harika çocuk'larından biridir. Edebi verimi az ama nitelikli olmuş, kimi çağdaş yazı tekniklerini edebiyat alanına sokmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): **Roman:** *Other Voices, Other Rooms*, 1948, ("Başka Sesler, Başka Odalar"); *The Grass Harp*, 1951, (Çimen Türküsü); *Breakfast at Tiffany's*, 1958, (Tiffany'de Kahvaltı); *In Cold Blood*, 1966, (Soğukkanlılar). **Öykü:** *A Tree of Night*, 1949, (Gece Ağacı); *A Christmas Memory-Thanksgiving Visitor*, 1968, ("Bir Noel Anısı-Şükran Günü Konuğu"). **Senaryo:** *House of Flowers*, 1954, ("Çiçeklerin Evi"); *Beat the Devil*, 1954, (Sarışın Şeytan). **Gezi notları:** *Local Colour*, 1959, ("Yerel Renk"); *Muses Are Heard*, 1956, ("Esin Perileri Duyuluyor"). **Röportaj:** *Observations*, 1959, ("Gözlemler"). **Deneme:** *Let The Dogs Bark*, 1974, ("Bırak Ulusun Köpekler"); *Music for Chaemeleons*, 1981, ("Bukalemunlar İçin Müzik").

CAPP, Al (1909-1979)

ABD'li çizgi romancı. Yaratmış olduğu Hoş Memo tipiyle ün kazanmıştır.

28 Eylül 1909'da Connecticut'da, New Haven'da doğdu. Asıl adı Alfred Gerald Caplin'dir. Küçükken basasının aile bireylerinden esinlenerek çizdiği karikatürlerden etkilendi, yükseköğrenim yapmaktan vazgeçerek yeteneğini çizgi roman alanında denemeye karar verdi. Bir süre döneminin ünlü çizgi romancılarından birinin yanında çalıştı. Kendi çizgi romanı olan *Hoş Memo* (*Li'l Abner*) ilk kez 1934'te yayımlanmaya başladı. Çizgi romanının birden bire tutulması Capp'e büyük bir ün ve servet sağladı. Bu uğraşının yanı sıra gazete ve dergilerde yazılar yazdı, kitaplar yayımladı, gülmece yeteneğini yazar olarak da kanıtladı. Kentucky'de Walt Disney'in Disneyland'ine benzeyen ve adı *Köpekköy* (*Dogpatch*) olan bir eğlence parkı kurdu. 1947'de Amerikan Ulusal Karikatürcüler Derneği tarafından her yıl en başarılı bir karikatürcüye verilen Reuben Ödülü'nü kazandı. Adı çeşitli skandallara da karıştı. 1960'larda 1000'in üstünde gazetede yayımlanan *Hoş Memo*, yaratıcısının eleştirel tutumunun giderek azalması nedeniyle 1970'lerde gözden düştü. Yaşlılık ve hastalık nedeniyle-

Hoş Memo ve ailesi: Buncuk Ana, Buncuk Baba, Hoş Memo, Gül Pembe ve Merdefe.

le 1978'de çizgi romanının yayınına son verdi. Bir yıl sonra da öldü.

Al Capp'in kendine özgü, yalın ama ayrıntılarına inen, karikatürize etmesine karşın gerçekçi olan bir çizgisi vardır. Çizgi romanlarında ilginç tipler yaratmıştır, ama bunların etkileyiciliği içerdikleri alaylı gülmece gelir. Hoş Memo temiz yürekli bir köy delikanlısıdır, ailesiyle birlikte büyük kentlerden uzaktaki Köpekköy'de yaşar. Bu yaşantı zaman zaman uygarlığın temsilcileri ya da ürünleri ile bozulur ve eski durgunluğuna dönüncüye değin kahramanı ile çevresindekilere heyecanla izlenen gülünç olaylar yaşatır. Capp bu ortama büyük bir ustalıkla yerleştirdiği Amerikan toplumuna özgü zayıflıkları alaya almıştır. Kimi yerde ilerici bir eleştiri düzeyine ulaşan gülmeccesini böyle bir evrensel çelişki üstüne kurmuş olması, çizgi romanının ülkesi dışında da tutulmasını sağlamıştır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli Türk gazetelerinde de yayımlanan *Hoş Memo*, zaman zaman çok iyi bir düzeye ulaşan çevirisiyle de beğeni kazanmıştır.

CAPPIELLO, Leonetto (1875-1942)

İtalyan asıllı Fransız afişçi ve karikatürcü. Yeni Sanat (Art-Nouveau) doğrultusunda yaptığı afişlerle tanınmıştır.

İtalya'da Milano yakınlarındaki Leghorn'da doğdu, Fransa'da Cannes dolaylarındaki Grasse'da öldü. Sanat eğitimini doğduğu yerde yaptı. 1892'de Floransa'da bir sergi açtı. 1896'da çevresindeki değişik kişiliklerin karikatürlerini içeren bir albüm hazırladı. 1898'de Paris'e giderek Fransız uyruğuna geçti. Burada önceleri *Le Rire* ve *La Journal* gibi dergilerle *Le Figaro* gibi gazetelerde portreler çizdi. Kısa bir süre sonra ilgisi afiş alanına yöneldi. Gözlem gücü ve sanat yeteneği kısa zamanda kendini göstermesine yardım etti. Özgün süslemeci anlatımı ile dünyanın sayılı afişçileri arasına girdi.

Afişlerinde Yeni Sanat'tan kaynaklanan kıvrımlı eğriler, mat ve donuk renklerle bütünleştiği çizgisel bir üslup kullanmıştır. Karikatür ve kitap resimlerinde ise yalın ve basit çizgilerle canlı renkleri yeğlemiştir. Yapıtları büyük düşgücünü ve gülmece yeteneğini ortaya koyar.

- **YAPITLAR** (başlıca): **Afiş:** *Frou-Frou*, 1899; *Folies Bergère*, 1900; *Le Thermogène*, 1909; *Cinzano*, 1910; *Mistinguett*, 1920; hazır etsuyu afişi, 1931. **Kitap resimleri:** Voltaire, *La Princesse de Babylone*, ("Babil Prensesi"); J.Boulenger, *De la Valse au Tango*, ("Valsten Tangoya").

- **KAYNAKLAR:** J.Vienot, *L.Cappiello: Sa vie et son oeuvre*, 1946.

CAPRA, Frank (1897)

İtalyan asıllı ABD'li sinema yönetmeni. Güldürü ile toplumsal konuları bağdaştıran filmleriyle Amerikan sinemasında kendine özgü yeri olan bir sinemacıdır.

18 Mayıs 1897'de Sicilya'da, Palermo'da yoksul bir ana babanın oğlu olarak doğan Frank Capra, altı yaşındayken ailesiyle birlikte California'ya gitti. Çocukluğunda yaşamını kazanmak için türlü işler yaptı. Kimya öğrenimi gördü. I.Dünya Savaşı'na katıldı. 1918'de terhis olduktan sonra iş ararken, rastlantı sonucu yönetmenliğe başladı. Sessiz sinema döneminin palyaçolarından Harry Langdon için senaryolar yazdı ve onun *Tramp, Tramp, Tramp*, *The Strong Man* ("Güçlü Adam"), *Long Pants* ("Uzun Pantolon") gibi filmlerini yönetti.

1928'de, piyasaya yeni atılan Columbia şirketi için sıradan, ucuz iş filmleri çekmeye başladı. Şirket daha iddialı projelere yönelince Capra şansını bunlarda da denemeye karar verdi. 1930'da *Ladies of Leisure* ("Aylak Hanımlar"), tek müzikal filmi *Rain or Shine*, 1931'de Jean Harlow'lu bir güldürü olan *Platinum Blonde* ("Sarışın") gibi filmlerle yönetmenlik alanındaki becerisini pekiştirdi.

1932'de çektiği *American Madness* ("Amerikan Çılgınlığı") ilk tipik Capra güldürüsüdür. İktisadi kriz sırasında bankalara koşan halkın tepkisini güldürü biçiminde ele alan film, sosyal bir konuya seyircinin kolayca kabul edebileceği, duygusal bir bakış getiriyordu. 1933 tarihli *Lady for a Day* ("Bir Günlük Hanımefendi") ise yoksullukla zenginlik arasındaki uçurumu masal ve güldürü öğeleriyle kapatmayı amaçlıyordu. Capra'nın en önemli filmlerinden biri, 1934 tarihinde yaptığı *It Happened One Night*'dir (Bir Gecede Oldu). Film 'aslında birbirlerini seven' bir kadın ile erkek arasındaki güç çekişmelerini eksen alan güldürünün (*screwball*) en başarılı örneğidir. Claudette Colbert'in canlandırdığı şımarık zengin kızıyla Clark Gable'in meteliksiz ve fırsatçı gazetecisi arasındaki duygusal gerilim Capra'nın kendisine özgü siniflar arası barış ütopyasına da ışık tutuyordu.

Capra'nın doğrudan doğruya toplumsal sorunlara güldürü kalıpları içinde ve duygusal açıdan abartılmış kahramanlar aracılığıyla çözüm getirdiği filmlerin ilki 1936 tarihli *Mr. Deeds Goes To Town*'dir. (Bay Deeds Şehre Gidiyor). Bu filmde saf, bozulmamış Amerikan kahramanını canlandıran Gary Cooper eline geçen serveti toplum yararına kullanmak istiyor, egemen güçler buna engel olmaya çalışıyor, olaylar sonuçta becerikli kadın gazeteci Jean Arthur'un da yardımıyla tatlıya bağlanıyordu. Aynı olay örgüsü 1939 tarihli *Mr. Smith Goes To Washington*'da (Bay Smith Washington'a Gidiyor), bu kez Senato'da geçen bir öyküye uyarlanır. Capra bu filmlerinde, toplumsal adaletsizliklere karşı bireysel çıkışların romantizmini savunur. 1937'de çektiği *Lost Horizon* (Gaip Ufuklar) ise toplumsal güldürü olmamakla birlikte, Capra'nın önerdiği toplumsal ütopyaları andıran Shangri-La kentini anlatan bir kurgubilim

Bir film çekiminde

örneği idi. 1938'de *You Can't Take it with You* (Dünya Malı Dünyada Kalır) ile toplumsal güldürünün abartılmış bir örneğine kayan yönetmen 1939'da Columbia'dan ayrıldı.

Aynı yıl kendi yapım şirketini kuran Capra, ABD'nin savaşa girmesinden önce iki film daha yaptı. 1941 tarihli *Meet John Doe*'da ("İşte John Doe") Deeds tipi bir kahraman tek başına faşizme karşı çıkıyordu. Aynı yılın *Arsenic and Old Lace* (Arsenik Kurbanları) ise ünlü bir sahne oyununun sinema uyarlaması, başarılı bir kara güldürü idi. 1941'de Albay rütbesiyle orduya alınan Capra, ABD Savaş Dairesi film bölümünün başına getirildi. 1942-1945 arasında *Why We Fight* ("Neden Savaşıyoruz?") adlı propaganda dizisini çekti. Bu filmler sinemanın en başarılı propaganda filmleri arasındadır.

1945'te Capra, Liberty Films şirketini kurarak ortakları William Wyler ve George Stevens ile film yapımına girişti. 1946'daki *It's a Wonderful Life* (Şahane Hayat), 1948'deki *State of the Nation*, 1959'daki *A Hole in the Head* (Miami'de Cinayet) ve *A Pocketful of Miracles* (Elmacı Kadın) bu dönemin filmleridir. Capra özellikle son filmlerinde 1930'larla 1940'lardaki duygusallığını sürdürdüyse de eski filmlerinin gördüğü ilgiyle karşılanmadı.

Capra, Hollywood sinemasının sosyal konulara yaklaşımında benimsediği tutumlardan birini temsil eden ve güldürü alanında devrim yapmış sinemacılar-dan biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ladies of Leisure*, 1930, ("Aylak Hanımlar"); *Rain or Shine*, 1930; *Platinum Blonde*, 1931, ("Sarışın"); *Lady for a Day* 1933, ("Bir Günlük Hanımefendi"); *It Happened One Night*, 1934, (Bir Gecede Oldu); *Mr. Deeds Goes To Town*, 1936, (Bay Deeds Şehre Gidiyor); *Lost Horizon*, 1937, (Gaip Ufuklar); *You Can't Take it with You*, 1938, (Dünya Malı Dünyada Kalır); *Mr. Smith Goes To Washington*, 1939, (Bay Smith Washington'a Gidiyor); *Meet John Doe*, 1941, ("İşte John Doe"); *Arsenic and Old Lace*, 1941, (Arsenik Kurbanları); *It's a Wonderful Life*, 1946, (Şahane Hayat); *State of the Nation*, 1948; *A Hole in the Head*, 1959, (Miami'de Cinayet); *A Pocketful of Miracles*, 1961, (Elmacı Kadın).

CARACALLA

(188-217)

Roma İmparatoru. Vatandaşlık hakkından yararlananların sayısını artırmıştır.

4 Nisan 188'de Lugdunum'da (Lyon) doğdu. 8 Nisan 217'de Mezopotamya'da Carrhae'de öldü. Asıl adı Marcus Aurelius Antoninus Bassianus'dur. Roma İmparatoru Kuzey Afrikalı Septimius Severus ve Suriye kökenli Julia Domna'nın oğludur. Doğduğunda Suriye Güneş Tanrısı'nın rahibi olan dedesinin adı Bassianus'u aldı. 196'da Caesar unvanı ve Marcus Aurelius Antoninus adı verildi. 198'de Augustus unvanı alarak babasıyla aynı mertebeye yükseldi. Caracalla takma adı, desenini kendi çizdiği ve tüm Roma'da giyilmesini istediği bir pelerinden gelmektedir.

Annesi oğlunun en iyi biçimde yetişmesi için dönemin ünlü öğretmenlerini tuttu. Yunan hatiplerini ve trajedyâ yazarlarını öğrendi, Yunanlı oyun yazarı Euripides'den bölümler ezberledi. Buna karşın eğitimden ve eğitim görmüş olanlardan pek hoşlanmazdı. 14 yaşında imparatorluk muhafızlarının komutanı Fulvius Plautianus'un kızı Fulvia Plautilla ile evlendi. Daha sonra Plautianus'u hanedana suikast hazırladığı gerekçesiyle idam ettirdi, karısını da bir adaya sürgüne gönderdikten sonra öldürttü.

209'da Augustus unvanını alan küçük kardeşi Geta ile Caracalla arasında imparatorluğun yönetimi konusunda anlaşmazlık vardı. Babası Septimius Severus'un 211'de ölümü üzerine aralarındaki çekişme daha da arttı. İmparatorluğu ikiye bölme tasarısı anneleri tarafından kabul edilmedi. Sonunda Caracalla Şubat 212'de Geta'yı öldürttü. Ertesi gün senatoyu toplayarak, kardeşinin kurduğu tuzaklardan söz açtı, genel bir af ilan edeceğini söyledi. Ancak hemen ardından Geta'nın bütün yakınlarının öldürülmesini emretti. Hukukçu Papinianus ve babasının zamanındaki kent valisi Cilo da içlerinde olmak üzere 20.000 kişiyi öldürttü. Geta'nın adı yazıtlardan silindi, sikke-leri toplatıldı.

Caracalla, 212 baharında önce Galya'ya gitti, buradan Raetia'ya geçerek barbar kavimlerine karşı hazırlıklara başladı. Bu kavimlerle yaptığı kanlı savaşlardan sonra 213 sonlarında Roma'ya döndü. 214 baharında yeniden harekete geçti. Bu kez Doğu'ya yöneldi. Kendisini Büyük İskender'le özdeşleştiren Caracalla, Doğu ve Batı'yı birleştirmek istiyordu. Balkanlar'da bulunduğu dönemde Roma'da ve ordugâhlarda İskender'in heykellerinin dikilmesini emretti; onun içki kaplarını kullandı; Makedonya elbiseleri giymeye başladı; generallerine İskender'in komutanlarının adlarını verdi.

214-215 kışını Nicomedia'da (İzmit) geçirdi. 214 Mayıs'ında Antiocheia'ya (Antakya) gitti, buradan İskenderiye'ye geçerek halkı kılıçtan geçirtti. 215 sonunda Antiocheia'ya döndü, kışı burada geçirdi. Bu kez Parthia'ya yöneldi, Parthia kralının kızıyla evlenerek ülkeyi Roma'ya katmak istiyordu. Önerisi kabul edilmeyince harekete geçen Caracalla Edessa'ya (Urfa) gitti, Osroëne, Mozopotamya Eyaleti'yle bir-

leştirildi. Birçok kale yağma edildi, ancak Caracalla düşmanın daha etkili bir savunma için hazırlandığını haber alarak Edessa'ya çekildi, kış boyunca burada çeşitli planlar yaptı. Ancak 217 Nisan'ında Carrhae'de Ay tapınağındaki bir kurban töreni için Edessa'dan ayrıldı, yolculuk sırasında bir asker tarafından öldürüldü. Bu suikasti imparatorluk muhafızlarının komutanı Macrinus tasarlamıştı. İmparatorlukta başka yönetici olmadığı için, daha sonra Macrinus imparator ilan edildi.

İmparatorluk toprakları içinde sınıf ve ırk ayrımını ortadan kaldırarak vatandaşlık hakkından yararlananların sayısını artıran Constitutio Antoniniana de Civitate (Antoninus Vatandaşlık Anayasası), Caracalla'nın yaptığı işlerin en önemlilerinden biridir. Bu yasaya göre tüm eyalet valilerine Roma vatandaşları üzerinde cezai yetki verildi. Ayrıca miras ve azat bedellerindeki vergiler yükseltildi. Caracalla'nın döneminde paranın değeri düştüğü için, Antoninianus adına yeni bir sikke bastırıldı.

• **KAYNAKLAR:** O.Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, (M.S.193-195) 1970; D.C.Mackenzie, *The Reign of Caracalla*, 1949.

• **BAKINIZ:** SEPTIMIUS SEVERUS, PAPINIANUS.

CARAGIALE, Jon Luca

(1852-1912)

Rumen oyun yazarı. Rumen toplumundaki çağdaşlaşma sürecini yansıtan oyunlar yazmıştır.

30 Ocak 1852'de Haimanele'de doğdu, 10 Haziran 1912'de Berlin'de öldü. Babasının ve amcalarının etkisiyle küçük yaşta tiyatroyla ilgilenmeye başladı. Oyuncu olarak başarılı olmadığı için birçok mesleğe girip çıktı. Belirli bir eğitim görmedi. Yazarlığa çeşitli dergilerde makaleler ve taşlamalar yazarak başladı. 1879'dan sonra oyun yazarlığına geçti. Oyunlarında Romanya'daki hızlı iktisadi ve toplumsal çağdaşlaşma sürecinin yarattığı kültürel karmaşayı ve bunun gü-lünç sonuçlarını ele aldı. Çağının tiyatro anlayışına büyük yenilikler getirmiş bir yazar olmamasına karşın, acımasız taşlamacılığı ve toplumun her tabakasını usta bir gözlemcilikle ele alması, onu Romanya'nın sayılı oyun yazarlarından biri yaptı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Oyun: Conul Leonida*, 1879, ("Bay Leonida"); *O noaple furtunoasa*, 1880, ("Fırtınalı Bir Gece"); *Oscrisoave pierduta*, 1884, (Kayıp Mektup); *Napasta*, 1890, ("Haksız Suçlama"). *Öykü: O fache de Paște*, 1889, ("Paskalya Meşalesi"); *Pacat*, 1892, ("Günah"); *Kir Ianueta*, 1909.

CARAVAGGIO

(1573-1610)

İtalyan,ressam. Aşırı doğalcı üslubu ve kesin bir ışık gölge karşıtlığına dayanan biçim düzenlemeleriyle 16.yy resim sanatında yeni bir çıkar açmıştır.

Michelangelo Merisi da Caravaggio 28 Eylül 1573'te Milano ile Brescia arasındaki Caravaggio kasabasında doğdu. 31 Temmuz 1610'da Porto d'Ercole'de öldü. Resim eğitimine 1584'te Milano'da Simone Paterzono'nun yanında çırak olarak başladı. 1593'te Roma'ya gitti, burada bir yıl süreyle dönemin önde gelen fresk ressamlarından, Cavalier d'Arpino adıyla bilinen Giuseppe Cesari'nin yanında çalıştı. *Meyve Sepeti Tutan Çocuk* ile *Kertenkelenin Isırdığı Çocuk* resimleri Roma'daki ilk yapıtlardır.

Caravaggio Roma'da kentin etkin ve nüfuzlu kişilerinden Kardinal del Monte'nin korumasına girdi. Bu yıllarda Roma'daki seçkin resim koleksiyonlarını incelemek olanağını da buldu; *Medusa*, *Falci*, *Azize Katherine* gibi olgunluk dönemi yapıtlarının yanı sıra geleceğin papası XIII.Urbanus'un o zamanki adıyla Kardinal Maffeo Barberini'nin de portresini yaptı.

Kardinal del Monte'nin yardımıyla *San Luigi dei Francesi Kilisesi*'ni resimlendirmekle görevlendirildi. Aynı iş için eski ustası d'Arpino'ya daha önemsiz resimler verilirken,Caravaggio burada *Aziz Matta ile Melek*, *Aziz Matta'ya Çağrı* ve *Aziz Matta'nın Şehit Edilmesi* gibi başyapıtlar oluşturdu. Aynı yıllarda *Santa Maria del Popolo Kilisesi* için yaptığı *Aziz Petrus'un Çarmıha Gerilmesi*, *Aziz Paulus'un Din Değiştirmesi* gibi yapıtlarında gösterdiği ustalık, *İsa'nın Mezara Konması* tablosunda doruğa ulaştı.

Caravaggio bundan sonraki yıllarda, geçimsiz ve kavgacı kişiliği nedeniyle sık sık mahkemelere düştü. 1603'te dört sanatçı ile birlikte Baglione adlı bir başka sanatçıyı kötüleyen bir broşür yayımladığı için tutuklandı. 1605'te bir resmine poz veren bir modelle ilgilendiği için Mariona Pasqualone'yı kısıkanarak yaraladı. Bu yüzden Cenova'ya kaçtıysa da kısa bir süre sonra gene Roma'ya döndü. 1606'da bir top oyunu sırasında birisini bıçaklayarak ölümüne neden oldu ve Napoli'ye kaçtı.

Napoli'de kaldığı yıllarda *Tesbihli Meryem*, *Merhametin Yedi Biçimi*, *İsa'nın Kırbaçlanması* gibi yapıtlarıyla sanat çevrelerini etkiledi. Roma'daki cina yet nedeniyle arandığı için 1608'de Malta'ya gitti. Malta'da yaptığı *Vaftizci Yahya'nın Boynunun Vurulması* gibi resimlerinden ötürü Cavalieri di Grazio nişanı ile ödüllendirildi. Sonra bir şövalyeyi yaraladığı için hapse atıldı. Hapisten kaçarak Sicilya'ya geçti.

Aziz Luka'nın Gömülmesi, *Lazarus'un Dirilişi* gibi en son yapıtlarını verdiği Sicilya'da da fazla kalamadı. 1609'da Napoli'ye giderken Malta şövalyelerinin adamlarının saldırısına uğradı. Öldüğü sanılarak terk edildi, sonunda İspanyollar'ın işgali altındaki Porto d'Ercole'ye sığınmayı başardı. Ancak bir süre sonra hastalanarak burada öldü.

Caravaggio naturalist (doğalcı) bir sanatçıdır. Natürmortlarında olsun, natürmort öğelerinin ağırlık kazandığı *Meyve Sepeti Tutan Çocuk* ya da *Baküs* gibi resimlerinde olsun, tüm ayrıntılarına dek işlediği biçimler, onun gerçekçilik kaygısının kesin kanıtlarıdır. En ince damarlarına dek işlenmiş asma yaprakları, en ince dokusuna dek gösterilmiş üzüm taneleri gibi doğanın sıradan öğelerinin Caravaggio'nun resimlerinde kazandığı dirimsellik, onun doğaya ne kadar dikkatle baktığını ortaya koyar. Genç erkek figürlerini çeşitli natürmort öğeleri ile bir arada gösteren ilk resimlerinin en iyi örneği *Baküs*'tür. Resmin bütününe egemen olan klasikçilik ile gerçekçi figür anlayışının kaynaşması Caravaggio'nun ulaştığı biçimsel olgunluğun işaretidir.

Mısır'a Kaçış, *İshak'ın Kurban Edilmesi*, *Azize Katherine* ve *Magdalena* gibi yapıtları olgunluğa geçiş aşamasını gösterir. Son iki resim, Caravaggio'nun, içinde manzara öğesinin de yer aldığı sayılı yapıtlarındandır. *Mısır'a Kaçış*'ta bir meşe ağacı altında dinlenen Aziz Yusuf, Bakire Meryem ve Çocuk İsa ile daha yakın plandaki melek figürü, katı ve ödünsüz bir gerçekçilik anlayışı içinde ele alınmıştır. Bu gerçekçi tutum, resmin yarattığı pastoral şiirsellik duygusu ile bütünleşerek daha güçlü bir etki yapar.

İshak'ın Kurban Edilmesi'nde sol üst köşeden sağ alt köşeye doğru çapraz bir hareket doğrultusunda düzenlenmiş bir kompozisyon içinde, Caravaggio'nun kendine özgü ışık kullanımı izlenir. Figürler, gövdelerinin çeşitli bölümlerini şiddetle aydınlatan, öbür bölümlerini ise koyu karanlıkta bırakan bir ışıklandırma ile resmin derinliği içindeki yerlerini alırlar.

Caravaggio'nun ustalık dönemi, *Aziz Matta ile Melek*, *Aziz Matta'ya Çağrı*, *Aziz Matta'nın Şehit Edilmesi*, *Aziz Petrus'un Çarmıha Gerilmesi* ve *Aziz Paulus'un Din Değiştirmesi* adlı başyapıtlarıyla başlar. Adı geçen resimler, gerek kapsam, gerekse biçim açısından getirdikleri yeniliklerle resim sanatında bir devrimin başlangıcını da vurgularlar.

Aziz Matta ile Melek'in günümüze ulaşmayan ilk biçimi, Aziz Matta'yı kendine yazı yazmayı öğreten melek ile fazla içli dışlı bir pozda ve toz toprak içindeki kaba saba ayağını izleyiciye doğru uzatmış biçimde gösterdiği için Kilise yetkililerince geri çevrilmiştir. Bunun üzerine Caravaggio meleğin havadan yaklaştığı, azizin ise yarı ayakta durduğu bir ikinci resim yapmıştır. İlkinin kaba ve katı gerçekçiliğine karşın, bu ikinci resimde daha ruhsal bir hava vardır. *Aziz Matta'ya Çağrı*'da ise Caravaggio konunun temel figürü olan İsa'yı resmin en sağ köşesine yerleştirmiş, böylece konunun ana figürlerini resim yüzeyinin merkezine yerleştirmek eğilimindeki Rönesans geleneğini değiştirmiştir. Resmin sol köşesinde bir masa başında kâğıt oynamakta olan Aziz Matta ve çevresindekiler, kaba ve acımasız tipler olarak gösterilmiştir. Bu da dinsel konuları idealize ederek yücelten geleneğin dışına çıkan bir davranıştır. Benzer bir tutum *Aziz Petrus'un Çarmıha Gerilmesi*'nde de vardır. Aziz Petrus'un çarmıhını dikmeye çalışan cellatların çıplak ayakları toz toprak içindedir. Aziz Petrus ise Rönesans'ın görkemli azizlerinden biri değil, sıradan bir ihtiyardır.

Bu resimlerin asıl önemi Caravaggio'nun konu-

Ustalık
dönemi

nun anlatımına getirdiği değişikliklerden çok, biçimsel alanda yaptığı yeniliklerden kaynaklanır. Caravaggio Rönesans'ın, figürleri merkezde daire ya da üçgen biçiminde toplayan kapalı kompozisyon anlayışı yerine, kesişen çapraz çizgiler üstüne kurulan değişik bir kompozisyon yapısı kullanmıştır. Işığı kullanması ise sanatını özgün kılan özelliklerden biridir. Figürlerini, tümüyle siyah ya da siyaha yakın koyuluklar ile, bunun tam karşısı ışıklı alanları, geçişsiz bir biçimde bütünleştirerek oluşturur. Vücutların çeşitli yerlerine düşen sert ışığın aydınlattığı alanların bir başka işlevi de, figürlerin mekân içindeki yerlerini belirlemektir. Bu, yapay bir ışıktır; daha çok elektrik ampulünün belli bir açıdan aydınlatmasına benzer. Sert ve tek kaynaklı ışığın yardımıyla Caravaggio resimdeki gereksiz bütün ayrıntıları ayıklar ve konunun önemli

olmayan yanlarını koyuluklar içinde eritir.

İsa'nın Mezara Konması Caravaggio'nun aynı ilke ve biçimsel kaygıdan yola çıkarak ortaya koyduğu en önemli başyapıtlardan biridir. Üstünde durdukları yontulmuş bir taştan yükselen hayali bir dikkörtgen prizma içine yerleştirilmiş gibi bir izlenim uyandıran figürler, mermer bir bloktan yavaş yavaş oyularak elle tutulur bir hale getirilmiş gibidir. Figürlerin gerek hareketi, gerekse ışıklandırılışı, izleyicinin dikkatini İsa'nın üstünde toplayacak bir biçimde düzenlenmiştir. Bu resimde güçlü bir insancıl duyguyu geometrik bir kesinlik içinde sunan Caravaggio, etkisi uzun yıllar sürecek bir çarpıcılığa erişmiştir. Daha sonra Rubens'in de bu resimden bir kopya yapmış olması, yapıtın etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Caravaggioculuk (Tenebrizm)

Caravaggio'nun biçim anlayışı temelde katıksız bir gerçekçiliğe ve tenebresso adı verilen ışık-gölge kullanımına dayanır. Çevreye, tek bir kaynaktan sert ve belli bir açıyla dağılan bu ışık, aydınlatıldığı nesneler üstünde birbirinden kesin olarak ayrılan ışıklı ve gölgeli alanlar oluşturur. Caravaggio'nun gerçekçiliği ve tenebresso'sundan hareket eden resamlara Caravaggiocu ya da Tenebrist denir.

Sanat tarihindeki ilk Caravaggiocular Bartolomeo Manfredi (1580-1620), Orazio Borgianni ve Orazio Gentileschi'dir (1563-ykş.1647). Gentileschi Caravaggio'ya oranla daha yumuşak biçimleri ile dikkati çeker; ayrıca Fransa ve İngiltere'de de çalıştığı için Caravaggioculuk'un yayılmasında etkin bir rol oynamıştır. Gentileschi'nin kızı Artemisia (ykş.1597-ykş.1651) ise tenebressoyu Caravaggio'dan daha katı bir biçimde uygulamıştır.

Caravaggioculuk Roma'dan sonra Napoli ve Güney İtalya'da yayılmıştır. Giovanni Batista Caracciolo (ykş.1570-1637) ve İspanyol sanatçı Ribera*, Napoli'den, Pietro Novelli ise Sicilya'dan yetişmiş Caravaggiocular'dır. Özellikle Ribera kaba bir gerçekçilikle bütünleştirdiği tenebrist anlayışın İspanya'da yayılmasında etkili olmuştur.

Caravaggioculuk'un en çok tutunduğu ülkelerden biri Fransa'dır. Valentin de Boulogne, Nicholas Régnier ve Nicholas Tournier, Fransa'daki Caravaggiocular'ın başında gelirler. De Boulogne Janr (Tür) resminde Caravaggioculuk'u büyük bir başarı ile uygulamıştır. Simon Vouet (1590-1620) de bu ülkedeki Caravaggiocular'ın en önemlilerindendir ve 17.yy başlarında İtalya'da çalışan tüm Fransız ressamı için yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Claude Vignon, (1593-1670), Caravaggio'nun Aziz Matta'nın Şehit Edilmesi adlı yapıtından bazı figürleri olduğu gibi kendi resimlerine aktar-

maktan çekinmemiştir. Caravaggio'yu "resmi öldürmek için doğmuş bir sanatçı" olarak niteleyen Poussin* gibi klasik-idealist bir sanatçı bile Masumların Boğazlanması, Aziz Erasmus'ın Şehit Edilmesi adlı yapıtlarında Tenebresso'nun etkisinden kurtulmamıştır.

Caravaggio biçimciliğinin yaygınlık kazandığı bir başka ülke de Hollanda'dır. Terbrugghen*, Gerrit van Honthorst (1590-1656), Dirk van Baburen ve Jan van Bjlart gibi Utrecht Okulu sanatçıları Caravaggio'nun ışık etkilerini ve konularını çeşitlendirerek uygulamışlardır. Baburen, iri göğüslü sokak kadınlarının eşlik ettiği içki âlemi türünden sahneleri çokça ele almakla birlikte, konularının aşırı bayağılığını, İtalyanlar'ın ulaşamadığı bir renkçilik düzeyi tutturarak aşmıştır. Terbrugghen de toplumun daha üst sınıflarının yer aldığı Janr resimlerinde etkili bir renkçilik ve ışık kullanma anlayışı geliştirmiştir. İtalyanlar'ca Cherardo delle Notti olarak adlandırılan ve bu grubun lideri durumunda olan Honthorst ise ışığı kırmızı renkte verdiği gece sahneleri ile ün kazanmıştır. Aynı Honthorst gibi mum ışığının aydınlatıldığı gece sahneleriyle büyük bir başarı gösteren Fransız sanatçısı Georges de la Tour*, teknik becerisinin ötesinde, kişisel bir şiirsellik de geliştirmiştir.

Caravaggio'nun kimi büyük ustalar üstündeki etkisi kolayca tanımlanmayan bir çeşitlilik içerir. Reni* ve Guercino (1591-1666) bir dönem tenebrist ürünler vermiş İtalyan sanatçılardır. Velasquez* de İtalya'da yaptığı erken dönem yapıtlarında, ışığı tek bir boyut içinde bütünleştiren bir sonuç elde etmiştir. 17.yy Hollanda resminin en büyük adlarından olan Vermeer'de* ise Caravaggio etkisinin nerde başlayıp nerde bittiğini kestirmek olanaksızdır. Benzer bir biçimde Fransız La Nain* kardeşler de Caravaggio uzantısı sayılabilecek bir tür gerçekçiliği temsil ederler.

Caravaggio'nun *Santa Maria della Scala Kilisesi* için 1606'da yaptığı *Bakire Meryem'in Ölümü* adlı yapıtı da öbür resimlerinin çoğu gibi, dekoratif etkilerden yoksun ve gerçekçi olduğu gerekçesi ile Kilise yetkililerince geri çevrilmiştir. Meryem figürünün yeterince zarif olmayışı ve Caravaggio'nun model olarak nehirde boğulmuş ve şişmeye yüz tutmuş kötü ünlü bir kadının cesedini kullanmış olması bu tepkinin başlıca kaynağıdır. Bir yanda kalabalık bir grup oluşturan ve yüzleri acıyla kasılmış havariler, öbür yanda ise sıradan bir örtü üstüne uzatılmış Meryem'in ölüm sessizliği, resme dramatik bir hava kazandırır. Havarilerin düşey hareketliliği ile Meryem'in yatay hareketliliği, bu dramatik öğeyi besleyen en belli başlı biçimsel karşıtlıktır.

Gene bir başka kilise için yapıldığı ve büyük bir olasılıkla geri çevrildiği sanılan *Tesbihli Meryem*, hem kalabalık kompozisyon kuruluşu, hem de ışık etkisinin kullanılışı açısından çok önemli bir yapıttır. Kalabalıklığına karşın kompozisyon açık seçik bir biçimde işlenmiştir. Resmin ortasındaki Bakire Meryem ve Çocuk İsa'nın sakin duruşları ile, onlara karşı hayranlığını ellerini açarak anlatan kalabalığın hareketliliği yetkin bir ışık dağılımı ile bütünleştirilmiştir. Kalabalıkta yer alan figürler ise Rönesans'ın genelleştirilmiş tiplerinden çok kendilerine özgü biçimsel özellikleri olan bireylerdir.

Vaftizci Yahya'nın Boynunun Vurulması Caravaggio'nun öteki yapıtlarına oranla daha yalın ve durağan bir kuruluştadır. 5 m enindeki bu büyük kompozisyon, resmin merkezinin bulunduğu beş kişilik bir grupta sağ gerideki bir pencereden olayı izleyen iki figürden oluşur. Cellat, bir kılıç darbesiyle boynunu vurduğu Aziz Yahya'nın başını gövdesinden ayırmak için bıçağını çekerken, çevresindekiler de başın Salome'nin elindeki tepsiyi konmasını beklemektedir. Figürler gerçekçi işlenişlerine karşın, arındırılmıştır.

Caravaggio'nun geleneklere karşı çıkan, alışılmış uygulamalar yerine model ve doğayı ölçü alan sanatı, devrimci bir anlayışın ürünüdür. Caravaggio aynı zamanda, Maniyerizm ile Barok arasında, Carracci'yle birlikte bir köprü oluşturur. Sürekli olarak birbirleriyle karşılaştırılan Caravaggio ve Carracci 15.yy Klasikçilik'ini yüzyıl sonra içine düştüğü yozlaşmadan kurtaran sanatçılar olarak bilinirler. Ancak Carracci'nin sanatı idealist bir sanattır; Rönesans ideallerine geri dönmeyi, yozlaşan Klasikçilik'e eski görkemini kazandırmayı amaçlar. Bu yüzden de doğayı hoş olmayan görüntülerden ayıklamak ve idealize etmekten yanadır. Özelden genele doğru giderek evrensel bir güzelliğe varmak çabasıdır. Taklitte yaratıcılığı, doğayla düşüncüyü, gerçekle rastlantısal olanı bütünleştirmek Carracci'nin sanatının yükselebileceği en son aşamadır.

Oysa Caravaggio, tarihsel öğe ve bağlantıları dikkate almaksızın, olayın oluş halindeki gerçeğini yakalamayı amaçlar. Onun gerçekçiliği, zaman içindeki oluşun belirlediği hareket ve cylemin oluşturduğu yaşam gerçeğinden soyutlanmış bir bütündür. Bu nedenle güzellik düşüncesini bir yana bırakarak, gerçeği gerçekteki gibi işlemiştir. İtalyan resim geleceğindeki tiplendirilmiş portreler yerine, model olarak seçtiği kişilerin bireysel özelliklerini iyice vurgulaya-

rak vermiştir. Bu yüzden resimlerindeki din kişileri göksel varlıklar değil, sıradan İtalyan köylüleridir. Bu sonucu elde etmek için, Caravaggio'nun yaptığı gibi, çok figürlü bir kompozisyon ile herhangi bir natürmortu boyamanın arasında bir fark olmadığına inanmak gerekir. Oysa bu anlayış o günün maniyerist konular hiyerarşisine ters düşmektedir. Caravaggio bu hiyerarşiyi devrimci bir biçimde yıkmayı başarmıştır.

Caravaggio kendine usta ve ölçü olarak doğayı seçse de, kendinden önceki ustalara da tümüyle sırt çevirmemiştir. Caravaggio'nun Correggio, Raphael, Michelangelo ve Lorenzo Lotto (yak. 1480-1556) gibi ressamın sanatını çok iyi tanıdığı bilinmektedir. Ama o, bu sanatçılardan yararlanırken, onların ölçülerine göre hareket etmemiş, onlardan aldığı kavram ve öğeleri kullanarak kişisel bir üslup yaratmayı başarmıştır.

Caravaggio'nun, tek bir kaynaktan çıkan ve figürleri adeta flaş ışığının sertliğinde aydınlatıp biçimlendiren ve *tenebresso* adı verilen ışık kullanımı, Tenebristler diye adlandırılan birçok sanatçı tarafından tekrarlanmıştır. Yine onun bu ışık kullanma biçimi ve gerçekçiliği Velasquez, Zurbaran, Rembrandt ve George de la Tour gibi büyük sanatçılar için de bir hareket noktası olmuştur.

- **YAPITILAR** (başlıca): *Kertenkelenin Isırdığı Çocuk*, 1593, Floransa; *Meyve Sepeti Tutan Çocuk*, 1593-1594, Borghese Galerisi, Roma; *Falci*, 1594, Louvre, Paris; *Azize Katerine*, 1595; *Baküs*, 1594-1595, Uffizi Galerisi, Floransa; *İshak'ın Kurban Edilmesi*, 1594-1596, Uffizi Galerisi, Floransa; *Aziz Matta ile Melek*, 1598-1601, San Luigi dei Francesi Kilisesi, Roma; *Aziz Matta'ya Çağrı*, 1598-1601, San Luigi dei Francesi Kilisesi, Roma; *Aziz Petrus'un Çarmıha Gerilmesi*, Santa Maria del Popolo Kilisesi, Roma; *Aziz Paulus'un Din Değiştirmesi*, 1600-1601, Santa Maria del Popolo Kilisesi, Roma; *İsa'nın Mezara Konması*, 1602-1604, Vatikan Müzesi, Roma; *Bakire Meryem'in Ölümü*, 1605-1606, Louvre, Paris; *İsa'nın Kirbaçlanması*, 1606-1610, San Domenico Kilisesi, Napoli; *Tesbihli Meryem*, 1606-1607, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Merhametin Yedi Biçimi*, 1607; *Vaftizci Yahya'nın Boynunun Vurulması*, 1608, Valetta Katedrali, Malta; *Aziz Luka'nın Gömülmesi*, 1608; *Lazarus'un Dirilişi*, 1609, Ulusal Müze, Messina.

- **KAYNAKLAR**: B.Berenson, *Del Caravaggio delle sue incongruenze e della sua fama*, 1950; V.Friedländer, *Caravaggio studies*, 1955; R.Jullian, *Caravage*, 1961; R.Longhi, *Caravaggio*, 1952.

- **BAKINIZ**: CARRACCI, PONTORMO, RUBENS.

Sanatının genel niteliği

CARDAILLAC, Jean- Jacques (1766-1845)

Fransız, filozof. Seçmeci tinselcilikle Condillac'ın duyumculuğunu uzlaştırmaya çalışmıştır.

Jean-Jacques-Séverin de Cardaillac Lorrain'de doğdu, Paris'te öldü. Soréze Koleji'nde, papaz olmak için eğitim gördü. Cardaillac, 1789 Fransız Devrimi başlangıcında sarayda papaz olarak görev yaptı. Devrim sırasında tutuklandı, imparatorluk döneminde üniversiteye girdi. Montaban ve Bourbon kolejleriyle Paris Üniversitesi'nde felsefe okuttu. Daha sonra akademi müfettişi oldu ve ölünceye dek bu görevde kaldı.

Cardaillac, felsefe alanında, önce Fransız Devrimi ve Napoléon döneminde okullarda ders olarak okutulan Condillac ve öğrencisi Laromiguière'den, daha sonra da derslerini izlediği Royer-Collard ve V.Cousin'den etkilenmiştir. Bu arada Alman felsefesini ve Kant'ın "Salt Aklın Eleştirisi"ni incelemiş, hiçbir felsefe okuluna bağlı kalmamıştır.

Değişik görüşleri benimseyen filozoflardan etkilenecek yazdığı *Etudes Elémentaire de Philosophie* adlı yapıtında, ne duyumculuğun ulaştığı düzeyi aşabilmiş, ne de tinselciliğin geldiği noktaya çıkabilmiştir. Yeni ve derin bir görüş getirememiş, ancak sağduyu ve gözlemlere dayanan bir öğreti geliştirmiştir. Cardaillac'a göre "ben"de duygu, bilgi ve istenç birbirine dönüştürülemeyen üç güç olarak bulunur. Duygu, bilgi ve istencin nedeni değilse de koşuludur. Duygu hem insanı nesnelerle ilişkide bulunduran duyumu, hem de kendi benzerleriyle bağlantısını sağlayan ahlak duygusunu içerir. Bunun yanı sıra, izlenim ve düşüncüyü birbiriyle doğrudan doğruya karşılaştırabilen oran duygusu ile kendini tanımaya ve başkalarını yargılamaya yarayan içduyuyu da kapsar. Bütün düşünce ve yargıların kaynağı anladır. Deneye bağımlı olan ve önceki güçleri yönlendiren us, genel gerçekleri görür. Gözlem yoluyla yakalanan tikel ve olumsal nesnelerin arasından zorunlu olanları us seçer. Us gerçeği görmek, seçmek ve saptamak içindir.

Cardaillac'a göre kişi kendini hem neden hem de sonuç olarak algılar. Dış nesneler organlar üstünde bir etki yaptığı zaman kişi, bu etkinin tepkisini duyar ve olgunun bir bölümünü algılamasına karşılık içduyuyu yoluyla tümünü birden kavrar. Burada neden kişinin kendi dışından gelir ve sonucu oluşturur. Duyumlarda bilincin algılamadığı, ancak yargı ve edimler üstünde etki yapan öğeler bulunur. Bu yüzden çağrışıma, Fransa'da o zamana dek kavranamayan, bir önem veren Cardaillac, belleği de alışkanlığın bir biçimi sayar.

Cardaillac'ın görüş ve yapıtları uzun süre göz ardı edilmiş, ancak İskoç filozof ve mantıkçı Hamilton'un kendi yapıtlarında onun düşüncelerini değerlendirmesiyle yeniden ilgi çekmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Etudes Elémentaire de Philosophie*, 2 cilt, 1830, ("Felsefeye Başlangıç İncelemeleri").
- **BAKINIZ:** BIRAND, CONDILLAC, COUSIN, HAMILTON, KANT, LAROMIGUIERE, ROYER-COLLARD.

Girolamo Cardano

CARDANO, Girolamo (1501-1576)

İtalyan matematikçi, fizikçi, hekim ve düşünür. Üçüncü dereceden cebirsel denklemlerin genel çözümünü ve köklerini bulma yöntemini tanımlayan ilk Batılı matematikçidir.

24 Eylül 1501'de Pavia'da doğdu. Bilim tarihinin, pek çok söylentiye adı karışmış en ilginç kişilerinden biridir. Bazı kaynaklarda adı Gerolamo ya da Geronimo biçiminde de yazılan, yapıtlarında ise Latince Hieronymus Cardanus adını kullanan Cardano, Milano'lu bir hukukçuyla yaşlı ve eğitimsiz dul bir kadının evlilik dışı oğluydu. Çocukluk yılları, sinirli ve hırçın yaradılıştaki annesinin yanında mutsuzluk ve yoksulluk içinde geçti. 1520'de Pavia Üniversitesi'nde başladığı tıp eğitimini 1524'te Padova Üniversitesi'nde tamamladı, iki yıl sonra da tıp doktoru olarak küçük bir kasabada hekimlik yapmaya başladı. 1534'te Milano'daki okullardan birinde matematik öğretmenliğine getirilmesine karşın hekimliği bırakmayan Cardano birkaç yıl içinde yalnız İtalya'nın değil Avrupa'nın da en ünlü hekimlerinden biri olmuştu. 1536'da, Eski Çağ hekimlerinin tıp anlayışını ve tedavi yöntemlerini eleştiren *De malo recentiorum medicorum usu libellus* ("Hastalıklara Karşı Kullanılan Yeni İlaçlar Üstüne") adlı kitabıyla ünü ülke sınırlarını aşınca, Avrupa'nın soylu sınıfı da Cardano'nun hastaları arasına katıldı. 1539'da, Roma'daki ünlü tıp kuruluşu Collegio dei fisici'ye kabul edilmesiyle ilk matematik çalışması olan *Practica arithmetice*'yi ("Aritmetik Uygulaması") yayımlaması aynı yılla rastlar.

1543'te Pavia Üniversitesi'nde tıp profesörlüğüne atanan Cardano, ilgisini belli bir alanda kısıtlamayan Rönesans bilginlerinin tipik örneklerinden biridir. Üniversitede tıp dersleri verirken matematik, astroloji, doğabilim, felsefe ve mekanikle ilgili çalışmalarını da sürdürmüş, cebir tarihinin başyapıtlarından biri sayılan *Ars magna* ("Büyük Sanat") adlı kitabını o yıllarda yayımlamıştır. Ne var ki, Tartaglia ile arala-

rında büyük bir tartışma konusu olan bu önemli yapıt, aynı zamanda Cardano'nun bilimsel kişiliğine duyulan güveni de büyük ölçüde sarsmıştı. Öte yandan, büyük oğlunun onaylanmayan bir evlilik yapması, küçük oğlunun ise sorumsuz ve maceracı yaşantısı nedeniyle saygınlığını giderek yitiren Cardano, 1560'ta karısını zehirlemekle suçlanan büyük oğlunun idam edilmesi üzerine Pavia'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Bologna Üniversitesi'nde tıp profesörlüğü için yaptığı başvuru kabul edilince, 1562'de bu üniversitede ders vermeye başladı. Ancak bu görevi de 1570'te kilise tarafından engellendi. Derslerinde işlediği konular, yayımladığı felsefe incelemeleri, özellikle de İsa Peygamber'in yıldız falına bakması kiliseyi tedirgin etmiş, din sapkınlığıyla suçlanan Cardano için tutuklama kararı alınmıştı. Engizisyon'da yargılanan Cardano, kiliseden af dileyerek birkaç aylık hapis cezasıyla kurtuldu ama, ders verme ve kitap yayımlama hakkını da tümüyle yitirdi. 1571'de Roma'ya giderek Papa V.Pius'tan bağışlanmasını istedi, üstelik kendisine ömür boyu gelir bağlattırmayı da başardı. Son yıllarını papanın müneccimliğini yaparak ve ölümünden sonra *De propria vita* ("Özyaşam") adıyla yayımlanan yaşamöyküsünü yazarak geçiren Cardano, 21 Eylül 1576'da Roma'da öldü. Sonradan, bu ölüm tarihini kendi yıldız falından saptadığı ve söylediği gerçekleşmeyince müneccimlik ününe gölge düşürmemek için intihar ettiği söylentisi yayıldı.

Pek çok alanda yapıt veren Cardano, çağındaki ününü hekimliğine borçlu olmasına karşın günümüzde daha çok matematiğe katkısıyla bilinir. 1539'da yayımladığı *Practica arithmetice et mensurandi singularis* ("Aritmetik Uygulaması ve Ayrı Ölçümler"), uzlaşmalı bir cebir dilinin henüz yerleşmediği 16.yy Avrupa'sında, ikinci dereceden cebirsel denklemlerin yazıyla gösterilmesini ve çözüm yollarını öneren ilk basılı belgelerden biridir. Çağdaşı Avrupalı matematikçiler gibi, ikinci dereceden yüksek cebirsel denklemlerin çözümünü bilmeyen Cardano, bu yapıtını bitirdikten hemen sonra Tartaglia'nın üçüncü dereceden cebirsel denklemlerin çözümünü bildiğini öğrendi. Tartaglia da, Cardano'nun ısrarları karşısında, kendisi yayımlayınca ya da hiç kimseye açıklamamak üzere şeref sözü aldıktan sonra bulduğu çözüm yöntemini ona anlattı. Ancak sonradan bu çözümü Tartaglia'nın bulmadığını ve büyük bir olasılıkla Arap kaynaklarından öğrendiğini duyan Cardano, sözünü tutması için bir neden kalmadığını düşünerek 1545'te *Artis magnae sive de regulis algebraicis liber unus* ("Büyük Sanat ya da Cebir Kuralları Üstüne Birinci Kitap") adlı yapıtında bu yöntemi açıkladı. *Ars magna* adıyla bilinen bu kitabın yayımlanmasından sonra Tartaglia, her yapıtında dolandırıcılıkla ve yemininden dönmekle suçladığı Cardano'yu ömür boyu bağışlamadı.

Bu yapıtta Cardano, üçüncü dereceden denklemleri ikinci dereceli terimi ortadan kaldırarak çözme yöntemini ve bu tür denklemlerin kökünü veren formülleri (Cardano formülleri) açıklamıştı. Ayrıca, öğrencisi Lodovico Ferrari'nin dördüncü dereceden cebirsel denklemler için geliştirdiği çözüm yöntemine de yer veren bu yapıtın başka bir özelliği, ilk kez denklemlerin köklerini yaklaşık olarak hesaplama

yolunu açmasıdır. Gene bu yapıtında, cebirsel denklemlerin katsayılarıyla kökleri arasında ilk kez bağlantı kuran ve köklerin toplamını katsayılar cinsinden hesaplayan Cardano, yapıtlarının özgünlüğü kuşkuya karşılaşırsa da cebirsel denklemler kuramının öncüsü kabul edilir.

Kimi yazarlara göre, Cardano'nun matematikte öncülüğünü yaptığı ikinci bir alan da olasılıklar kuramıdır. *Liber de ludo aleae* ("Şans Oyunları Kitabı") adlı incelemesinde, iskambil, zar atma ve benzeri türden şans oyunlarında oyun sonucunun yalnızca şansa bağlı olmadığını, beklentilerin gerçekleşmesinde belirli kural ve yasaların geçerli olduğunu açıklayan Cardano, olasılık terimini kullanmamakla birlikte gerçekleşme payını hesaplayarak matematiğe ilk kez böyle bir kavram getirmiştir.

Galenos ile Hippokrates'in tıp yöntemlerine karşı olan Cardano, bir yandan tifo ve frenginin belirtilerini, nedenlerini ve tedavi yollarını ilk kez tanımlayan hekim olarak gösterilirken, öte yandan tıp bilgisini astrolojiye ve boş inançlara bağımlı kılmakla eleştirilir. İlki 1550'de, ikincisi 1557'de yayımlanan *De subtilitate* ("Yücelikler Üstüne") ve *De rerum varietate* ("Nesnelerin Çeşitliliği Üstüne") adlı iki kitap, Cardano'nun hemen tüm düşünsel etkinlikleri kapsayan öğrenme yetisinin ve engin bilgisinin örneği sayılmıştır. Evrenin ve canlıların yaradılışından astro nomiye, mekanik yasalarından simyaya, yüz çizgilerine ve yazıya göre kişinin belirlenmesinden teknolojik gelişmelere varıncaya dek hemen her konuya değindiği bu yapıtlarında da aynı çelişkiye rastlanır. "Hilezoizm" öğretisini benimseyen Cardano'ya göre tüm maddeler canlıdır ve evreni oluşturan bütün öğeler özdeştir. Bu varlıkları devindiren evrensel ruhun varlığını kabul ederek Aristoteles ve Plotinus'a yaklaşıırken, maddeyi bir arada tutan ya da ayıran kuvvetin sevgi ya da nefret olduğuna inanarak Empedokles'in görüşünü paylaşır. Eski Çağ düşünürlerinin dört temel öğesini ayırarak hava, su ve toprağı yeryüzüne, ateşi ise evrensel ruha bağlayan Cardano, soğuk ve ıslak olan maddenin yeryüzünde kaldığını, sıcak ve kuru maddenin yükselerek yetkin gökküreye yerleştiğini savunur. Yer'de kalan su, toprak, hava gibi ıslak ve soğuk maddeden madenlerin, sonra solucanların oluştuğunu, bütün öbür canlıların da solucanlardan türediğini öne sürer. Kendisinden önceki düşünürlerden çoğunun izlerini taşıyan, üstelik bir Rönesans bilginiyle bağdaşmayacak ölçüde bilim ve gerçek dışı bir düşüncenin ürünü olan bu yapıtlarına karşılık, *Opus novum de proportionibus numerorum* ("Sayısal Oranlar Üstüne Yeni İnceleme") adlı kitabı değerli bir mekanik incelemesidir. Döner millerin her yöne hareket edebilecek biçimde bağlanmasını sağlayan ve günümüzde de yaygın olarak kullanılan "kardan bağlantısı"nı ilk kez bu kitabında açıklamıştır. Ancak, Cardano'nun adıyla anılmasına karşın bu kavrama biçiminin de 13.yy'dan beri bilindiği sanılıyor.

Yapıtlarının değeri, kişiliği ve çelişkili düşünceleri üzerinde en çok tartışılmış Rönesans bilgindirleri biri olan Cardano çağından sonra da etkisini sürdürmüş, Leibniz tarafından "tüm kusurlarına karşın, bilim dünyasının büyük adlarından biri" olarak nitelenmiştir.

Doğabilim ve felsefe yapıtları

3.Dereceden cebirsel denklemlerin çözümü

Meksika Devrimi

- **YAPITLAR** (başlıca): *De malo recentiorum medicorum usu libellus*, 1536, ("Hastalıklara Karşı Kullanılan Yeni İlaçlar Üstüne"); *Practica arithmetice et mensurandi singularis*, 1539, ("Aritmetik Uygulaması ve Ayrı Ölçümler"); *Artis magnae sive de regulis algebrae liber unus*, 1545, ("Büyük Sanat ya da Cebir Kuralları Üstüne Birinci Kitap"); *De subtilitate liber XXI*, 1550, ("Yücelikler Üstüne XXI.Kitap"); *De rerum varietate liber XVII*, 1557, ("Nesnelerin Çeşitliliği Üstüne XVII.Kitap"); *Opus novum de proportionibus numerorum*, 1570, ("Sayısal Oranlar Üstüne Yeni İnceleme"); *De propria vita liber*, (ö.s.), 1643, ("Özyaşam Kitabı"); C.Sponi (der), *Opera omnia* (ö.s.), 10 cilt, 1663, ("Tüm Yapıtlar").
- **KAYNAKLAR**: A.Bellini, *Girolamo Cardano e il suo tempo*, 1947; G.Cardano, *The Book of my Life* (İng.cev.), 1931; H.Morley, *The Life of Girolamo Cardano of Milan, Physician*, 2 cilt, 1854; O.Ore, *Cardano the Gambling Scholar*, 1953.
- **BAKINIZ**: ARISTOTELES, EMPEDOKLES, FERMAT, L.FERRARI, GALOIS, İBN RÜŞD, PASCAL, PLOTINOS, TARTAGLIA, VESALIUS.

Lazaro Cardenas

CARDÉNAS, Lazaro (1895-1970)

Meksikalı devlet adamı. 1934-1940 arasındaki cumhurbaşkanlığı döneminde köklü bir toprak reformu yapılmış ve yabancı petrol şirketleri kamulaştırılmıştır.

21 Mayıs 1895'te Michoacan Eyaleti'nin Juquillan de Juarez kasabasında doğdu, 19 Kasım 1970'te Mexico City'de öldü. Kızılderili İspanyol mezezi yoksul bir ailenin çocuğuydu. İlköğrenimini güçlükler içinde tamamladıktan sonra genç yaşta çalışmaya başladı. Bölgedeki vergi dairesinde ve yöre hapishanesinde çalıştı. 1910'da Madero önderliğinde Diaz'ın anti-demokratik yönetimine karşı silahlı bir ayaklanma başladığında salverdiği tutuklularla birlikte Madero'nun güçlerine katıldı. Daha sonra Emiliano Zapata ve Pancho Villa'nın birlikleriyle Huerta yönetimine karşı savaşın ordularında çarpıştı. Madero'nun idam edilmesinden sonra 1917'de iktidar olan Carranza'nın ordusuna girdi ve aynı yıl yüzbaşı oldu. 1920'de henüz 25 yaşındayken, Meksika ordusunun

en yüksek rütbesi olan tümgeneralliğe yükseltildi. 1928'de Michoacan valisi olan Cardenas, 1932'ye kadar bu görevde kaldı. 1930'da başkanı olduğu Meksika Ulusal Devrimci Partisi'nin (PNR), 1934 başkanlık seçimlerine girmesini sağladı. Seçimler sonunda, altı yıllığına Meksika Devlet başkanı oldu.

Cardenas'ın yönetimini devraldığı Meksika, karışıklık ve huzursuzlukların yıllardır toplumsal yaşama egemen olduğu bir ülke idi. 1876-1910 döneminde halk, yabancı sermayenin çıkarlarını savunan General Porfirio Diaz'ın sert ve acımasız yönetimi altında ezilmiş ve yoksullaşmıştı. Meksika nüfusunun % 75'i okuma yazma bilmiyordu, 15 milyon köylünün 10 milyonu ise topraksızdı. 1910'da Francisco Madero'nun Diaz'ı devirmek üzere halkı silahlı ayaklanmaya çağırmasıyla başlayan, 1920'lerde göreceli olarak durulan süreç "Meksika Devrimi" olarak tanımlanmaktadır. 1913'te Madero'nun öldürülmesinden sonra daha kanlı başkaldırı ve ayaklanmaların birbirini izlediği dönemde, iktidarı önce Victoriano Huerta, sonra da 1917'de Venustiano Carranza ele geçirdi. 1917'de ilan edilen demokratik bir anayasa ile elde edilen demokratik kazanımlar yasal güvence altına alındı. 1920'de Carranza'nın öldürülmesinden sonra cumhurbaşkanı olan General Obrégon, 1917 Anayasası'nı uygulamaya çalıştı.

1924 seçimleriyle Obrégon yerini, Elias Calles'e bıraktı. Calles, 1929'da, ülkedeki toplumsal güçlerin muhalefetini denetimi altında tutmak amacıyla, Meksika Ulusal Devrimci Partisi (PNR) adında bir parti kurdurdu. 1930'da partinin başkanlığına en güvendiği kişilerden biri olan Lazaro Cardenas'ı getirdi. Cardenas 1931'de içişleri bakanı, 1933'te harbiye ve donanma bakanı oldu. Calles'i 1934 başkanlık seçimlerine PNR'nin de katılması konusunda ikna eden Cardenas seçimlerde partinin başkan adayı oldu.

Cardenas büyük bir seçim kampanyası başlattı. Amacı iktidar olduğunda uygulayacağı, 6 yıllık iktisadi ve toplumsal dönüşüm programını halka tanıtmak ve benimsetmekti. Seçimleri kazanıp cumhurbaşkanı olduktan sonra, Cardenas, Calles'e ağıttan açığa meydan okumaya başladı. "Babam ve Ustam" dediği Calles'in onayını almaksızın, kapsamlı bir eğitim ve toplumsal reform programı açıkladı. Cardenas, 1935'te ülkeyi saran grevler sırasında emekçileri destekleyerek, fabrikaların mülkiyetinin çalışanlara devredilmesi gerektiğini savundu. Calles bu uygulamalara karşı cephe aldı, başkan adayı olarak Ortriz Rublo'yu desteklemeye başladı. Bunun üzerine Cardenas, bir yandan, kilisenin desteğini almak için, kilisenin siyasi etkisini sınırlandıran yasaları yürürlükten kaldıracağını açıklarken, öbür yandan, Calles yandaşı memurların işlerine son verdi ve bu uygulamasını Kongre'ye onaylattı. Calles'in etkinliğini kıran Cardenas, onu 1936'da Los Angeles'e sürgüne yolladı.

Cardenas'ın Calles'e karşı kazandığı zafer, önemli bir dönüm noktası oldu. Cardenas, iktidara gelmeden önce verdiği tüm sözleri yerine getirmeye çalışarak, yoksul halk arasında yaşayan bir efsane haline geldi. Arabayla, trenle, at ve eşek sırtında ya da yaya olarak ülkesinin her köşesine giderek halkı tanıdı, geri kalmış yörelerde yaşayan insanların gereksinimlerini saptadı. Kişiliği ile sıradan insanları derinden etkiledi. Kızılderili kökenden gelmesi, nüfusun

çoğunluğunca desteklenmesinde etken oldu.

Ülkedeki toplumsal güçlerin örgütlülük düzeyinin yükselmesi için Cardenas, Lombardo Toledano'ya Meksika İşçi Konfederasyonu'nu (CTM) kurdurttu ve köylüleri dev bir örgüt olan Ulusal Köylü Konfederasyonu'nda (CNC) birleştirdi. 1937'de PNR'yi kapatarak yerine, Meksika Devrim Partisi'ni (PRM) kurdurttu. Daha önceleri başlıca kamu görevlilerinin üye olabildiği PNR'den farklı olarak, yeni parti, kapısını işçi ve köylülere açtı. PRM'de ulusal işçi gruplarını kapsayan "işçi", CNC üyelerini kapsayan "köylü", orta sınıf mensuplarını kapsayan "halk" ve silahlı kuvvetler mensuplarını kapsayan "asker" olmak üzere dört ana kol kuruldu. Daha sonra "asker" kolu kaldırılarak ordunun Meksika'nın siyasi yaşamında oynadığı rol önemli ölçüde azaltıldı. PRM'nin kuruluşu, 1930'larda yaygın olarak savunusu yapılan Halk Cephesi'nin yandaşları da desteklendi.

Cardenas'ın başlattığı iktisadi ve toplumsal reformların en önemlisi kuşkusuz toprak reformuydu. 1911-1934 arasında dağıtılan toprak 10 milyon hektar iken, 1934'ten sonra 17,6 milyon hektar toprak dağıtıldı. 1940'ta Cardenas yönetimi sona erdiğinde, ülkedeki ekilebilir toprakların yarısı daha önce topraksız olan köylülerin eline geçmişti. Tarımsal üretimin artması için sulama kanallarının yapımına hız verildi. Devlet bankalarının köylülere ucuz kredi vermesi sağlandı. Kolektif-tarımsal birimlerin kurulmasına çalışıldı. En büyük kolektif çiftlik uygulaması 30.000 ailenin 2,5 milyon dönüm toprağı ortaklaşa işlediği Laguna'da gerçekleşti. Bunu, Büyük Okyanus kıyısındaki kahve plantasyonlarında ve Güney'deki şeker kamışı ve pamuk bölgelerindeki uygulamalar izledi. Kuzey bölgesindeki çiftçiler kolektivizasyona karşı olduklarından, sulama projeleri diğer yörelere yöneldi. Cardenas bu uygulamalarıyla, beş-on dönüm toprağı olan ya da topraklarını komşularıyla birlikte işleyen köylülerin ve kolektif çiftliklerde çalışan tarım işçilerinin desteğini kazandı. Birçok bölgede, büyük toprak sahipleri üretimi düşürerek reformu baltalamaya çalıştılsa da, toprak reformu sürdü-rüldü.

Cardenas ve çalışma arkadaşları Meksika'nın sanayileşmesini, hanımaddelerini kendi işleyen bir ülke haline gelmesini amaçlıyorlardı. Kurulan yeni sanayilerde işçilere daha iyi çalışma ve yaşama koşulları sağlamaya çalıştılar. Orta sınıfın gelirini arttıracak önlemler aldılar. Yeni kurulan gıda, dokuma ve çimento fabrikaları, tarımsal işgücü fazlasının önemli bir bölümünü emdi. Ülke içi ulaşımın geliştirilmesi için, daha önceden yabancılar tarafından kurulan demiryolları kamulaştırıldı ve yönetimi işçilere devreldi.

Cardenas iktisadi ve toplumsal dönüşüm programını, yabancılara ait petrol sanayiini kamulaştırarak sürdürdü. Dünyanın en üretken sanayilerinden biri olan Meksika petrol sanayinin kamulaştırılması, dünyada büyük yankılar yarattı. Cardenas, petrol sanayinde çalışan İngiliz ve Amerikan petrol şirketlerini, işçi haklarına ilişkin Meksika yasalarına uymamakla suçluyordu. CTM ile yabancı şirketler arasında çıkan anlaşmazlıkta işçilerin yanını tutan Cardenas, 18 Mart 1938'de aniden, petrol şirketlerini kamulaştırdığını

açıkladı. Bu kararın ardından İngilizler yıpratıcı uygulamalara girişince de İngiltere ile olan tüm diplomatik ilişkilerini kesti. Meksika, Amerikan şirketlerince, 1941'den başlayarak 24 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etti. Cardenas petrol alanlarının ve rafinerilerin işletmesini PEMEX (Petroleos Mexicanos) adlı bir devlet tekeline devretti. Yeni işletmenin yeterli sayıda teknisyen ve tankerin olmaması petrol üretiminin olağanüstü düşmesine yol açtı. Buna ek olarak, Meksika petrolüne olan dünya talebi azaldığından, Meksika'nın ihracat gelirlerinde önemli gerilemeler oldu.

1930'larda, bu iktisadi uygulamalara, Meksika'nın kültürel yaşamındaki canlanma eşlik etti. Ulusal kültür değerleri ile evrensel kültür değerlerinin uyum içinde bütünleştirildiği yapıtlar verildi. Bundan en çok etkilenen ülkeler, Meksika ile ortak bir kültür mirasına sahip olan Latin Amerika ülkeleri oldu. Meksika'da bu dönemde gelişen en önemli sanat dalları resim ve müzikti. Yerli teknikleriyle Avrupa tekniklerini ustaca birleştirerek yeni bir resim okulu yaratan Rivera, Orozco ve Siqueiros resimde, bir senfoni orkestrası kuran Carlos Chavez müzikte dünya çapında ün kazandılar. Hollywood'un etkisiyle gelişen çizgi film sanayii Meksika'ya önemli gelirler kazandırdı. Bu dönemde, Meksika'daki devrimci atılımlardan etkilenen birçok romancı, 1910 sonrasında yaşanan dramatik olayları romanlarına konu yaptı. Bunların en ünlüleri Mariano Azuela ve devlet okulları sisteminin de kuruculuğunu yapan José Vasconcelos idi. Cardenas döneminde, kültürel yaşamın gelişmesi özendirildi. Çok sayıda üniversite açıldı, kilisenin eğitimdeki etkinliği azaltıldı. Halk sağlığına ilişkin yeni önlemler uygulandı.

Cardenas, 1936-1939 arasında İspanya Savaşı nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan birçok ilerici İspanyol yazarın, bilim adamının ve teknisyenin Meksika'ya sığınmasına izin verdi, onlara destek sağladı. Bu arada Stalin'e muhalefet eden Troçki'yi de Meksika'da ağırladı. Cardenas, değişik siyasi görüşlere yaşam hakkı tanıdı ve bunu Meksika'nın siyasi yaşamı için bir sağlık belirtisi olarak değerlendirdi.

Cardenas, 1940 seçimlerinde yerine, General Manuel Avila Camacho'yu aday gösterdi. Gamacho'nun karşısında ise, parti örgütünün, işçilerin ve köylülerin önemli bir bölümünün desteğine sahip olan Juan Andreu Amazan vardı. Amazan ABD'nin de desteği ile, 1940'ta olaysız bir seçimle işbaşına geldi. Cardenas başkanlık görevinden ayrıldıktan sonra, etkin politik yaşamdan çekildi. 1942'de, II. Dünya Savaşı nedeniyle yeniden kamu görevine döndü. 1943'ten 1945'e kadar milli savunma bakanlığı ve Pasifik Kuvvetleri komutanlığı yaptı. 1945'te Meksika orduları başkomutanlığına getirilen Cardenas aynı yıl emekli oldu. Bunu izleyen 16 yıl boyunca hiçbir kamu görevi üstlenmedi. 1961'de Başkan Adolfo Lopez Mateos'un Meksika'nın tüm eski devlet başkanlarına ulusal yönetimin önemli kademelerinde verdiği görevler çerçevesinde, ülkenin en büyük elektrifikasyon projesini yürütmekle görevlendirildi. Sorumlulukları önemli ölçüde azalmış olsa da Cardenas, ulusal politika alanında önemini korudu. PRM içinde sol kanatın simgesi haline gelen Cardenas, tarım reformunun kolektivist uygulamalarını destek-

Yeni örgütlerin kurulması

Meksika'da kültürel canlanma

Toprak Reformu

Sanayileşme Siyaseti

lemeyi ve ABD'nin Meksika'da sağlamaya çalıştığı iktisadi ve siyasi etkinliğe karşı mücadele etmeyi sürdürdü. 1960'ta CNC içinde örgütün yönetimine muhalif bir grubun yanında yer aldı ve Ulusal Bağımsız Köylü Konfederasyonu'nun (CNCI) kurulmasına yardımcı oldu. Aynı yıl, sol siyasi bir koalisyon olan Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin kuruluşuna katıldı.

1955'te yaptığı Uzak Doğu ve SSCB gezisinde Stalin Barış Ödülü'nü aldı. Küba Devrimi'nin zafere ulaşmasından sonra Kübalı devrimcilerin Meksika'daki en büyük destekçisi oldu.

Cardenas ülke içi siyasette yaşamının son yıllarında da "milli birlik ve beraberlik" simgesi olmaya devam etti. Siyasi konularda seyrek olarak görüş bildiren Cardenas, 1968'de öğrencileri şiddet eylemlerine son vermeye çağırdı ve toplumsal dönüşümlerin barışçıl yollardan yapılmasına çalışmak gerektiğini açıkladı.

1917'de çıkarılan demokratik, devletçi ve sosyal adaletçi anayasanın yaşama geçirilmesi, büyük ölçüde, Cardenas'ın cumhurbaşkanlığı döneminde gerçekleşmiştir.

• **KAYNAKLAR:** J.Ashby, *Organized Labor and the Mexican Revolution under Lazaro Cardenas*, 1967; R.B.Gaither, *Expropriation in Mexico: The Facts and the Law*, 1940; W.C.Gordon, *The Expropriation of Foreign Owned Property in Mexico*, 1941; E.Halperin, *Communism in Mexico*, 1963; S.A.Mosk, *Industrial Revolution in Mexico*, 1950; H.A.Philips, *New Designs for Old Mexico*, 1939; S.H.Plenn, *Mexico Marches*, 1939; D.R.Richberg, *Oil Seizure*, 1939; R.E.Scott, *Mexican Government in Transition*, 1964; C.O.Senior, *Land Reform and Democracy*, 1958; K.M.Shimitt, *Communism in Mexico*, 1965; F.Tannenbaum, *Mexico: The Struggle for Peace and Bread*, 1950; C.Townsend, *Lazaro Cardenas, Mexican Democrat*, 1952; Nathaniel ve S.Weyl, *The Reconquest of Mexico: The Years of Lazaro Cardenas*, 1939.

• **BAKINIZ:** CALLES, CARRANZA, HUERTA, TOLEDANO.

CARDINALE, Claudia (1939)

İtalyan sinema oyuncusu. Sıcak ve sevimli kişiliği ile dünya sinemasının en tutulan kadın oyuncularına arasına girmiştir.

5 Nisan 1939'da, Tunus'ta, İtalyan bir ailenin kızı olarak dünyaya geldi. 1957'de yapılan bir güzellik yarışmasında "Tunus'taki en güzel İtalyan kızı" seçildi ve ödül olarak Venedik Festivali'ne gitme hakkını kazandı. Festival'de büyük ilgi görünce 1958'de *Les Noces Venetienne* ("Venedik Düşünleri") filmi ile sinemaya başladı. Daha sonra Centro Sperimentale sinema okulunda oyunculuk derslerine de katıldı. Cardinale'nin önemli yönetmenlerle çalışması 1960'tan sonraya rastlar. Mauro Bolognini ile *Il Bell'Antonio* ("Güzel Antonio"), Visconti ile *Rocco e i suoi Fratelli* (Rocco ve Kardeşleri), Zurlini ile *La Ragazza con la Valigia* ("Valizli Kız") filmlerini yaptı. Özellikle Visconti, 1963 tarihli *Il Gattopardo*

da (Leopar) Cardinale'nin Akdenizli güzelliğini başarıyla kullandı. Cardinale aynı yıl Fellini'nin *Otto e mezzo* ("Sekiz buçuk") filminde de görüldü. Yapımcı Franco Cristaldi ile evli olan oyuncu, Sophia Loren ve Gina Lollobrigida gibi yıldızların Hollywood'a gitmiş olmalarından da yararlanarak büyük ün kazandı. Daha sonra o da Hollywood'dan gelen önerileri kabul etti ve 1964'teki *Pink Panther* (Pembe Panter) filmiyle İtalya dışında da film çevirmeye başladı. Bunu izleyen yıllarda Visconti ile yaptığı *Vaghe Stelle dell'Orsa*'nın ("Büyük Ayının Soluk Yıldızları") yanı sıra önemsiz birçok yapımda rol aldı. Cristaldi'den boşanarak yönetmen Festa Campanile ile evlenen Claudia Cardinale'nin son yıllardaki önemli filmleri arasında Liliana Cavanini'nin *La Pelle* ("Ten") ve Werner Herzog'un *Fitzcarraldo*'su vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı filmler: *Les Noces Venetienne*, 1958, ("Venedik Düşünleri"); *Il Bell'Antonio*, 1960, ("Güzel Antonio"); *Rocco e i suoi Fratelli*, 1960, (Rocco ve Kardeşleri); *La Ragazza con la Valigia*, 1961, ("Valizli Kız"); *Otto e mezzo*, 1963, ("Sekiz buçuk"); *Il Gattopardo*, 1963, (Leopar); *Pink Panther*, 1964, (Pembe Panter); *Vaghe Stelle dell'Orsa*, 1965, ("Büyük Ayının Soluk Yıldızları"); *C'era Una Volta il West*, 1968, (Batı'da Kan Var); *La Pelle*, 1979, ("Ten"); *Fitzcarraldo*, 1981.

CARDOZO, Benjamin Nathan (1870-1938)

ABD'li hukukçu. ABD Yüksek Mahkeme üyeliği sırasında hukuk kurallarının çağdaşlaşmasına katkıda bulunmuştur.

24 Mayıs 1870'te New York'ta doğdu, 9 Temmuz 1938'de Port Chester'de öldü. Ortaöğrenimini New York'ta tamamlayan Cardozo, 15 yaşında girdiği Columbia Üniversitesi'nden 1889'da mezun oldu. Siyaset bilimi alanında yüksek lisans öğrenimi gördükten sonra, Columbia Hukuk Fakültesi'ne devam etti ve 1891'de mezun oldu. 1891'de New York barosuna kabul edilen Cardozo, özellikle ticaret hukuku alanında uzmanlaştı. 1913'te New York Yüksek Mahkemesi'ne seçildi, ancak göreve başlamasından bir ay sonra İstinaf Mahkemesi'nin talebi üzerine New York İstinaf Mahkemesi'ne hakim yardımcısı olarak atandı. 1917'de New York valisi tarafından İstinaf Mahkemesi sürekli üyeliğine getirilen Cardozo, daha sonra aynı mahkemede başyargıç oldu. 1932'de Oliver Wendel Holmes'in ABD Yüksek Mahkemesi'nden emekli olması üzerine, Başkan Hoover tarafından "çağdaş Amerikan hukukunda Holmes'in geleneğini en iyi sürdürececek kişi" olduğu gerekçesiyle, ABD Yüksek Mahkemesi üyeliğine önerildi ve senatonun bu atamayı oy birliğiyle onaylaması üzerine 14 Mart 1932'de göreve başladı.

Cardozo'nun hukuk bilimine katkısı, özellikle Yargıtay kararlarında ortaya çıkmıştır. Yaşadığı dönemin hukukçuları üzerinde önemli etkileri olan Cardozo, ABD'de hukuki süreci yaratıcı ve evrimci bir biçime sokmakta, Holmes'ten sonra ikincisidir. 1916'da Macpherson ile Buick Motor Company

arasındaki davada öne sürdüğü görüşler, sonraları ABD ve İngiltere’de uygulanmıştır. Cardozo’nun bu dava nedeniyle ortaya koyduğu görüşe göre, aracı görevini yerine getiren perakendecinin bulunmadığı durumlarda, imalatçı ve tüketici arasında bir güven ilişkisinin bulunduğu varsayılmalıdır.

Anayasanın halkın değişen gereksinimlerine yanıt vermesi gerekliliğini savunan Cardozo, Başkan Franklin D.Roosevelt’in New Deal (Yeni Düzen) politikası döneminde, Louis Brandeis, Harlan Stone gibi liberal eğilimli hukukçularla birlikte hareket etmiştir. Sosyal güvenlik programları ve özellikle yaşlılık sigortaları lehindeki hukuksal kararlarda önemli katkısı bulunan Cardozo, ABD Kongresi’nin toplumsal refahı sağlayacak tasarımlarda olumlu bir tutum içinde bulunması gerekliliğini savunmuştur.

Çeşitli içtihatların yanı sıra hukuk bilimine yazdığı kitaplarla da katkıda bulunan Cardozo’nun 1921’de yayımlanan ilk kitabı *The Nature of Judicial Process*’i (“Hukuk Sürecin Doğası”), 1924’te *The Growth of the Law* (“Hukukun Gelişmesi”), 1928’de *The Paradoxes of Legal Science* (“Hukuk Biliminin Paradoksları”) izlemiştir.

Hukuk kurallarının çağdaşlaşması yönündeki çabası ve yargıtaydaki karışık davalara getirdiği çözümler Cardozo’nun tanınmasına neden olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Nature of Judicial Process*, 1921, (“Hukuk Sürecin Doğası”); *The Growth of the Law*, 1924, (“Hukukun Gelişmesi”); *The Paradoxes of Legal Science*, 1928, (“Hukuk Biliminin Çelişkileri”); *Law and Literature and Other Essays*, 1932, (“Hukuk, Edebiyat ve Öteki Denemeler”).

• **BAKINIZ:** BRANDEIS, HOLMES, STONE.

CARDUCCI, Giosuè

(1835-1907)

İtalyan, şair. Yurtsever görüşlerinin etkilediği ateşli şiirsel üslubuyla 19.yy sonunda İtalya’nın “Ulusal şair”i olmuş, 1906 Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanmıştır.

27 Temmuz 1835’te, İtalya’nın Toscana bölgesinde, Val di Castello’da doğdu, 16 Şubat 1907’de Bologna’da öldü. Doktor olan babası Michele Carducci, 1831 İtalyan Devrimi’ne katıldığı için hapsedilmiş bir devrimciydi. Michele Carducci 1849’da siyasal etkinlikleri yüzünden Toscana’dan Floransa’ya kaçmak zorunda kalınca, Giosuè ortaöğrenimini burada tamamladı. Bir burs kazanarak Piza Üniversitesi’ne girdi ve burada İtalyan edebiyatı öğrenimi gördü. Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre siyasal görüşleri yüzünden iş bulamayarak Floransa’da özel öğretmenlik yaptı. 1860’ta Bologna Üniversitesi’nde İtalyan Edebiyatı Bölümü’nde öğretim üyesi oldu ve 1904’e değin bu görevde kaldı. 1890’da senatör oldu. 1906’da Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazandı.

Carducci gençlik yıllarında şiire başladığında, o dönem İtalyan edebiyatında etkili olan Romantik

akımın karşısında yer aldı ve kendisiyle benzer görüşleri paylaşan “Amici Pendantı” edebiyat grubuna katıldı. Bu grubun *Il Poliziano* adlı dergisinde yayımlanan şiirlerini 1857’de *Rime* adlı kitapta topladı. Carducci’nin ateşli yurtseverliği ve bir İtalyan “yeniden doğuş”una olan inancı şiirlerinin tonunu belirler. 19.yy sonu Romantizm’ini ve Hristiyanlık’ı İtalyan kültürünün geleceği önünde engel olarak görmüş, şiirlerinde önemli ölçüde klasik yapılarla dönerek Latin kültürünün İtalyan tarihindeki önemli rolünü vurgulamıştır. 1850’lerin sonunda, kısa bir süre, monarşist düşünceye yakınlık gösterdiyse de, tüm yaşamı boyunca şiirlerinin ana teması özgürlük ve yurtseverlik oldu. 1865’te yayımlanan *Inno a Satana* (“Şeytana Övgü”) Carducci’nin Hristiyanlık’a karşı düşüncelerini sergilemesinin yanı sıra, kimi romantik şairlerin “Şeytan”ı özgür düşünce ve başkaldırının simgesi olarak ele alan tavrına oldukça yaklaşıyor. Carducci en önemli yapıtlarından sayılan *Odi barbare*’de (“Barbar Od’ları”) klasik Latin şiirinin ölçülerini kullanmış, Latin şiirinin ölçülerini ve kuralarını İtalyanca’ya uydurma çabasına girmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Rime*, 1857, (“Şiirler”); *Inno a Satana*, 1865, (“Şeytana Övgü”); *Giambi ed epodi*, 1867-1869; *Rime Nuove*, 3 bölüm, 1861-1886, (“Yeni Şiirler”); *Odi barbare*, 1877-1889, (“Barbar Od’ları”); *Rime e ritmi*, 1899, (“Dizeler ve Ölçüler”).

CAREY, Henry Charles

(1793-1879)

ABD’li iktisatçı. İngiliz Klasik İktisat öğretisine karşı çıkarak alternatif iktisat kuramları geliştirmiştir.

15 Aralık 1793’te Philadelphia’da doğdu, 13 Eylül 1879’da aynı kentte öldü. Babası Mathew Carey, bir yayınevinin sahibiydi. 12 yaşındayken okuldan ayrıldı, büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi. Daha sonra babasının yayınevinde ortak olarak çalışmaya başladı. 1830’larda çalışmalarını iktisat alanında yoğunlaştırdı. Korumacılık yanlısı olan Carey’ in bu konuda birçok yazısı yayımlandı. 1850’lerde kurulan Cumhuriyetçi Parti’ye girdi. Parti programına korumacılıkla ilgili maddeler eklenmesinde büyük etkisi oldu. 1835-1872 arasında 13 cilde varan kitap, çok sayıda broşür ve makale yayımladı.

19.yy ortalarında dünyanın tek sanayileşmiş ülkesi olan İngiltere’de serbest ticaret savunusu yaygınlaşırken, Carey serbest ticaretçi politikalara karşı çıktı ve korumacı iktisat politikasından yana oldu. Ona göre, serbest ticaret İrlanda, Hindistan, Portekiz ve Osmanlı İmparatorluğu gibi ülkeleri yoksullaştırmıştı. Bu politikanın uzun dönemde İngiltere’ye de zarar vereceğini öne sürüyordu. Politika değişikliği ya da savaş nedeniyle öbür ülkelerle ticaretin aksamaması durumunda İngiltere’de üretim maliyetini azaltmak için ücretler düşürülecek, küçük bir grup dışında halkın çoğunluğu yoksullaşacaktı. Carey, 1836-1838 arasında ABD’nin serbest dış ticaret denemesinde ülkenin bunalıma girdiğini, 1842’de ise gümrüklerin

yükseltilmesiyle ekonominin yeniden canlandığını öne sürdü. Sanayileşmek için, ülke pazarının sanayileşmiş ülkelerin rekabetinden korunması gerektiğini savundu. Ülke içinde ise sınırsız serbestlik yanlıydı.

Carey, Malthus'un nüfus kuramını ve Ricardo'nun rant kuramını eleştirmiştir. Ona göre, topraktan elde edilen toplam ürün, tarihsel süreç içinde verimsiz topraklardan verimli topraklara geçildikçe artmıştır. Topraktan elde edilen rant gelirinin gelişme süreci içinde toplam gelirler içindeki payının düşeceğini öne sürmüştür. Malthus'un savunduğu görüşlerin aksine, artan nüfusun üretim etkinliğini artıracağını, böylece uzun dönemde kıtlık sorunu olmayacağı görüşünü savunmuştur.

Carey'in yapıtları 9 dile çevrildi. Başka ülkelerde kendi ülkesinden daha çok ilgi gördü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Principles of Political Economy*, 3 cilt, 1837-1840, ("Ekonomi Politikin İlkeleri"); *The Past, the Present and the Future*, 1843, ("Geçmiş, Bugün ve Gelecek"); *Harmony of Interests*, 1850, ("Çıkarların Uyum"); *Principles of Social Science*, 1858-1860, ("Sosyal Bilimin İlkeleri"); *The Unity of Law: as Exhibited in the Relations of Physical, Social, Mental and Moral Science*, 1872, ("Fiziksel, Toplumsal, Zihinsel ve Ahlaki Bilim İlişkileri Açısından Hukukun Bütünlüğü").

• **KAYNAKLAR:** A.W.Green, *Henry Charles Carey*, 1951; A.D.H.Green, *Henry Charles Carey*, 1931; C.H.Levermore, "Henry C.Carey and his Social System", *Political Science Quarterly*, V., 1890.

• **BAKINIZ:** MALTHUS, RICARDO.

CARLE, Giuseppe (1845-1917)

İtalyan hukuk felsefecisi. Sosyal bilimlerin bulgu ve yöntemlerini ilk kez hukuk alanına uygulayanlardan biridir.

21 Haziran 1845'te Chiusa di Pesio'da doğdu, 17 Kasım 1917'de Torino'da öldü. Yükseköğrenimini Torino Üniversitesi'nde yaptı. 1872'de Torino Üniversitesi'nde hukuk felsefesi profesörlüğüne başlayan Carle, ölümüne dek bu görevde kaldı.

Önceleri Vico, Romagnosi ve Gioberti'nin çizgisini izleyen Carle, daha sonra Spencerci pozitivizmin metafizik soyutlama ve abartılarından uzaklaşarak İtalya'da ilk kez sosyal bilimlerin bulgu ve yöntemleriyle temellenen tarihsel ve psikolojik yöntemlerden yararlandı. 1880'de yayımlanan *La vita del diritto nei suoi rapporti colla vita sociale* ("Hukuk Yaşamının Toplumsal Yaşama İlişkisi") adlı yapıtında hukukun toplum yaşamıyla olan ilişkisini, ataerki örgütlenme, şehir devleti ve modern ulusal devlet aşamalarını inceledi.

1888'de yayımlanan *Le origini del diritto romano* da ("Roma Hukukunun Kökenleri") ise, Carle, sosyolojik yöntemlerle ilkel Roma hukukunu yeniden yorumlayarak, Roma hukukunun oluşumunun doğal bir evrim sonucu değil, kabile örgütlenmesindeki kimi toplumsal öğelerin seçilmesinin bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur.

Yalnızca ilk cildinin yayımlanabildiği *La filosofia del diritto nello stato moderno* ("Çağdaş Devlette Hukuk Felsefesi") adlı kitabında ise Carle, ulusal devletin ve özellikle yeni İtalya devletinin gereksinimlerine yanıt vermesi amacını güttüğü bir hukuk felsefesinin temel ilkelerini belirlemiş; Gioberti gibi İtalya'nın hukuk ve toplumsal incelemeler alanındaki üstünlüğünü savunmuş ve hocası Mancini gibi, vatandaşlığı çağdaş ulusal devletin temeli olarak görmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La vita del diritto nei suoi rapporti colla vita sociale*, 1880, ("Hukuk Yaşamının Toplumsal Yaşama İlişkisi"); *Le origini del diritto romano*, 1888, ("Roma Hukukunun Kökenleri"); *La filosofia del diritto nello stato moderno*, 1903, ("Çağdaş Devlette Hukuk Felsefesi").

• **BAKINIZ:** GIOBERTI, MANCINI, VICO.

CARLINI, Armando (1878-1959)

İtalyan, filozof. İtalyan Hristiyan tinselciliğinin kurucusudur. İnsanın çevreniyle deney evreni arasındaki karşıtlığın kaynağını araştırmıştır.

Napoli'de doğdu ve Pisa'da öldü. Ortaöğrenimini Napoli'de, yükseköğrenimini Pisa Üniversitesi'nde bitirdi. Filozof Gentile'nin öğrencisidir. Carlini, İtalya'da o dönemin etkili filozofları olan Croce'nin tarihselciliğiyle, Gentile'nin aktüalizmini uzlaştırmaya çalıştı. Bu amacını Pisa Üniversitesi'nde Gentile'nin ardından kuramsal felsefe kürsüsünün başına geçmeden önce verdiği deneme dersinde "Genesi dei problemi della filosofia" ("Felsefe Sorunlarının Kökenleri") açıklamıştır. Bir süre Parlamento, bir süre de Akademi üyesi oldu. 1902'de Petrarca'yı konu edinen çalışmasıyla, Carducci'nin önerisi üzerine, Bologna Üniversitesi'nin ödülünü kazandı.

Carlini önce din sorunları üzerinde durdu, sonra bu sorunlarla insanın çevreni arasındaki bağlantıyı araştırdı. İnsanı biri iç, öteki dış olmak üzere iki ayrı varlık alanından oluşan bir "bütün" olarak gördü. İnsan ruhunun metafizik ya da yarı-doğalcı yorumlarından kaçınmak için "tinsellik" terimini ortaya attı. Bununla kastedilen bir varlık kategorisi değil, insan varlığının içsel etkinliğidir. Carlini'ye göre tinselliğin temel etkinliği, varlığın kurucu eyleminin başlangıçtaki soyut özbelirleniminden somut bir tikelliğe indirgenmesi sürecini başlatmaktır. Bu somutluğun sağlanması için "dış evren"i tanımlanması gerekir. Ona göre deney evreni olan dış evrenin bir içeriliği (interiorite) vardır. Dış evren değerlerin ortaya çıkmasına olanak vermesine karşın onları bütünleştiremez. O halde değerlerin bütünleşmesi için bir ilke gereklidir. Bu ilke deneyüstü bir bütünlük olan Tanrı'dır. İnsan dış evrenle Tanrı arasında aracılık eder ve bu süreçte hem kendi kişiliğini hem de bütün değerlerin bütünlüğünün somut odağını oluşturur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La Vita Dello Spirito*, 1921,

(“Ruhun Yaşamı”); *La Religionista dell'arte e Della Filosofia*, 1934, (“Sanat ve Felsefenin Dinselliği”); *Il Mito del Realismo*, 1936, (“Gerçekliğin Mitosu”).

• BAKINIZ: CROCE, GENTILE.

CARLO, Alberto

(1798-1849)

Sardinya (Piyemonte) kralı. İtalyan Birliği'nin gerçekleşmesi için ilk adımları atmıştır.

2 Ekim 1798'de Torino'da doğdu. 28 Temmuz 1849'da Portekiz'de Porto kentinde öldü. Charles Albert adıyla da anılmaktadır. Carignano Prensi Carlo Emanuele ile Saksonya Prensesi Maria Christina'nın oğludur. 1800'de babasının ölümü üzerine Savoie ve Piyemonte prensi oldu. Cenevre ve Paris'te öğrenim gördü. Fransız Devrimi'nin getirdiği liberal ve milliyetçi düşüncelerin etkisinde kaldı.

1814'te Torino'ya döndü. 1819'da Savoie dükü III.Ferdinando'nun kızı Maria Teresa ile evlendi. Liberaller'in gerçekleştirdiği 1821 Piyemonte ayaklanmasının ardından I.Vittorio Emanuele tahttan çekildi. Yerine tahta çıkacak olan Carlo Felice o sırada Modena'da bulunduğu için Carlo Alberto geçici olarak kral naibi oldu. Ayaklanmacıların isteği doğrultusunda 1812 tarihli İspanya Anayasası'nı kabul etti. Ancak, Avusturya'dan yana olan Carlo Felice başa geçer geçmez yeni anayasayı yürürlükten kaldırdı ve Carlo Alberto'yu Floransa'ya sürdü. Avusturya'nın desteklediği Carlo Felice'nin güçleri Liberaller'i Novara yakınlarında bozguna uğrattı. Liberal önderler İspanya ve Fransa'ya sığındılar.

Fransa'ya geçen Carlo Alberto, 1823'te Fransa'da monarşi yönetimini geri getirmek için düzenlenen İspanya seferine katıldı. Ertesi yıl İtalya'ya döndü. 1831'de Carlo Felice'nin ölmesi üzerine Sardinya kralı oldu. Güçlü bir ordu kurdu. 1833-1834'te Cumhuriyetçi Mazzini yanlılarının ayaklanmasını şiddetle bastırdı.

Alberto sanayileşmeyi teşvik etti; bazı feodal yasaları kaldırdı. Bir devlet şurası ve vilayet meclisleri oluşturdu.

1847'de Avusturya'nın Ferrona'yı işgal etmesi üzerine başkaldıran halkı Milli Kurtuluş Ordusu'yla destekledi. Ardından 1848'de tüm Avrupa'yı saran devrim havasından etkilenerek 13 Mart 1848'de bir anayasa ilan ederek Cesare Balbo'ya ilk meşruti hükümeti kurma görevini verdi. Hemen ardından liberal milliyetçilerin yardımlarına da güvenerek İtalyan Birliği'nin oluşması için bir engel olarak gördüğü Avusturya'ya savaş açtı. Önce Lombardiya'yı ele geçirdiyse de daha sonra Temmuz 1848'de Custozza'da, Mart 1849'da da Mortora ve Novara'da yenilgiye uğradı. Bu bozgunların ardından tahtını oğlu II.Vittorio Emanuele'e bırakarak Portekiz'e gidip bir manastıra kapandı ve ölene dek ülkesine dönmedi.

• BAKINIZ: CAVOUR, MAZZINI.

CARLOS III

(1716-1788)

İspanya kralı. Ülkede sanayileşmeyi hızlandıran politikalar gütmüştür.

20 Ocak 1716'da Madrid'de doğdu, 14 Aralık 1788'de aynı yerde öldü. İspanya Kralı V.Felipe ile ikinci karısı Parma Düşesi İsabell'a'nın oğludur. İyi bir eğitim gördü. 1731-1734 arasında annesinin verdiği yetkiyle Parma dükü oldu. 1734'ten sonra Napoli ve Sicilya kralı ilan edildi. 1759'da ağabeyi İspanya Kralı VI.Fernando'nun ölümü üzerine İspanya kralı oldu. Napoli krallığını da üçüncü oğlu Fernando'ya bıraktı.

III.Carlos'un temel amacı İspanya'nın siyasi olarak güçlenmesi ve sömürgeleriyle bağlarını sağlamlaştırmasıydı. Bu nedenle İspanya'ya rakip olarak gördüğü İngiltere'ye karşı düşmanlığa dayanan bir dış politika izledi. 1761'de Fransa ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşmanın sonucu olarak sürmekte olan Yedi Yıl Savaşları'nda İngiltere'ye karşı Fransa'nın yanında yer aldı. İspanya ve Fransa'nın yenilmesi üzerine 1763'teki Paris Antlaşması'yla İspanya, Florida ve Mississippi arasındaki bölgeyi İngiltere'ye bıraktı.

Amerika'da bağımsızlık mücadelesi başladıktan sonra III.Carlos çelişkili bir tavır aldı. Bir süre Amerika'daki bağımsızlık savaşlarına gizlice yardım yaptı. Ama bağımsız Amerika Birleşik Devletleri kurulduktan sonra Amerika'daki sömürgelerinin geleceği konusunda korkuya kapılarak yeni kurulan devleti tanımadı ve İngiltere'ye arabuluculuk teklif etti. İngiltere öne sürdüğü koşulları kabul etmedi. Ancak 1783'te Versailles'da imzalanan barış antlaşmasıyla ABD'nin sınırları çizildikten sonra İspanya, Sacramento'yu, Florida'yı ve Minorca'yı geri aldı.

III.Carlos iktisadi, idari ve askeri alanlarda bir dizi reform yaptı. Kendi alanlarında yetkin yardımcıları seçti, verimli çalışabilmeleri için onlara gerekli hareket özgürlüğünü tanıdı. Bunlar arasında en ünlüleri Conde de Aranda ve José Monino Floridablanca'yı. 1765'ten sonra İspanya ile sömürgeleri arasındaki ticareti geliştirmek için yeni ticaret yolları ve limanlar açılmasına olanak tanıyan ve ticaretteki kısıtlamaları kaldıran bazı reformlar yapıldı. III. Carlos'un döneminde dış rekabete karşı yüksek gümrük duvarlarıyla korunan pamuklu dokuma sanayi hızla gelişti. Devlet lüks tüketim malları sanayiine doğrudan yatırım yaptı.

III.Carlos İngiltere ile savaşlar sırasında İspanya'nın ordu ve donanmasının zayıflığını görmüştü. Bu nedenle orduyu modernleştirmek için bazı önlemler aldı, askeri okullar açtırttı. Ayrıca merkezi yönetimi güçlendirmek için idari reformlar yapıldı. Sömürgelerde yürütme, yargı ve askeri konularda birinci derecede yetkili memurlara dayanan yeni bir sistem getirildi. Bu memurlar daha önce olduğu gibi valilere değil, doğrudan krala karşı sorumluydular. Din alanında yapılan reformlarla ise Roma Katolik Kilisesi'nin siyasi yönetim yanında ikincil planda kalması amaçlandı. 1767'de Cizvitler'in İspanya'dan ve sö-

mürgelerden sürülmesiyle Engizisyon'un keyfi gücü engellendi.

III.Carlos 18.yy'da Avrupa'da yaşanan Aydınlanmacı düşünce akımının İspanya'daki temsilcisiydi.

Thomas Carlyle

CARLYLE, Thomas (1795-1881)

İskoç, denemeci ve tarihçi. Yaşadığı yüzyıl İngiltere'sini bir tür entelektüel peygamber olarak etkilemiştir.

4 Aralık 1795'te Ecclefechan'da doğdu, 5 Şubat 1881'de Londra'da öldü. Babası Calvinist inanca bağlı küçük bir çiftçiydi. Babasının dini inançları ve yaşam biçimi, genç Carlyle'ı yaşamı boyunca etkiledi. Calvinizm'de insanların tanrı tarafından doğuştan cennet veya cehennemeye layık görülmesi ve kişilerin, gelecekleri konusunda bir "işaret" aramaları Carlyle'ın öğrenciliği sırasında zihnini sürekli meşgul etti. Bu etki daha sonra da eserlerine yansdı.

Ecclefechan'da köy okulunu bitirdikten sonra, ortaöğrenimini Annan Akademisi'nde tamamladı ve Edinburg Üniversitesi'ne devam etti. Burada belli bir bilim dalını izlemedi. Matematiğe yeteneği olduğundan Annan'da matematik öğretmeni oldu. 1816'da Kirkcaldy'de, vaiz ve mistik Edward Irving'in öğretmenlik yaptığı bir okula geçti. Irving'in Carlyle üzerinde büyük ve sürekli bir etkisi oldu. 1819'da hukuk öğrenimi için Edinburg Üniversitesi'ne döndü, üç yıllık öğrenim dönemi yalnız ve güç şartlar altında geçti. Daha sonra Almanca öğrendi ve Mme Stael'in etkisiyle, kendisi için "yeniden tinsel doğuş" niteliğindeki Alman düşüncesini keşfetti; sırasıyla Kant, Alman idealistleri ve mistikleri, özellikle Goethe, felsefesi için en sağlam temel taşlarını oluşturdular. 1824'te Goethe'den *Wilhelm Meister*'i çevirdi.

1826'da evlendi. Evliliğinin ilk yıllarında *Edinburg Review*'ya yazılar yazmaya ve *Sartor Resartus* üzerinde çalışmaya başladı. Bu kitapta acı ile mizah, otobiyografi ile Alman felsefesi birbirine karışmaktadır. Kitabın asıl mesajı, insanların en derin inançlarının şekillendiği zihni kalıpların artık çağdışı olduğu,

zamana uyacak yeni kalıpların gerektiği, fakat yeni dini sistemin zihni içeriğinin karmaşık olduğudur. Carlyle'a göre, bireysel sorunların çözümü, 18.yy filozoflardan miras kalmış şüphecilikte ve romantik melankolinin ahlak bozucu kokuşmuşluğunda aranmamalıydı. Tek kurtuluş şansı maneviyatta, görevde ve kendini unutmada bulunabilirdi. Toplum sorunları konusunda da tavrı daha az kesin değildi. Darwin'in evrimciliği onu tatmin etmez, tarihin akışıyla ilgili açıklamaları da yetersiz bulur, anarşizme kadar gittiğini iddia ettiği güzel sanatlar düşkünlüğüne de karışıydı.

1834'te Londra'ya yerleşti. En büyük eseri olan *The French Revolution* ("Fransız Devrimi") bu dönemin ürünüdür. Bu eserin J.S.Mill'e gönderilen müsveddeleri kaza sonucu yandı. Genellikle günlük küçük olaylardan çok etkilenen Carlyle, bundan hiç etkilenmedi. Eseri yeniden kaleme aldı ve 1837'de bitirdi. Eser kısa sürede büyük beğeni kazandı. Carlyle, Fransız Devrimi'ni, monarşi ve asiller sınıfının çılgınlığı ve mentaat düşkünlüğü üzerine indirilmiş kaçınılmaz bir darbe olarak gördü. Bu basit fikir, çok fazla belgeye dayanan ayrıntıyla desteklenmişti.

On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History ("Tarihte Kahramanlar, Kahramana Tapınma ve Kahramanlık") isimli eserinde kuvveti, özellikle tanrı tarafından verilmiş misyonla birleşen kuvvete saygıyı işledi. Carlyle, kahramanı, ilah (putperest mitler), peygamber (Muhammed), şair (Dante ve Shakespeare), papaz (Luther ve Knox), edebiyatçı (Johnson ve Burns), kral (Cromwell ve Napoléon) olarak ele aldı. İki yıl sonra, Kahraman fikrini *Past and Present* ("Geçmiş ve Şimdiki Zaman") isimli eserinde daha da yüceltti. Carlyle'a göre, sadece Knox, Luther veya Napoléon gibi kimseler tarihte akış sağlayabilirler, çünkü demokrasi ancak karmaşa ile sonuçlanabilir. Kahramana bu saygısı yüzünden, günlük yaşamını sürdüren sıradan insana karşı hoşgörülü olmadı.

Carlyle'ın dünya görüşünün arkasında yatan en önemli belirleyici Calvinizm'dir. Calvinizm'de doğuştan tanrı tarafından bağışlanmış kişiler (erenler) özel nitelikler gösterirler. Carlyle'ın tarihi şekillendiren, tarihte en önemli unsur olarak Kahraman'ı, "eren" in değişmiş bir simgesidir.

1857'de kahramanlarından bir diğeri olan II.Frederick'i *The History of Frederick II of Prussia, Called Frederic the Great* ("Büyük Frederick, Prusya Kralı II.Frederick'in Tarihi") isimli eserinde çok ayrıntılı olarak inceledi. 1865'te Edinburg Üniversitesi rektörlüğüne getirildi.

Carlyle'ın katkısını değerlendirmek hayli güçtür. Onu bir peygamber olarak kabul etmeyenler, genellikle, okuyucusunun sabrını ve enerjisini sömürdüğünü öne sürerler. Bir bütün olarak ele alındığında, eserlerinin kendi kendini tekrarladığı ve gerçeği sapıttığı söylenebilir. Eserlerinde din ve ruhun ölüm-süzlüğü en önemli temadır.

- YAPITLAR (başlıca): *The French Revolution*, 3 cilt, 1837, ("Fransız Devrimi"); *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*, 1841, ("Tarihte Kahramanlar, Kahramana Tapınma ve Kahramanlık"); *Oliver Cromwell's Letters and Speeches. With Elucidations*, 2 cilt, 1845, ("Oliver Cromwell'in Mektupları ve Nutukları. Açıkla-

malı"); *The History of Frederick II of Prussia, Called Frederic the Great*, 6 cilt, 1858-1865, ("Büyük Frederick, Prusya Kralı II. Frederick'in Tarihi"); *The Early Kings of Norway: Also an Essay on the Portraits of John Knox*, 1875, ("Norveç'in İlk Kralları: Aynı Zamanda John Knox'un Portreleri Üstüne bir Deneme").

- **KAYNAKLAR:** J.A.Froude, *Thomas Carlyle*, 4 cilt, 1882-1884; V.Basch, *Carlyle, L'homme et l'œuvre*, 1938; D.E.Goscoyne, *Thomas Carlyle*, 1952; J.Cabau, *Thomas Carlyle on le Promethee*, 1968.

CARMONA, Antonio (1869-1951)

**Portekizli asker ve devlet adamı.
1928-1951 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.**

Antonio Oscar de Fragoso Carmona 24 Kasım 1869'da Lizbon'da doğdu, 18 Nisan 1951'de aynı yerde öldü. 1888'de Krallık Harp Akademisi'ni bitirdi. 1922'de general, 1923'te savaş bakanı oldu.

Mayıs 1926'da General Gomes de Costa'nın Cumhuriyetçiler'i devirmek üzere düzenlediği askeri darbeye katıldı. Darbe sonrası oluşturulan hükümette dışişleri bakanı oldu. Aynı yılın Temmuz ayında yönetimi ele geçiren üç kişi arasında yer alarak başbakan ve savaş bakanı oldu. Kasım 1926'da kendisini geçici cumhurbaşkanı ilan etti.

1927'de Porto ve Lizbon'da çıkan ayaklanmaları şiddet kullanarak bastırdı. 25 Mart 1928'de yaptığı bir referandumun ardından kendisini yasal cumhurbaşkanı ilan etti ve aynı yıl Salazar'ı maliye bakanı yaptı. Daha sonra 1932'de başbakanlığa atadığı Salazar, 1933'te kabul edilen anayasayla başlayan yeni dönemin en güçlü adamı oldu. Aynı yıl çıkarılan Milli İş Kanunu'yla işçiler milli sendikalara, işverenler de Gremiolar'a (korporasyon) bağlandı. 1934'te grevler yasaklandı. Cumhuriyetçiler döneminde Vatikan'la bozulan ilişkiler yeniden düzeltildi. Portekiz yönetimi İspanya İç Savaşı'nda Franco'dan yana tavır aldı; II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldı; ancak, 1943'te İngiltere'nin 1944'te de ABD'nin Atlas Okyanusu'nu denetlemek için Azor Adaları'nda üs kurmalarına izin verdi.

1935, 1942 ve 1949'da üç dönem cumhurbaşkanı seçilen Carmona ölene değin bu görevde kaldı.

- **BAKINIZ: SALAZAR.**

CARNAP, Rudolf (1891-1970)

Alman asıllı ABD'li filozof. Mantıkçı pozitivistlerin öncülerindendir. Çağdaş mantığı bilim felsefesine uygulayarak bilim kuramlarının oluşumlarını ve yapılarını çözümlenmeye çalışmış, gelenekçi felsefeyi eleştirmiştir.

Carnap Almany'a'nın Barmen kenti yakınlarında doğdu. Los Angeles'de öldü. Ortaöğrenimini Barmen'de, yükseköğrenimini 1910-1914 yılları arasında, Freiburg ve Jena üniversitelerinde bitirdi. Fizik, matematik ve felsefeye ağırlık veren bir eğitimden geçti, bu arada Frege'nin de öğrencisi oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1921'de, Jena'da felsefe doktoru sanını aldı. Bilim kuramına ilişkin görüşünü içeren bu doktora çalışması daha sonra Kantstudien'de yayımlandı. Bu çalışma Mantıkçı Pozitivizm'in ilkelerini taşımamakla beraber, Carnap'ın felsefesinin temelini oluşturur.

Carnap, 1926'da Moritz Schlick'in çağrılısı olarak Viyana Üniversitesi'ne gitti. Eylemsiz doçent olarak girdiği üniversitede zamanla Viyana çevresinin tartışmalarına katılmaya başladı. 1928'de en önemli yapıtı sayılan *Der Logische Aufbau der Welt* ("Evinin Mantıksal Yapısı") yayımlandı. O sıralarda Berlin'de bulunan Hans Reichenbach ile *Erkenntnis* dergisinin yayın kurulunda yer aldı. 1930-1940 arasında yayını sürdürülen dergi, "bilimsel felsefe"nin bir tartışma ortamı niteliğindeydi. Yine bu sıralarda Carnap Prag'daki Alman Üniversitesi'nden aldığı çağrı üzerine Doğa Felsefesi Kürsüsü'ne geçti. Viyana çevresiyle ilgisini kesmekten, çalışma alanını mantık, dil ve matematiğin temellerine kaydırdı. 1934'te dilin mantıksal sentaksını inceleyen ikinci önemli yapıtı *Logische Syntax der Sprache*'ı ("Dilin Mantıksal Sentaksı") yayımladı.

Nazizm'in yayılmasıyla Prag'da kalamayan Carnap 1935'te ABD'ye gitti. Önce Chicago Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı. Semantik üzerine çalışmalarını, burada da sürdürdü. 1941'den sonra ilgisi yavaş yavaş olasılık sorunlarına ve tümevarıma kaydı. 1950'de *Logical Foundations of Probability* ("Olasılığın Mantıksal Temelleri") yayımlandı. 1954'te, Reichenbach'ın ölümüyle boşalan, Los Angeles'deki felsefe kürsüsüne geçti ve 1961'e dek bu görevi sürdürdü.

Carnap'ın görüşleri belli evreler içinde biçimlenmiştir. Dünyayı mantıksal bir düzenleme içinde ele alan *Der Logische Aufbau der Welt* üç aşamalıdır. Önce yeni bir yöntembilimsel yaklaşım incelenir, bu yaklaşımın teknik bir sistem oluşturmada kullanılışına bakılır ve aynı yöntem felsefe sorunlarının çözümüne uygulanır.

Adı geçen yapıtının girişinde Carnap, bu araştırmanın amacını Kuruluş Dizgesi'nin ("Konstitutions-system") bilgisel ve mantıksal temelini göstermek diye dile getirir. Yapıtın metodolojisine verdiği bu ağırlık Carnap, Mach ve Russel'dan etkilendiğini, bir ölçüde de Wittgenstein'dan esinlendiğini gösterir.

*Kuruluş
Dizgesi*

Rudolf Carnap

Carnap Kuruluş Dizgesi'nden ne anladığını "Nesnelerin öyle bir basamaklanma dizgesi olmalı ki bu dizge içinde her basamak alt basamaklarca kurulsun" biçiminde açıklar.

Kuruluş Dizgesi'nin anlaşılması için gerekli ilk kavram "indirgenebilirlik" tir (zurückführbarkeit). Carnap'a göre "Bir nesne ya da bir kavram" başka nesnelere ya da kavramlara "indirgenebilir" olmalı. İndirgenen nesne ya da kavramla ilgili bütün önermeler, indirgenilen nesneler ya da kavramlarla bağlantılı olarak, yeniden biçimlendirilirse, indirgenebilirliğin geçişi nedeniyle, Kuruluş Dizgesi ilk basamakları nesnelerce doğrudan doğruya kurulmuş olur. Bu "temel nesneler" (Grund-Gegenstände) dizgenin temelini oluşturur.

Kuruluş Dizgesi'nin en iyi biçimde modern mantık diliyle açıklanabildiği görüşünü benimseyen Carnap, modern mantığın yöntemlerinden yararlanır. Whitehead ve Russell'in birlikte yazdıkları *Principia Mathematica*, Carnap'ın gözünde bir Kuruluş Dizgesi örneğidir.

Carnap'ın bir Kuruluş Dizgesi altında toplamak istediği alan, bütün bilinebilir nesnelerin alanıdır. Onun, bu amaçla ortaya koyduğu dizge bilgi kuramının temellerini atmak içindir. Carnap bilinebilir nesneleri dört ana türe ayırır: Toplumsal-kültürel nesneler (geistige), başka benler (fremdpsychische), fiziksel nesneler (physische), özel tinsel nesneler (eigenpsychische).

Bilgi kuramı açısından bakıldığında bu düzen tersine çevrilebilir, kişinin kendi deneyimleri temel olarak alınır. Bu "tekbencilik"le ilgili temel, yöntem-bilimsel açıdan seçilir, onun metafizik bir temeli yoktur. Carnap'ın özellikle vurguladığı, kavramların oluşmasındaki gerçek süreci tanımlamak değil, bu sürecin, mantık bakımındadır, yeniden kuruluşunu göstermektir.

Carnap'a göre kuruluş kuramı ne idealisttir ne de gerçekçidir, metafizik açıdan yansızdır. Gerçekte metafizik sorunların bilimde yeri yoktur.

Carnap, ana yapıtında Mach ve Russell'dan etkilenecek, fenomenalist ya da duyu-verilerini tabana oturtan bir temel kurmaya çalışmıştır. Carnap, bu tutumuyla, materyalist geleneğin içinde yetişmiş olan Otto Neurath'ın tepkisiyle karşılaşmıştır. Neurath, "fizikalist" bir görüşü yeğlemiş ve Carnap'ın düşün-

celerini eleştirmiştir. Fizikalist temel in özünü dil sorunları oluşturur. Burada ana sorun, protokol önermelerinin yapısı ve biçimidir. Carnap, Neurath'ın görüşlerine katılarak, bilimin protokol önermelerinin, belirli yer ve zaman noktalarını nicelik olarak tanımlayabileceğine inanır. Bu anlayışa göre, bütün bilimler protokol önermeler biçiminde açıklanabilir. Bu görüşün temelinde yatan düşünce de, bütün bilimlerin eşit aşamada doğal oldukları ve bu yüzden bir birlik oluşturdıklarıdır.

Carnap'a göre her protokol önerme, özel (tek) bir deneyimi dile getirir. Bu tür tümceler, bilimin temeli olarak nasıl ele alınabilir? Bu soruyla Carnap, "bilimin birliği"nin temel sorununu dile getirmiş olur. Sorunu çözmek için, önce ilk adım olarak, bilimin bir birlik olduğunu, deneyime dayanan bütün önermelerin tek bir dille anlatılabileceğini, bütün olgu durumlarının tek bir türden olduğunu ve özdeş yöntemle bilinebildiklerini onaylar. Dil, Carnap için, özel bir anlam taşır. "Ekonominin dili" ile "fiziğin dili" birbirinden farklıdır. Ona göre deneysel bütün önermelerin tek bir dille anlatılabileceğini söylemek, bütün anlatımların dönüştürülebileceği tek bir temel anlatım biçiminin bulunduğunu söylemektir. Carnap, Neurath'ı izleyerek, bu tek dilin fiziğin dili olduğunu benimsemiştir. Bilimin bütün önermeleri bu dille açıklanabilir. Carnap için ikinci sorun, protokol önermeler için de bu durumun geçerli olup olmadığıdır. Ona göre, protokol önermeler de özdeş biçimde dönüştürülebilir değilse bilim olanaksız olur.

Protokol önermelerin bilimsel bir biçimde nasıl açıklanabileceğini göstermek için Carnap, Neurath'ın fizikalizmine başvurur. Her protokol önerme gövdenin durumlarını konu alan bir önermeye çevrilebilir.

"S gövdesi, şimdi kırmızıyı görüyor"un doğruluğunu kanıtlamanın türlü yolları vardır. Örneğin, S'ye kırmızıyı gördüğünde düğmeye basması söylenebilir. "S gövdesi şimdi kırmızıyı görüyor" Carnap'a göre "şimdi kırmızı" protokol önermesine mantıksal olarak eşittir. İki önerme mantıksal olarak eşitse, her biri ötekinden çıkarsanabiliyorsa, bu durumda her iki önermenin de anlamı özdeştir. İki önerme arasında herhangi bir anlam farkı olamaz, yalnızca, yalın bireysel çağrışımlarda ayrım görülür.

Carnap'ın dile ağırlık ve öncelik veren anlayışını bütünleyen yapıtı 1934'te yayımlanan ve dilin mantıksal sentaksını inceleyen kitabıdır. O, *Logische Syntax der Sprache* adlı bu yapıtında felsefeden ne anladığını dile getirir. Felsefe, Carnap'a göre, mantığın bir dalı ve "bilimin mantığı"dır. Felsefenin, dilbilimsel yorumunun güç olduğu görüşüne karşı Carnap değişik bir açıklama yolu önerir. Üç tür tümce arasında ayrım yapar: Sentaktik tümceler, nesne tümceleri, sahte nesne tümceleri. Sentaktik tümceler, bir dili betimler. Bir nesne tümcesi fiziksel bir nesneyi betimler. Felsefe tümcelerinin de bir türü olduğu sahte nesne tümceleri nesne tümceleri gibidir, ancak çözümleme sonucu sentaktik oldukları görülür. Carnap'a göre anlam ya da içerik konusundaki bütün önermeler sahte nesne tümceleri.

Carnap dilin mantığı konusunda iki temel sorunu ele almıştır. Biri felsefenin bilimin mantığı olduğu görüşü, ki Viyana çevresi içinde bu felsefe anlayışı geleneksel felsefenin yerini alır. İkincisi sahte nesne

tümcesi görüşüdür. Ona göre Viyana çevresinde yaygın olan ve geleneksel nitelik taşıyan felsefe soruları dünya üzerine değil, yalnızca dil üzerine sorulmuş sorulardır. Bunlar "dil'in özdexsel kipi"dir ve deyimleme biçiminden kaynaklanır. Buna göre, görünürde gerçek dünya üzerine bir şey söylemek savında olan geleneksel felsefenin önermeleri, gerçekte, kullanılan dilin yapısı yüzünden ortaya çıkan ve dili ilgilendiren bir konuyu dile getirmektedir.

Carnap, daha Prag'da iken Mantıkçı Pozitivistler'in bilimsel bilgi konusundaki kimi temel yanlışlarının farkındaydı. Carnap'ın bu konuda getirdiği değişiklikler indirgenebilirlik ilkesi ve doğrulama ilkesi olarak belirir.

Carnap'a göre iki tür doğrulama vardır: Doğrudan doğrulama ve dolaylı doğrulama. Doğrudan doğrulanabilenler yalnızca protokol önermelerdir, çünkü yalnızca protokol önermeler deneyimleri gösterir ve dile getirirler. Başka önermeler, örneğin tikel önermeler ya da tümel önermeler, ancak dolaylı olarak doğrulanırlar.

Carnap Mantıkçı Pozitivistler'in belirli bir kolunun öncüsüdür. Özellikle çağdaş ABD'li mantıkçılar üzerinde etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Logische Aufbau der Welt*, 1928, ("Evrenin Mantıksal Yapısı"); *Scheinprobleme in der Philosophie*, 1928, ("Felsefede Yalancı Sorunlar"); *Logische Syntax der Sprache*, 1934, ("Dilin Mantıksal Sentaksı").

• BAKINIZ: REICHENBACH, RUSSELL, SCHLICK.

CARNÉ, Marcel (1909)

Fransız sinema yönetmeni. Fransız sinemasında Şiirli Gerçekçilik akımının en önemli temsilcisidir.

18 Ağustos 1909'da Paris'in Montmartre mahallesinde, bir mobilyacının oğlu olarak doğdu. Baba mesleğini seçmesi istendiye de o kameramanlık mesleğine yöneldi. 1928-1936 arasında René Clair ve Jacques Feyder'e asistanlık yaptı. 1936'da, Feyder İngiltere'ye gidince onun yarıda bıraktığı *Jenny* filmi'nin yönetmenliğini üstlendi ve senaryoyu yazması için şair Jacques Prévert'e öneride bulundu. *Jenny* büyük başarı sağlayamadıysa da uzun süreli Carné-

Doğrulamacı Anlam Kuramı ve Olasılık Kavramı

Deneycilik, anlam sorunu karşısında belirgin ve tutarlı bir tutum izlemiştir. İlk dönemlerinden başlayarak, deneyci filozoflar, anlamlı görünen kimi önermelerin aslında anlam taşımadıklarını savunmuşlar ve bir sözcük ya da bir önermenin anlamlılığının buna temel olan deneyde bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Bu tutum açısından, böyle bir deneysel temel taşımayan dile getirileşlerin olgusal ya da deneysel açıdan anlamları yoktur. 20 yy'ın ilk yarısında etkili olan bir deneyci akım, yani Neo-Pozitivizm de bu genel çerçeveye uyan bir anlam kuramı üretmiştir. Buna "doğrulamacılık" (verificationism) ya da "doğrulama ilkesi" denmektedir. Doğrulama ilkesine göre, bir önermenin olgusal bir anlam taşıması, bu önermenin gözlemlerle doğrulanabilmesine bağlıdır. Önermenin ne anlam taşıdığını bilmek bu önermenin doğrulama yöntemini bilmektir. Bu ilke, olgular hakkında oldukları iddia edilen metafizik ve tanrıbilim önermelerini saçmaya indirger. Olgular hakkında olmayan ahlak ve estetik değerlendirme önermeleri ise, sözcüklerin bilişsel (cognitive) ve duygusal (emotive) anlam yükleri arasındaki ayrımla açıklanır. Wittgenstein'in* ilk dönem felsefesinden esinlenen Schlick* ile Carnap gibi Viyana çevresi düşünürlerinin öne sürdükleri doğrulamacılığın önemli ölçüde yumuşatılması gerekmiştir. Önceleri matematik önermelerinin doğruluk ve anlamlarının bir dil içinde kazandıkları öne sürülüyor, felsefe önermelerinin ise olgular değil, dile getirileşler hakkında oldukları söylenecek, böylece bu modern "Occam bıçağından" kurtarılıyorlardı. Ancak birçok bilimsel önerme

doğrulama ilkesine göre saçmaya indirgenme durumundaydı. Doğaları gereği, geçmiş olgular hakkındaki önermelerle yasa ve hipotez gibi genel önermelerin doğrulanma yöntemi ya da olanağı yoktur. Bunların saçma sayılması ise bilimin büyük ve en önemli bir bölümünün ortadan kaldırılmasına yol açar. Karl Popper'in* bu yöndeki eleştirileri sonucunda, Carnap, doğrulama yerine sınanabilirlik (testability) ve sağlama (confirmation) ilkelerini benimsemiştir. Bir önermenin sağlanması onun protokol önermelerce temellendirilip temellendirilmediğinin anlaşılabilir olmasıdır. Sınanabilir olmak ise doğrudan deneyle sağlanabilirliğin tam bir betimlemesinin verilebilir olmasıdır. Dolayısıyla kimi önermeler, sınanabilir olmadan sağlanabilirlerdir.

Carnap, bu düşünceler ışığında, sağlamayı olasılıkla özdeşleştiren düşünceyi eleştirmiş ve olasılık alanındaki katkısını ayırttığı iki olasılık kavramıyla temellendirmiştir. Onun olasılık diye adlandırdığı, "sağlanma derecesi"dir. Bu, gözlemi dile getiren bir önermeyle bir hipotez, yani iki dilsel anlatım, arasındaki ilişkidir. Tümdengelimsel mantığın ilişkilerinden daha zayıf olmasına karşın, bu yine de mantıksal bir ilişkidir. Öte yandan olasılık kavramı "görelî frekans" demektir ki, bu da istatistiksel, yani olaylar ya da nitelikler arasındaki bir ilişkidir. Olasılık, önermeleri olgusaldırlar. Carnap, 1950'de yayımladığı *Logical Foundations of Probability*'de olasılığın ayrıntılı bir çözümlemesini verir.

"Gün Doğuyor" filminden

Prévert işbirliğini başlattı. 1937'de yine aynı işbirliği sonucunda *Drôle de drame* ("Tuhaf Bir Dram") adlı film gerçekleştirildi. İlk olarak bu filmde, yaptığı dekorlarla Carné'nin filmlerini derinden etkileyecek olan Alexander Trauner de Carné-Prévert işbirliğine katkıda bulundu.

1938'deki *Quai des brumes* (Sisler Rıhtımı) "şiiirli gerçekçi" nitelemesini hak ettiren ilk Carné filmi oldu. Bir asker kaçağıyla genç bir kızın kısa ve trajik aşk serüvenini konu edinen film liman kenti Le Havre'nin sisli, melankolik atmosferinde şiiirli bir dille anlatılıyordu. Bu filmden sonra Fransız sinemasının en popüler çiftlerinden biri haline gelen Jean Gabin-Michèle Morgan da filmin etkileyiciliğine katkıda bulunuyorlardı.

Carné'nin atmosfer yaratma konusundaki ikinci büyük başarısı, orta halli melodram *Hôtel du Nord*'u ("Kuzey Otel") izleyen *Le Jour se lève*'dir ("Gün Doğuyor"). 1939 tarihli bu filmde Carné, işçi kesiminden kişiler arasında geçen bir aşk ve intikam öyküsünü gene atmosferden kaynaklanan yoğun bir şiiirle ele alıyordu. Filmde dekorun ve Maurice Jaubert'in müziğinin katkısı dikkati çekiyordu.

II. Dünya Savaşı sırasındaki Alman işgali Carné'yi alegorik konulara yöneltti. 1942'deki *Les Visiteurs du soir* ("Gece Konukları") Orta Çağ'da geçen bir iyilik-kötülük çarpışmasının öyküsünü anlatır. Filmin masalsı atmosferi ve Alman işgaline karşı direnişi akla getiren alegorik yapısı ticari başarısına katkıda bulundu. 1945 tarihli *Les Enfants du paradis* ("Cennetin Çocukları") ise Carné'nin yaratıcı düş dünyasına hiçbir sınır tanımadığı bir filmidir. Bir tiyatrocular trupu ve güzel bir kurtizan (Arletty) çevresinde gelişen olay örgüsü, düşle gerçek ilişkisini özgün bir bakışla ele alır.

1946'daki *Les Portes de la nuit* ("Gecenin Kapıları") Carné ile Prévert'in son ortak çalışması oldu. Carné'nin savaş sonrası filmleri *Thérèse Raquin*, 1953; *Les Tricheurs*, 1958; *Trois chambres à Manhattan*, 1965, eleştirmenlerce pek başarılı sayılmadı.

Marcel Carné, daha çok Prévert'in şiiirli dünyasının sinemasal karşılıklarını bulmakta başarı sağlamış eski kuşak Fransız yönetmenlerinden biridir. Yönetmen olarak başarısı sinemanın görsel zenginliklerini özgürce araştırmasından ileri gelir.

- YAPITLAR (başlıca): *Jenny*, 1936; *Drôle de drame*, 1937, ("Tuhaf Bir Dram"); *Quai des brumes*, 1938, (Sisler

Rıhtımı); *Hôtel du Nord*, 1938, ("Kuzey Otel"); *Le Jour se lève*, 1939, ("Gün Doğuyor"); *Les Visiteurs du soir*, 1942, ("Gece Konukları"); *Les Enfants du paradis*, 1945, ("Cennetin Çocukları"); *Les Portes de la nuit*, 1946, ("Gecenin Kapıları"); *Thérèse Raquin*, 1953; *Les Tricheurs*, 1958, ("Madrabazlar"); *Trois chambres à Manhattan*, 1965, ("Manhattan'da Üç Oda").

CARNEGIE, Andrew (1835-1919)

İskoç asıllı ABD'li sanayici. ABD'nin en büyük çelik tekeli kurmuştur.

25 Kasım 1835'te İskoçya'nın Dunfermline kentinde doğdu, 11 Ağustos 1919'da ABD'nin Massachusetts Eyaleti'nde öldü. Babası İngiltere'deki sanayi devrimi sırasında yoksul düşmüş bir dokumacıydı. Ailesi 1848'de ABD'ye göç ederek Pennsylvania'da Allegheny kentine (günümüzde Pittsburgh içinde) yerleşti.

Carnegie, bir pamuklu dokuma fabrikasında bobinci olarak çalışmaya başladı. 14 yaşında telgraf memuru oldu. 1853'te Pennsylvania Demir Yolları Şirketi'ne girdi. Şirketin Batı bölgesi müdürü Thomas A. Scott'un özel sekreteri oldu. Bu yolla ileride büyük ölçüde yararlanacağı iş ilişkileri kurdu. Amerikan İç Savaşı'nın ilk yıllarında asker ve malzeme taşıma işleriyle görevlendirilen Scott'un en büyük yardımcısıydı. Aynı zamanda askeri telgraf sistemini düzenledi. Kısa bir süre sonra Scott'un yerine Pennsylvania Demiryolları Şirketi'nde Batı bölgesi müdürü oldu. Tasarruflarını petrol şirketlerinin ve küçük demir fabrikalarının hisselerine yatırmaya başladı. Kısa bir süre sonra Keystone Bridge Company'nin beşte birine sahip oldu.

Pennsylvania Demiryolları Şirketi'nde 1865'e dek çalışan Carnegie, bu süre içinde yataklı vagonların ve demirden tren köprülerinin yapılmasına önayak olmuştu. 1865-1870 arasında İngiltere ve ABD'de Amerikan demiryolları şirketlerinin tahvillerini pazarladı ve bunlardan komisyon aldı. Bir yandan da İngiliz çelik sanayiindeki gelişmeleri inceledi. Henry Bessemer ve diğer çelik sanayicileriyle ilişkiye girdi ve gelecekte çeliğin demirin yerini alarak talebinin artacağını görerek bu alana yönelmeye karar verdi. 1873'te çelik üretimine geçmek üzere kendi şirketini kurdu. Carnegie'nin kendi şirketini kurarak çelik üretimine girdiği yıllarda ABD ekonomisi 1870'li yılların ortalarında yaşadığı durgunluktan sıyrılma üzereydi. Ülkeye yayılan demiryolları demir ve çeliğe talebi artıran önemli bir etkendi. Bu gelişmeleri iyi değerlendiren Carnegie, en yeni teknolojik gelişmelerden de yararlanarak kısa zamanda bir çelik tekeli kurdu ve 1880'li yıllarda tek başına Amerikan çelik sanayinin çok büyük bir kısmına egemen oldu. 1880-1890 arasında ABD'de yıllık çelik üretimi 1,4 milyon tondan 11 milyon tona çıktı. 20. yy'ın başında ABD, çelik üretiminde İngiltere'yi geçerek dünyanın en büyük çelik üreticisi durumuna geldi.

Carnegie 1901'de şirketinin hisselerini yeni kurulan Birleşik Devletler Çelik Şirketi'ne sattı. Yaşlılığın-

da büyük servetinin bir bölümünü çeşitli hayır işlerinde kullandı. ABD, İngiltere ve diğer İngilizce konuşulan ülkelerde 2.500 kadar kütüphanenin kurulmasına ya da donatılmasına katkıda bulundu. Üniversite ve diğer eğitim kurumlarına bağışlar yaptı. ABD'li öğretim üyeleri için bir emeklilik fonu kurdu. Kültürün geliştirilmesi ve sanat eserlerinin korunması için bağışlar yaptı. Ayrıca uluslararası barışı sağlama amacı güttüğü belirtilen kendi adıyla anılan bir de vakıf kurdu.

ABD'de 1865-1900 arasında büyük tekeli şirketlerin ülke ekonomisine egemen olma süreci yaşanmaktaydı. Çelik sanayiinde dev bir tekel kuran Andrew Carnegie de bu sürecin önemli bir parçası oldu. Şirketlerin, çalışma koşullarını düzenleyen sosyal güvenlik yasaları olmadan çok düşük ücretlerle işçi çalıştırdıkları ve ülkenin doğal kaynaklarından hiç bir denetim olmadan yararlandıkları bu yıllar ABD'de "Haydut İşadamları Dönemi" olarak adlandırılmıştır.

Carnegie'nin rakiplerini ezerek tekel kurmasında, yeni teknolojileri kullanarak emek üretkenliğini artırması ve üretim maliyetlerini düşürmesinin büyük etkisi olmuştur. Carnegie, elde ettiği kârları tekelci dikey ve yatay bütünleşmeyi sağlayarak yeni yatırımlara yöneltmiştir. Hissedarı olduğu demir ve kömür ocaklarından çıkarılan madenler, sahip olduğu çelik sanayiinde girdi olarak kullanılıyor ve işlendikten sonra yine ortağı olduğu demiryolu şirketlerine satılıyordu. İktisadi bunalım dönemlerinde fiyat düşüşleri karşısında ayakta kalamayan şirketleri ele geçirmesiyle çelik imparatorluğunu daha da güçlendirebiliyordu.

Sınırsız rekabetten yana olan Carnegie, en güçlülerin ayakta kalması gerektiğini savunuyordu. Başarısını örgütlenme ve istihdam politikasına bağlıyordu. Şirketinde çalışan teknik adamlara yükselebilmeleri için yeterli özgürlüğü tanıyor, ödüllendirmelerle onları teşvik ediyordu. İşçilere ise yalnızca piyasa fiyatı üzerinden ücret ödenmesinden yanaydı.

Carnegie çeşitli konulardaki görüşlerini, yazdığı kitaplarda topladı. *Triumphant Democracy* ("Muzaffer Demokrasi") adlı kitabında 1830-1880 arasında ABD'nin toplumsal ve iktisadi gelişmesini ele aldı. Carnegie'ye göre Amerikan demokrasisinin istikrarının ve sinai başarısının temelinde geniş eğitim olanakları yatıyordu. Çeşitli makalelerinin bir araya toplandığı *The Gospel of Wealth and Other Timely Essays* ("Zenginliğin Müjdesi ve Diğer Makaleler") adlı kitabında ise servet sahibi insanların ailelerinin yaşamalarını güvence altına aldıktan sonra, servetlerini insanlığın geliştirilmesine adanmaları gerektiğini savunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Triumphant Democracy*, 1886, ("Muzaffer Demokrasi"); *The Gospel of Wealth and Other Timely Essays*, 1900, ("Zenginliğin Müjdesi ve Diğer Makaleler"); *The Empire of Business*, 1902, ("İş İmparatorluğu"); *Problems of Today*, 1908, ("Günümüzün Sorunları"); *Autobiography*, (ö.s.), J.C. Van Dyke (der.), 1920, ("Ötobiyografi").

CARNOT, Lazare (1753-1823)

Fransız asker ve devlet adamı. 9 Thermidor Darbesi'ne katılmış, Direktuvar Dönemi'nde önemli görevler yapmıştır.

Lazare Nicolas Marguerite Carnot, 13 Mayıs 1753'te Fransa'da Bourgogne bölgesinde Nolay'da doğdu, 2 Ağustos 1823'te bugün DAC sınırları içinde yer alan Magdeburg'da öldü. Babası hem avukatlık hem de yörenin noterliğini yapıyordu. Collège d'Autun'da okudu. Paris'te topluluk ve mühendislik alanında eğitim gördükten sonra, 1771'de Ecole de Mézières'e girdi. Okulu bitirdikten sonra teğmen olarak orduya katıldı. Çeşitli edebi topluluklarda yer aldı. Askeri mühendis Sébastien Le Prestre de Vauban'a yazdığı "Éloge de Vauban" adlı methiyesiyle tanındı. 1787'de yöneticiliğini Robespierre'in yaptığı Arras Akademisi'ne üye seçildi.

1789 Fransız Devrimi'nden iki yıl sonra Pas-de-Calais'den Yasama Meclisi'ne seçildi. Eylül 1792'de Konvansiyon Meclisi'nde Pas-de-Calais temsilcisi oldu ve İspanya'dan gelecek olası bir saldırıya karşı orduyu örgütlemek için Bayonne'a gönderildi. Ocak 1793'ten sonra Paris'te bulunmadığı için Kral XVI. Louis'nin yargılanmasında bulunmadı ancak karara katılarak kralın idamı için oy kullandı.

Savaş Komitesi üyesi olarak Genel Savunma Komitesi'ne atandı. Bu görevdeyken çeşitli raporlar hazırladı. Bunlardan biri sonucunda Meclis, 82 milletvekili geniş yetkilerle taşra illerine yollamış, Fransız Devrimi bakımından şüpheli görülen kişilere karşı önlem almakla görevlendirmişti. Carnot da bu dönemde Nord ve Pas-de-Calais'ye gönderildi. Mart 1793'te Kuzey Ordusu'nun başına getirildi, askeri harekâtlarda ve komuta etmedeki başarısıyla dikkati çekti. Ordunun yeniden örgütlenmesini ve birliğini sağladı. İngiltere, Hollanda, Avusturya, Prusya, İspanya, Sardunya, Portekiz ve Napoli Krallığı'nın oluşturduğu I. Koalisyon'un Furnes saldırısını erlerle birlikte savaşıarak püskürttü.

Konvansiyon Meclisi, 14 Ağustos 1793'te Carnot'yu Kamu Esenliği Komitesi'ne üye olarak atadı. Kısa bir süre sonra yeniden Kuzey Ordusu komutanlığını üstlendi. 16 Ekim 1793'te I. Koalisyon'a karşı Wattignies Savaşı'na ve Maubeuge kuşatmasına katıldı. Kamu Esenliği Komitesi'ndeki görevine döndü, bundan sonra çarpışmalara Paris'ten komuta etti. Komite, Carnot'nun savaş tekniğinin değiştirilmesi önerisini kabul edince, seferberlik planlarının hazırlanmasında daha büyük bir rol oynamaya başladı.

1794 Mayıs'ından başlayarak Kamu Esenliği Komitesi içinde Carnot ile Robespierre ve Saint-Just arasında anlaşmazlık çıktı. Carnot bir muhafazakâr olarak Robespierre ve yandaşlarının eşitlikçi eğilimlerini onaylamıyordu. Bu yüzden 17 Temmuz 1794'te Robespierre'i iktidardan düşüren 9 Thermidor Darbesi'ni destekledi.

Ancak Carnot'nun etkinliği gitgide azalmaya başlamıştı. Bir süre daha ordunun yönetimini elinde bulundurduysa da Thermidor darbecilerinin sürekli

saldırılarına uğradı. Tüm Kamu Esenliği Komitesi üyeleri yakalandı, ancak milletvekillerinden birinin “O zaferin hazırlayıcısıydı!” demesi üzerine kurtuldu.

1795'te Directoire'a seçildi. 18 Fructidor (4 Eylül 1797) darbesinden sonra Almanya'ya kaçtı ve Nürnberg'te yerleşti.

18 Brumaire (9 Kasım 1799) hükümet darbesiyle Napoléon Bonaparte Birinci Konsül olarak işbaşına gelince Carnot, Fransa'ya döndü, savaş bakanı olarak görev yaptı. 1802'de anayasayı tartışmak için senatonun oluşturduğu Tribünat'a seçildi, konsül rejiminin otoriter girişimlerini engellemeye çalıştı. Napoléon'un ömür boyu konsüllüğüne, imparatorluğun yeniden kurulmasına karşı çıktı. Tribünat, 1807'de dağılınca emekliye ayrıldı ve matematikle ilgili çalışmalar yaptı.

Carnot, Fransa'nın 1813'te Rusya'ya yenilmesi üzerine yeniden göreve çağrıldı. Napoléon tarafından Anvers valiliğine atandı, imparatorluğun çöküşüne kadar bu görevi sürdürdü. Napoléon'un Elbe'ye sürülmesinden sonra XVIII. Louis'ye karşı kendini savundu. Tarihte “Yüz Gün” olarak adlandırılan ve Napoléon'un gücünü yeniden kanıtlama çabasında olduğu dönemde içişleri bakanı olarak görev yaptı. Napoléon'un Waterloo'da yenilmesinden sonra Temmuz 1815'te Fransa'dan sürüldü. Ocak 1816'da Varşova'ya, Ağustos 1816'da Magdeburg'a gitti ve orada öldü.

Üçüncü Cumhuriyet Carnot'nun anısını güçlendirdi ve onu “Zaferin Hazırlayıcısı” olarak niteledi. 10 Haziran 1899'da, torunu Sadi-Carnot küllerini Paris'teki Pantheon'a koydurttu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Essai Sur les Machines en Général*, 1783, (“Makinele Üzerine Deneme”); *Géometrie de Position*, 1803, (“Durum Geometrisi”); *Mémoire au roi en juillet 1814*, 1814, (“Krala Temmuz 1814 Bildirisi”).
- **KAYNAKLAR**: M. Reinhard, *La Grand Carnot*, 2 cilt, 1950-1952; P.F. Tissot, *Mémoires historiques et militaires sur Carnot, rédiger d'après ses manuscrits, sa correspondance inédite et ses écrits*, 1824.
- **BAKINIZ**: ROBESPIERRE, SAINT-JUST, NAPOLÉON I.

CARNOT, Sadi

(1796-1832)

Fransız fizikçi. İdeal bir ısı makinesinin çalışma prensibini incelemiş, termodinamiğin temelini atmıştır.

Nicolas Léonard Sadi Carnot 1 Haziran 1796'da Paris'te doğdu, 24 Ağustos 1832'de Paris'te öldü. Babası Lazare Carnot, I. Fransız Cumhuriyeti'nde Direktuar'ın beş üyesinden biri olarak görev almıştı. Büyük İranlı şair Sadi'ye duyduğu hayranlık nedeniyle en büyük oğluna Sadi adını verdi. Carnot'nun çocukluğu boyunca ailesinin yaşantısı çalkantılı geçti. Doğumundan birkaç ay sonra aile Paris'ten ayrılmak zorunda kaldı. Bir süre sonra Lazare Carnot Napolé-

Nikolas Sadi Carnot

on'un savaş bakanı olarak yeniden göreve getirildiyse de 1807 yılında emekliye ayrıldı. Bu tarihten sonra oğullarının eğitimi onun başlıca uğraşı oldu. Sadi matematik, fizik doğabilim, yabancı diller ve müzik konularında iyi bir eğitim gördü. Yeteneğini farkederek ailesinin de teşvikiyle 16 yaşında École Polytechnique'e girdi. 1812-1814 arasında Poisson, Gay-Lussac, Ampère ve Arago gibi ünlü öğretmenlerden analiz, mekanik, tasarı geometri, kimya konularında ders aldı. 1814'ün Martı'nda Paris kuşatması sırasında arkadaşları ile birlikte gönüllü olarak Vincennes çatışmasına katıldı. Aynı yıl sınıfının altıncısı olarak mezun oldu ve teğmen rütbesiyle Metz'deki École de Génie'ye iki yıllık askeri mühendislik kursuna gönderildi. Bu sıralarda yazdığı bilimsel makaleler bugün kaybolmuştur. I. Napoléon'un 100 günlük ikinci iktidarında babası içişleri bakanlığı görevine getirildi, ancak 1815 Ekimi'nde Restorasyon Dönemi başlayınca bir daha geri gelmemek üzere Almanya'ya sürgüne gönderildi.

Carnot 1816 sonlarına doğru askeri mühendislik kursunu tamamladı, üsteğmen rütbesiyle Metz istihkâm alayına atandı. Babasının adı ve Napoléon ile olan yakınlığı Restorasyon'un ilk yıllarında güçlüklerle karşılaşmasına yol açtı. 1816-1819 arasında garnizonlardaki tahkimatı incelemekle görevlendirildi. 1819'da kazandığı bir sınav sonucunda Genelkurmay karargâhına atandı. Kısa bir süre sonra bu görevden ayrıldı; orduda yarı maaşlı yedek personel olarak Paris'e yerleşti. Yaşamının sonuna değin burada matematik, fizik, teknoloji ve müzikle uğraştı. Sorbonne, Collège de France, vb. okullarda birçok derslere dinleyici olarak katıldı. Bu sırada buhar makinesi ve gazlar kuramı ile ilgili araştırmalar yapan, uygulamalı kimya dersleri veren Nicolas Clément ile arkadaş oldu. Carnot'nun buhar makinesinin ideal verimi konusu ile ilgilenmesinde Clément'in etkisi oldu.

Napoléon savaşlarında Fransa'nın yenilgisi üzerine Carnot, yenilginin nedenlerini araştırmaya başladı. Bu amaçla gezdiği fabrika ve atölyeleri hem mühendislik hem ekonomi açısından inceledi, sonunda bu yenilginin başlıca nedeninin İngiltere'ye göre Fransız sanayiinin gelişmemişliği olduğuna karar verdi. İngiltere'de sanayinin gelişmesinin önemli bir nedeni ise bu ülkenin buharı verimli bir biçimde

kullanmasıydı. İngiltere'de bu gelişmeyi bilim adamlarından çok pratik bilgileri ile mühendisler gerçekleştirmişlerdi. Çeşitli tipteki buhar makinelerinin verimini hesaplamayı başardıkları için gereksinmelere göre düşük basınçlı ya da yüksek basınçlı, tek silindirli ya da çok silindirli makinelerin birbirine olan üstünlüklerini biliyorlardı. Carnot bunun üzerine buhar makinelerinin verimi ile ilgili araştırmalarına

başladı. 1821'de çalışmalarına kısa bir süre ara vererek Magdeburg'da sürgünde olan babası ve kardeşi Hippolyte'i ziyaret etti. 1823'te babasının ölümü üzerine Hippolyte de Carnot'nun yanına gitti. Carnot, araştırmalarının sonunda yazdığı makalenin olabildiğince geniş bir okuyucu kitlesi tarafından anlaşılabilmesini sağlamak için kardeşinin yardımından ve eleştirilerinden yararlandı. *Reflexions sur la puissance motrice du*

Carnot Çevrimi ve Carnot Teoremi

Verimli bir ısı makinesi tasarımı amacı ile yola çıkan Carnot ilk olarak ideal bir ısı makinesini tanımladı. Isı makinesi, sıcaklığı daha yüksek olan bir ısı kaynağından (örneğin bir buhar kazanı) bir miktar ısı alan, bunun bir kısmını mekanik bir işe çevirerek geriye kalan kısmını sıcaklığı daha küçük olan atık ısı kaynağına veren (örneğin baca yolu ile havaya) bir sistemdir. Makineyi çevrimsel bir süreçle çalıştıran madde de genellikle bir gazdır. Bu makinenin verimi ise, mekanik işin ısı kaynağından alınan ısıya oranı olarak tanımlanabilir.

Carnot verimin en yüksek değeri alabilmesi için çevrimdeki tüm süreçlerin tersinir olması gerektiğini saptadı ve tersinir bir çevrim olan Carnot çevrimini öne sürdü. Carnot çevrimine göre makineyi çalıştıran madde ilk aşamada eşsıcaklı olarak ısı kaynağından bir miktar ısı alıyor, bu ıyı alırken genişliyordu. Isı kaynağı ile aynı sıcaklıkta olan bu genişleme sırasında bir pistonu iterek bir miktar mekanik iş yapıyordu. İkinci aşamada makine sıcak ısı kaynağından yalıtılıyor, çalıştıran madde eşısı olarak genişleyip iş yapmaya devam ederken soğuyordu. Bu aşama makineyi çalıştıran maddenin sıcaklığı, atık ısı kaynağı ile aynı sıcaklığa gelene dek sürüyordu. Üçüncü aşamada, madde eşsıcaklı olarak daralmaya başlarken, ilk aşamada aldığı ısının bir kısmını atık ısı kaynağına veriyordu. Bu aşama, ilk aşamada yapılan işin farkı kadar ısı atılana dek sürüyordu. Son aşamada ise madde eşısı olarak daralmayı sürdürüyor, bu aşamada maddenin sıcaklığı ısı kaynağına eşit olana dek sürüyordu. Çevrim sonunda makineyi çalıştıran madde ilk haline döünce, çevrim yeniden başlayabiliyordu.

Carnot bu çevrimde ısı kaynağından alınan ısı, Q_1 ile atık ısı kaynağına atılan ısı, Q_2 'nin, bu ısı kaynaklarının mutlak sıcaklıkları T_1 ve T_2 ile orantılı olduğunu gösterdi. (Mutlak sıcaklık daha sonra Kelvin tarafından açıklığa kavuşturulacaktı. Santigrat derecesine 273 derece eklenerek mutlak derece elde edilir). Bu durumda,

$$\frac{Q_1}{T_1} = \frac{Q_2}{T_2}$$

oluyordu. Makinenin veriminin ise (iş)/(alınan ısı) formülü ile hesaplandığına, iş, alınan ve atılan ısının farkı ($Q_1 - Q_2$) olduğuna göre verim (e),

$$e = \frac{Q_1 - Q_2}{Q_1} = \frac{T_1 - T_2}{T_1}$$

formülü ile verilir. Böylece kuramsal verimin yalnızca sıcak ısı kaynağı ve atık ısı kaynağının sıcaklıklarına bağlı olduğu, çalıştıran maddeden bağımsız olduğu anlaşıldı.

Carnot çevriminin tersinir bir süreç olması nedeniyle, eğer çevrim ters yönde işletilirse ısının mekanik iş yapmak koşulu ile soğuk bir yerden sıcak bir yere taşınabileceği ortaya çıkar. Bu da buzdolabının işleyişinin temelini oluşturur.

Carnot'nun bulduğu bir diğer önemli sonuç da aynı sıcak ısı kaynağı ile atık ısı kaynağı arasında çalışan tüm tersinir makinelerin Carnot makinesi ile aynı verime sahip oldukları, tersinir olmayan makinelerin veriminin ise Carnot makinesinden az olduğu sonucuydu. Böylece ısının "hareket gücü" bu gücü ortaya çıkaran aracının (örneğin ısı makinesinin) özelliklerinden bağımsız olarak ısının aktarıldığı kaynakların sıcaklıkları ile belirleniyordu. Bu sonuç aslında termodinamiğin ikinci yasasıdır.

Termodinamiğin birinci yasası enerji korunumunun mekanik ve ısı enerjilerini birleştiren şeklidir. Ancak enerji korunumunun izin verdiği tüm olaylar gerçekleşemez. Örneğin bir mekanik iş yapmadan ısı soğuk bir yerden sıcak bir yere taşınmaz. Bir buzdolabını işletmek için enerji sağlamak gerekir. Tüm enerji dönüşümlerinin doğal olarak gerçekleştiği belirli bir yön vardır, bu yönü de ikinci yasa belirler.

İkinci yasanın makroskopik düzeyde birçok ifade şekli vardır. Carnot teoremi bunlardan biridir. Mekanik iş yapmadan ısının soğuktan sıcaklığa taşınamayacağını belirten Clausius* teoremi ile ıyıyı tümüyle mekanik enerjiye çeviren ikinci tip sürekli hareket makinelerinin mümkün olmadığını belirten Kelvin* - Planck* teoremi de ikinci yasanın diğer ifade şekilleri arasındadır. Bütün bu değişik ifade şekillerinin eşdeğer olduğu gösterilebilir.

Carnot'nun başlattığı bu çalışma, Clausius, Kelvin ve Boltzman* tarafından matematik bir temele oturtularak ikinci yasanın analitik bir fonksiyon cinsinden ifade edilmesi sağlandı. Ancak Carnot, çevrim, tersinme, ideal verim, makroskopik durum fonksiyonları kavramlarının ısı kuramının incelenmesinde kullanılması sağlamamakla yetinmemiş, ısı makinesi, ısı pompası vb. gibi pratik buluşları kuramsal bir temele oturtmuştur.

feu et sur les machines propres à développer cette puissance ("Isının Hareket Ettirici Gücü ve Bu Gücü Geliştirmeye Yarayan Makineler Üzerine Düşünceler") başlıklı bu kitap oldukça olumlu karşılanmakla birlikte yeterince dikkat çekmedi.

Carnot araştırmalarını kitabının yayımından sonra da sürdürdü. Bu çalışmalarından bazıları notlar halinde günümüze gelmiştir. 1827'de orduda aktif bir göreve getirilerek yüzbaşı rütbesiyle Lyon ve Auxonne'da istihkâm subaylığına atandı. 1828'de bu görevinden istifa ederek Paris'e döndü; buhar makinesi tasarımı ve ısı kuramı ile ilgili çalışmalarını sürdürdü. Ancak çalışmalarını yalnız yürütüp, çok az kişiyle tartışması nedeniyle araştırmalarını birkaç yakın arkadaşı dışında bilen yoktu.

Carnot 1830 Devrimi'ni olumlu karşıladı; ancak, kendisine önerilen meclis üyeliğini, bu görevin yaşam boyu olması nedeniyle kabul etmedi. 1831 yılında gazların fiziksel özellikleri ile basınçlarının sıcaklıkla olan ilişkisini incelemeye başladı. 1832'de önce üst üste birkaç hastalık geçirdikten sonra Paris'teki kolera salgınından kurtulamadı. Ölümünden sonra notlarının çoğu yakılmıştır.

► **Termodinamik**
Üzerine
Kuramsal
Çalışmaları

Sadi Carnot'nun bilimsel çalışmalarından günümüze değin gelebilenler 1823'te yazmış olduğu 21 sayfalık, buharın yaptığı mekanik işi veren bir formülle ilgili bir makalesi, 1824'te yayımladığı kitabı, birkaç araştırma notu, Watt'a ait iki bilimsel makalenin çevirisi ve çeşitli matematik ve fizik derslerine ait notlardır. 1823'te yayımladığı ilk çalışmasında, bir kilogram buhardan kuramsal olarak elde edilebilecek işi hesapladı. Clément'in doymuş buharla ilgili çalışmalarından ve Dalton'un buhar basıncı cetvelinden yararlanarak bu işin yalnızca buharın sıcaklığına bağlı olduğunu gösterdi. Bunu yaparken buhar makinesinin işleyişini üç aşamada inceledi; buhar silindire girerken eşsıcaklıkta genişliyor, silindire girdikten sonra eşsıcaklıkta genişlemeye devam ediyor, silindiri terkettikten sonra eşsıcaklıkta yoğunlaşıyordu. Bu model, buhar makinesindeki pistonunun hareketi bakımından geçerliydi; buharın kazanda ısıtılması aşamasını kapsamıyordu. Carnot'nun 1823'te yayına hazırladığı, ancak yayımlamadığı bu makale 1966'da bulunmuştur.

► **Buhar**
Makineleri

Carnot 1824'te yayımladığı 118 sayfalık kitabında buhar makinesinin sanayileşme, politika ve ekonomideki önemini anlattıktan sonra bu makinenin gelişmesini engelleyen iki soruna dikkati çeker. Birincisi, ısının harekete dönüştürülmesindeki verimin kuramsal bir sınırı var mıydı? İkincisi ısıyı harekete dönüştürmede buhardan daha verimli bir madde var mıydı? Bu sorunların incelenmesinde Carnot'dan önceki araştırmacılar ya belirli buhar makinelerinin kullandığı yakıt miktarını ve ortaya çıkardığı işi deneysel olarak incelemişler ya da gaz kuramını belirli bir tip makinenin işleyiş sürecine uygulamışlardı. Carnot'nun bu konuda getirdiği yenilik, bilinen tüm ısı makinelerine uygulanabilen ve geçerliliği kabul edilmiş ilkelere dayalı genel bir kuramı ortaya atmak oldu. Çalışmasına temel olarak üç ilkedен hareket etti. İlk ilkesi, sürekli hareketin (bir sistemin herhangi bir enerji almadan sürekli hareket halinde olması) olanaksızlığıydı. İkinci ilkesi ise o sıralarda en geçerli ısı kuramı olarak bilinen "kalorik" kuramıydı. Bu

kurama göre ısı ya da "kalorik" yaratılması ya da yok edilmesi olanaksız kütlesiz bir akışkandı. Bir cismin soğurduğu ya da yaydığı ısı miktarı yalnızca bu cismin başlangıç ve sonuç durumlarına bağlıydı, başlangıç durumundan sonuç durumuna geliş sürecinden bağımsızdı. Üçüncü ilkesi ise hareket enerjisini sağlayan ögenin sıcaklık farkından ortaya çıktığıydı. Hareket enerjisi "kalorik"ın harcanmasından değil, tıpkı yüksek düzeyden alçak bir düzeye düşen suyun bir su değirmenini çevirmesinde olduğu gibi sıcak bir bölgeden soğuk bir bölgeye taşınmasından ortaya çıkıyordu. Bu nedenle elde edilen hareket enerjisi miktarı hem taşınan "kalorik" (ısı) miktarına hem de bunun hangi sıcaklıktan hangi sıcaklığa düştüğüne bağlıydı. Carnot ayrıca bu süreçlerin tersinin de var olduğunu, hareket enerjisinden yararlanarak ısının soğuk bir bölgeden sıcak bir bölgeye taşınabileceğini de kabul etti.

Carnot ısı makinelerine bir model olarak dört aşamalı bir ideal süreç ortaya attı. Bu sürece "Carnot süreci", bu süreçle çalışan ideal ısı makinelerine de "Carnot makinesi" adı verilmiştir. Bu çalışmasının sonucunda Carnot teoremi adı ile bilinen ve termodinamiğin ikinci kuralına eşdeğer olan bir sonuç elde etti. Isının hareket enerjisi ile ilgili çalışmalarını sürdürürken gazların fiziksel özellikleri ile de ilgilendi. Gazların eşsıcaklık ve eşsıcak süreçlerdeki özellikleri deneysel olarak daha önce incelenmiş, Laplace ve Poisson tarafından matematik formüller şeklinde ifade edilmişti. Carnot kendi teoremini bu sonuçlarla birleştirdi ve yedi teorem ispat etti. Bu teoremlerin ispatında o sıralarda bilim dünyasında moda olan cebirsel analiz yöntemlerini değil, geometrik ve mantıksal bir yol kullandı. Bu yedi teoremden biri dışında hepsi bugün de geçerliliğini korumaktadır. Teoremlerden üçü termodinamik alanında çok önemli buluşlardı. Bu teoremlerden biri tüm gazların eşsıcaklıktaki bir süreç sonunda aynı ısıyı soğurdukları ya da yaydıkları sonucunu veriyordu. 1828'de Dulong deneysel olarak aynı sonuca erişti, ancak Carnot'nun çalışmasını kaynak olarak göstermedi. Diğer iki önemli teoremden biri, tüm gazların sabit basınç ve sabit hacim altında ısıtılmaları sonucu bulunan özısılarındaki farkın tüm gazlar için aynı olduğunu, diğeri ise "kalorik"ın eşit sıcaklık farklarından düşmesi sonucu yarattığı hareket enerjisinin, bu farkın bulunduğu sıcaklık arttıkça azaldığını belirtiyordu. Örneğin aynı miktarda "kalorik"ın 230 dereceden 220 dereceye düşmesi, 130 dereceden 120 dereceye düşmesinden daha az enerji yaratıyordu. Clapeyron ve Kelvin'in bu alandaki çalışmaları bu son teoremi cebirsel olarak ispat etmek ve deneyle olan uyumunu daha duyarlı bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla yönelikti. Carnot yapıtının son bölümünde buhar makinesinin kuramsal verimini hesaplayarak tüm gazlar için bu verimin en üst değerinin aynı olduğunu gösterdi. Ancak ortaya attığı buhar makinelerinin tasarımı, bunlarda kullanılacak en ideal maddenin ne olduğu sorusuna yanıt getiremedi. Carnot'nun bu alandaki asıl katkısı ısı teorisinin mikroskopik bir kuram olarak incelenilebileceğini göstermesi oldu. Gaz parçacıklarının, çevredeki "kalorik" ile etkileşmelerini incelemek yerine basınç, hacim, sıcaklık ve iş gibi tek tek moleküllere değil de gazın tümüne ait

makroskopik büyüklüklerin incelenmesi çığırını açtı. Isı kuramına ideal makine, çevrimsel süreç ve tersinir süreç kavramlarını getirdi.

Carnot'nun çalışmaları 1834 yılına değin fazla dikkat çekmedi. Bunun başlıca nedeni, çalışmalarının doğruluğu giderek tartışma konusu olmaya başlayan "kalorik" kuramına dayanması olabilir. Carnot bile yaşamının sonlarına doğru bu soruna eğildi. Fresnel'in ortaya attığı ışığın titreşim kuramı, radyasyon yolu ile yayılan ısının ışığa olan benzerliği ve bazı eşısı olayların "kalorik" kavramı ile açıklanmasında karşılaşılan güçlükler, Carnot'yu, Rumford ve Davy'nin çalışmalarını incelemeye, sürtünmenin yarattığı ısının katı ve sıvılardaki etkileri ile ilgilenmeye itti. Sonunda ısının şekil değiştirmiş hareket enerjisi olduğuna inanarak yeni bir kinetik teori üzerinde çalışmaya başladı. Isının işe dönüş katsayısını hesapladı, evrendeki toplam enerjinin sabit olduğunu belirtti. Bu bulgular Joule, Mayer ve Helmholtz'un 20 yıl sonra ortaya atacağı termodinamiğin birinci yasasının temelidir. Ne var ki bu notlar ancak 1878'de bulunarak yayımlandı.

Clapeyron 1834'te Carnot'nun buhar makinesi ile ilgili çalışmalarına analitik bir şekil vererek matematiksel gaz kuramına uyguladı; basınç-hacim diyagramını da geliştirdi. Carnot'nun sağlığında fazla ilgi görmeyen çalışmalarının değeri ancak o zaman anlaşıldı. Clapeyron'un bu çalışması 1845-1850 yıllarında C.H.A. Holtzman ve Kelvin'in dikkatini çekti: Joule, Mayer ve Helmholtz'un "kalorik" kuramının yanlış olduğunu kanıtladıkları bu dönemde Kelvin, Carnot'nun çalışmalarını savundu. Clausius 1850'de Carnot'nun teoreminin doğru olduğunu, ancak ispat yönteminde "kalorik" kuramının yanlışlığını dikkate alan bir değişiklik gerektiğini gösterdi. Clausius ve Kelvin'in bu katkıları ile Carnot teoremi termodinamiğin ikinci kuralı haline almış oldu. Termodinamiğin birinci kuralı enerji korunumudur. Ancak enerji korunumunun izin verdiği tüm enerji dönüşümleri gerçekleştirilemez. Bunlardan hangilerinin gerçekleştirilebileceğini ikinci kural belirler. Carnot, buhar makinesinin kuramsal verimini hesaplarken aslında ısı enerjisinin mekanik enerjiye dönüşme koşullarını incelemiş, termodinamiğin ikinci kuralını bulmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Reflexion sur la puissance motrice du feu et sur les machines propres à développer cette puissance*, 1824, ("Isının Hareket Ettirici Gücü ve Bu Gücü Geliştirmeye Yarayan Makineler Üzerine Düşünceler").
- **KAYNAKLAR**: H. Carnot, *Notice biographique sur Sadi Carnot*, 1878; E. Picard ve C. Raveau, *Sadi Carnot, biographie et manuscrits*, 1927.
- **BAKINIZ**: BOLTZMANN, CLAUDIUS, JOULE, HELMHOLTZ, KELVIN, J.R. MAYER.

CARO, Elme-Marie (1826-1887)

Fransız, filozof. Özdekçi ve pozitivist okullara karşı çıkmış, seçmeci öğretiyi benimsemiştir.

Poitiers'de doğdu. Paris'te öldü. Stanislas Koleji'nde başladığı öğrenimini 1845'te École Normale'de sürdürdü. 1848'de bitirdiği okulda öğretmen oldu. 1852'de felsefe doktoru sanını aldı. 1853'te *Saint-Dominique et les Dominicains* ("Saint-Dominique ve Dominikenler") ve *Vie de Pie IX*, ("IX. Pius'un Yaşamı") adlı kitaplarını yayımladı. 1854'te Douai Edebiyat Fakültesi'ne atandı. Bu sıradaki çalışmaları, sonra, *Études morales sur le temps présent* ("Çağımız Üzerine Ahlak Araştırmaları") adıyla basıldı. Önce Paris'teki Bonapart Koleji'ne profesör, sonra 1858'de École Normale'e konferansçı, 1861'de de Paris Akademisi'ne müfettiş olarak atandı. 1846'dan ölümüne dek Sorbonne'da Garnier'nin kürsüsünde dersler verdi. 1874'te Fransız Akademisi'ne giren Caro, *La France* gazetesi, *Revue Européenne*, *Journal des Savants* ve *Revue de Deux-Mondes* gibi süreli yayınlarda yazılar yazmış ve çeşitli filozofları eleştiren birçok kitap yayımlamıştır.

Felsefesi daha çok V. Cousin'e bağlı olan Caro, Özdekçiliğin ve Pozitivizmin karşısına seçmeci bir eleştiri dizgesiyle çıkmıştır. *L'Idée de Dieu et ses nouveaux critiques* ("Tanrı Düşüncesi ve Onun Üzerine Yeni Eleştiriler"), adlı yapıtında Pozitivist okula bağlı olan Taine'i, dine doğüstü bir yaklaşım getirilmesini yadsıyan Renan'ı ve Tanrı'nın yalnızca düşünme varlık için var olduğunu söyleyen Vacherot'yu eleştirmiştir. *Problèmes de morale sociale* ("Toplumsal Ahlakın Sorunları") adlı yapıtında tanrıbilimden çok felsefeye dayanan bir din görüşüne ulaşan Caro, ayrıca "hak" düşüncesinin nereden geldiğini araştırmıştır.

Caro insanların hukuka inandıklarını, ancak nedenini bilmediklerini belirttikten sonra, hukukun ya saçma bir inan, ya geçici uzlaşmaları yansıtan yöntemi, ya da güvenliği sağlayan güçlülerin yetkisi olduğunu söyler. Proudhon'un *De la justice dans la Révolution et dans l'Eglise* ("Devrimde ve Kilise'de Adalet Üzerine") adlı yapıtında kendi içkin adalet kuramını, aşkın adalet kuramıyla karşılaştırmasını ve "insan eşitlikte, toplum ise kargaşada adalet arar" sözlerini eleştirerek, ahlakın metafizikten ayrılmaya çağını ileri sürdü. Girarden'in sosyal güvenliği sağlamak yoluyla, ahlaka dayanmayan bir hukuk kurulabileceği görüşünü gerçektışı bularak karşı çıktı. Pozitivist ahlakı, özdekçi ahlaka yeğlemekle birlikte, ahlak eşitliğinin matematiksel eşitliğe benzemediğini belirtti. Böyle bir dizgenin zihinsel öğeleri ahlak öğelerine yeğlediğini öne sürdü. Ahlak olgusunda hayvansal içgüdülerin biçim değiştirmesinden başka bir şey görmeyen evrimcilerle birlikte, "bir evrimin ürünü" ya da "bir zamanın ürünü" olmayan bir kuralın, hukuk kuralı olamayacağını savundu.

Karşı çıktığı görüşleri, çeşitli filozofların birbirini tutmayan görüşleriyle yıkmaya çalışan Caro, özün bir bakış açısı geliştirememiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Saint-Dominique et les Dominicains*, 1853, ("Saint-Dominique ve Dominikenler"); *Vie de Pie IX*, 1853, ("IX. Pius'un Yaşamı"); *Études morales sur le temps présent*, 1854, ("Çağımız Üzerine Ahlak Araştırmaları"); *L'Idée de Dieu et ses nouveaux critiques*, 1864, ("Tanrı Düşüncesi ve Onun Üzerine Yeni Eleştiriler"); *Problèmes de morale sociale*, 1876, ("Toplumsal Ahlakın Sorunları").
- **KAYNAKLAR**: P. Janet, *La philosophie française contemporaine*, 1879.
- **BAKINIZ**: COUSIN, GARNIER, PROUDHON, RENAN, TAINE, VACHEROT.

CAROL I (1839-1914)

Romanya kralı. Bağımsız Romanya'nın ilk kralıdır.

20 Nisan 1839'da Sigmaringen'de (günümüzde FAC'da) doğdu, 10 Ekim 1914'te Romanya'nın Sinaia kentinde öldü. Asıl adı Karl olup Hohenzollern hanedanından bir Alman prensiydi. Dresden ve Bonn'da öğrenim gördü. 1864'te Danimarka'yla savaşan Prusya ordusuna subay olarak katıldı.

1859'da Eflâk ve Boğdan Osmanlı egemenliği altında birleştirilerek Romanya prensliği adını almış ve başına Alexandru Cuza (Kuza Bey) getirilmişti. Cuza'nın 1864'teki toprak reformu girişimi soylular arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bunun üzerine Prens Karl, I. Carol adıyla kuzeni Fransız İmparatoru III. Napoléon'un da onayı ve soyluların desteğiyle Şubat 1866'da, görevden alınan Cuza'nın yerine Romanya'nın başına geçti. Nisan 1866'da yapılan bir halk oylamasıyla da prens seçildi. Carol, 1869'da Wied prensesi Elizabeth'le evlendi.

1870-1871 Fransa-Prusya savaşı sırasında I. Carol Prusya'dan yana tavır aldı. Prusya'nın savaştan galip çıkması ve Romanya'yı koruyan bir tavır alması I. Carol'un etkinliğini artırdı.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı çıktığında, I. Carol bağımsızlık isteminde bulundu. Ancak bu istemi Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmeyince Rusya'nın yanında savaşa katıldı. I. Carol'un iyi eğitim görmüş yaklaşık 50.000 kişiden oluşan ordusu Plevne'nin ele geçirilmesinde Rus güçlerine büyük katkıda bulundu. Savaş sonrası 13 Temmuz 1878'de Romanya prensliği bağımsızlığına kavuştu. Romanya 1878 Berlin Antlaşması gereğince Baserabya'yı Rusya'ya vererek, Bulgarlar'ın ve Türkler'in çoğunluğu oluşturduğu Dobruca'yı aldı.

I. Carol, 26 Mart 1881'de Romanya'nın ilk kralı oldu. 1883'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile I. Dünya Savaşı'na dek sürecek olan gizli bir antlaşma yaptı. 1913'te Dobruca'nın güneyinde kalan bölgeyi Bulgaristan'dan almak amacıyla II. Balkan Savaşı'na katıldı.

I. Dünya Savaşı başladığında Romanya'nın tavrını belirlemek amacıyla 3 Ağustos 1914'te toplanan Consiliul de Corona'da (Taç Konseyi) ülkesinin Almanya'nın yanında savaşa girmesini sağlamaya çalıştı. Ancak konsey Romanya'nın tarafsız kalmasına

karar verdi. Bu karardan iki ay sonra ölen I. Carol'un varisi olmadığı için evlat edindiği yeğeni, I. Ferdinand adıyla tahta geçti. Ağustos 1916'da Romanya itilaf devletlerinin yanında savaşa girdi.

I. Carol, Prusya askeri eğitim sistemini örnek alarak güçlü bir askeri örgütlenme oluşturmuştu. Sanayici ve bankacıları gözetken mali önlemler almış, ancak nüfusun ağırlıklı bir bölümünü oluşturan kırsal kesimin sorunlarını göz ardı ettiği, özellikle topraksız köylülerin sorunlarına eğilmediği için 1907'de yaklaşık 10.000 kişinin ölümüne yol açan kanlı köy ayaklanmalarını engelleyememiştir.

- **BAKINIZ**: CUZA.

CAROTHERS, Wallace Hume (1896-1937)

ABD'li kimyacı. Başta naylon olmak üzere sentetik elyaf ve polimer konusunda buluşlarıyla tanınır.

27 Nisan 1896'da Iowa Eyaleti'nin Burlington kentinde doğdu, 29 Nisan 1937'de Philadelphia'da öldü. 1915'te Missouri Eyaleti'nde Tarkio College'da kimya öğrenimine başladı. 1920'de lisans diplomasını aldıktan sonra Illinois Üniversitesi'nde lisansüstü çalışmalarına başladı. 1924'te doktorasını aldıktan sonra aynı üniversitede iki yıl daha kalarak organik kimya dersleri verdi. Bu sırada aldehitlerin platin katalistleri ile indirgenme tepkimelerini inceledi. 1926'da Harvard Üniversitesi'ne geçen Carothers burada iki yıl öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra asıl ilgisinin araştırma olduğunu anlayarak 1928'de Du Pont Firması'nda çalışmaya başladı. Zaman zaman ruhi bunalımlara giren Carothers, 1937'de intihar etti.

Carothers, Du Pont Firması'nda organik kimyanın temel konularında araştırma yapan özel bir araştırma grubunun yönetmenliğine getirilince, uzun zincirler oluşturan polimerleri incelemeye başladı. 19. yy'nın sonlarında yapay elyaflar bilinmekteydi. 1885'de daha sonraları "rayon" diye adlandırılacak olan elyafın eritimi ile ilgili bir patent bile alınmıştı. Ayrıca doğal elyaflar üzerinde yapılan X-ışınları analizi, bunların dar, uzun ve tekrarlanan birimlerden oluştuklarını göstermişti. Carothers yapay olarak küçük ünitelerin birleştirilerek yeni özelliklere sahip polimerlerin yapılabileceğine inanmaktaydı. Du Pont'daki ilk başarısı kloroprenin sentezi oldu. 19. yy'da doğal kauçuğun izopren molekülünün polimerleşmesi ile oluştuğu bilinmekteydi. Ancak laboratuvar koşullarında polimerleştirilen izoprenden ticari değeri olmayan yapışkan bir madde elde edilmekteydi. Carothers uzun çalışmalardan sonra izoprenin yakın bir benzeri olan kloroprenin polimerleştirilmesi ile doğal kauçuktan çok daha üstün özelliklere sahip olan neopreni elde etti.

Carothers'in en önemli başarısı, aynı kimyasal birimin (monomerin) tekrarıyla üretilen uzun zincirlerin yerine, değişik bileşiklerin aralarındaki su ya da

benzeri bir basit bileşiği açığa çıkararak birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulan polimerler üzerine yaptığı çalışmalarıdır. Polikondansasyon diye adlandırılan bu yöntemle amaçlanan, maddenin elyaf haline getirilebilir olmasıydı. Carothers bu tür maddelerin üretilmesinde, iki ucunda karboksil asidi bulunan karbon zincirinin, iki hidroksilli alkol ile kondansasyonunu denedi. Polyester diye bilinen bu tür maddelerin crime noktaları düşük olduğundan istenen elyaf yapabilme özellikleri yoktu. Ancak bu çalışmalar ileride "Dacron" ve "Terylene" ticari adları ile bilinen elyafların üretilmesi için gerekli temel araştırmaların başlangıcı olmuştur.

İstenen özellikleri oluşturacak monomer aramalarına devam eden Carothers 1935'te adipik asit ile heksametilendiaminin kondansasyonu ile oluşan poli-amid reçinesini gerçekleştirdi. Her iki farklı monomerinde altışar karbon atomu bulunan bu maddeye "Naylon-66" adı verildi. Naylon-66 özellikle gerilim altında elyaflaştırıldığında çok daha dayanıklı duruma gelmekteydi. II. Dünya Savaşı yıllarına rastladığı için Naylon-66 üretimi açıklanmadı ve yalnız askeri amaçlar için kullanıldı. Hafif ve dayanıklı bir malzeme olması nedeniyle çok geniş uygulama alanı bulan naylonun geliştirilmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni tür yapay elyafların hazırlanabilmesi için bir adım oldu.

• BAKINIZ: NIEUWLAND.

CARPACCIO, Vittore (1465-1526)

İtalyan, ressam. Çeşitli Hristiyan azizlerinin yaşamını konu alan dizi resimleriyle ünlüdür.

1465'te doğdu, 1526'da öldü. Doğum yerinin Venedik olduğu sanılmaktadır. Gemi yapımcılığı ve denizcilikle uğraşan bir ailenin çocuğuydu. Venedik yerel lehçesinde soyadı Scarpaza'yken sonradan bunun İtalyancalaştırılmış biçimini benimsemiştir. Carpaccio'nun çocukluğu ve gençliği ile ilgili çok az bilgi vardır. Dalmaçya ve Yakın Doğu'ya geziler yaptığı sanılıyor.

Venedik Devlet Arşivi'ndeki bir belgede Carpaccio'ya 1488'de *Scuola di Sant' Arsolo* için Aziz Ursula'nın yaşamını konu alan bir resim sipariş edildiği belirtilmektedir. Sanatçı aynı azizenin yaşamını konu alan büyük boyutlu 9 kompozisyon daha yapmıştır.

Carpaccio'nun 1496 dolaylarında, bir süre Gentile Bellini ile birlikte Venedik'teki *San Giovanni Evangelista Kilisesi* için "Gerçek Çarmıh Efsanesi"ni konu alan bir dizi yapıt üstünde çalıştığı biliniyor. 1502'de ise *Scuola di San Giorgio* için *Aziz Matta'ya Çağrı* ve *Aziz Hieronymus'un Cenaze Töreni* adlı resimleri yaptı. 1507'de *Meryem'e Müjde* ve *Aziz Trifanius'un Mucizeleri* adlı yapıtları bitirdi. 1511'den 1514'e değin yardımcısı Bissale ile birlikte Aziz Stefano'nun yaşamını konu alan bir dizi resim üzerin-

de çalıştı. 1516'da Capadistria'ya gitti, burada da azizlerin yaşamı üstüne bir resim dizisi oluşturdu. 1523'te Venedik'e döndü, ölümüne değin burada yaşadı.

Carpaccio Venedik Okulu ressamlarından. Üslubu sanat yaşamı boyunca büyük bir değişim geçirmemiştir. Azize Ursula'nın yaşamını anlatan ilk resimleri, Antonella de Messina'dan oldukça etkilenildiğini gösterir. Ancak Messina'nın resimlerinde kesin olarak algılanabilen geometrik kuruluş, Carpaccio'da daha gizlenmiş bir boyut içinde sunulmuştur. Onu Messina'dan ayıran bir başka özellik de daha parlak renkleri uyum içinde kullanmasıdır. Bu resimlerde ilk *vedusti*'lerden (yerel görüntüleri panoramik olarak izleyen ressam) olan Gentile Bellini'nin etkileri de görülür. Carpaccio *Azize Ursula'nın Köln'e Varışı*'nda belirli bir perspektif içine aldığı şato ve su kanallarını bir Flaman ressamı gibi ayrıntılarıyla işlemiştir. Git-tikçe artan renk tutkusu bu dizinin üçüncü resmi olan *Azize Ursula ile Papa'nın Roma'da Buluşması*'nda en zengin boyutlarına ulaşmıştır. Resimde, yeşil çimenler üstünde çeşitli renklerdeki giysileriyle bir tören havası içinde yürüyen papazlar yoğun bir renk cümbüşü oluştururlar. Gentile Bellini gibi Carpaccio da bütün bu sahneler için, zengin mimarlığı ile Venedik kentini fon olarak kullanmıştır. Bundan sonraki *Elçilerin Varışı*, *Elçilerin Kovuluşu* ve *Elçilerin Geri Dönüşü* ile *Azize Ursula'nın Rüyası* adlı resimleri, yoğun ve zengin iç mekân anlamları ve gizemli havalarıyla onun en ünlü yapıtlarından biri olan *Courtesans*'ın (Saraylı Kadınlar) habercisidir.

Bu resimlerin ardından Carpaccio'nun, renk denemelerini sürdürmek ile çağının değişen resim anlayışına göre sanatını yeniden biçimlendirmek arasında bocaladığı bir dönem gelir. *Kurtarıcının Kanı*, *Meryem ve Çocuk İsa* ve *Aziz Martin* gibi resimleri bu dönemin örnekleridir. Daha sonraki *Aziz Matta* ve *Aziz Hieronymus* dizilerinde Carpaccio'nun özgün renkçiliğine yeniden kavuştuğu izlenir. Her iki resim dizisinde de renk, iyice hesaplanmış perspektif planlamasının etkisini kırarak bir rol oynar.

Carpaccio *Manzara İçindeki Şövalye*, *Aziz Tomas*, *Bakire Meryem'in Ölümü* gibi daha sonraki yapıtlarında da renkçi ustalığını tekrarlamıştır. Bu dönemde yaratıcılığında kolaylıkla açıklanamayacak bir düşüş vardır; resimlerindeki lirik anlatım da yok olmuştur. Carpaccio'nun yaratıcılığındaki, giderek artan profesyonel tavrıyla birlikte gelen bu düşüş, *Scuola di San Stefano*'yu süslemek için yaptığı *Aziz Stefano* dizi resimlerinde iyice belirgindir. *Aziz Petrus* ve *Aziz Sebastianus* gibi yapıtları da yaşamının son 15 yılındaki bu düşüşün örnekleridir. Bu yapıtlarında kırsal görünüler içindeki figürler, eski resimlerindeki gibi uyumlu renklerle bezenmemiştir. Oğulları Benedetto ve Pietro'nun sürekli yardımlarıyla oluşturduğu son yapıtları, hiçbir zaman önceki düzeye ulaşamamıştır.

Carpaccio bir portre ressamı olarak da bilinir. Çeşitli portreleri yanında, çağının ve çevresinin ünlü kişilerini işlediği *On Bin Kişinin Şehit Edilmesi* adlı yapıtı portreciliğinin en yetkin örneklerindendir.

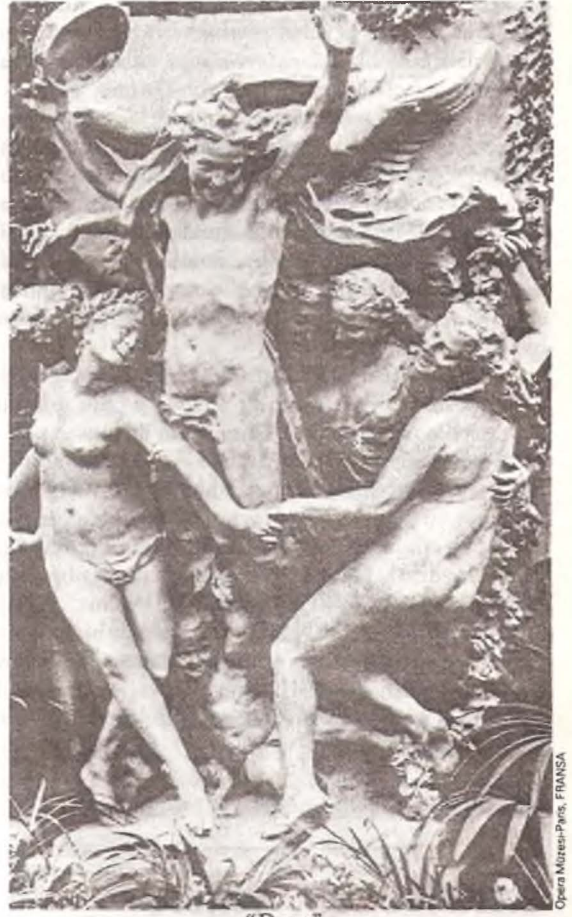
Genelde, Carpaccio'nun sanatı, içinde yetiştiği Venedik resim geleneğinin geniş bakış açısı, panoramik görüntüleme, renkçilik ve yaşam coşkusu gibi

*Etkilediği
ressamı'ar*

*Yaratıcılığında-
ki Değişim*

bütün özelliklerini yansıtır. Carpaccio biçim sevgisi ile zengin renk uyumunu ustalıkla bütünleştirmeyi sağladığı oranda başarılı olmuştur. Gözlem ve yorumun basit bir işçiliğe dökülmediği resimlerindeki imgeler, rüyaların gizemli havasını anımsatır. Gerek bu gizemli havayı yaratmadaki ustalığı, gerekse parlak ve saydam yüzeyler oluşturacak gibi boya sürüşüyle Carpaccio, 20. yy'ın Gerçeküstücü sanatçılarını büyük ölçüde etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Azize Ursula'nın Köln'e Varışı*, 1490, Venedik Akademisi; *Azize Ursula'nın Katledilmesi ve Cenaze Töreni*, 1492-1498, Venedik Akademisi; *Azize Ursula ile Papa'nın Roma'da Buluşması*, 1492-1498, Venedik Akademisi; *Elçilerin Varışı*, 1492-1498, Venedik Akademisi; *Elçilerin Kovuluşu*, 1492-1498, Venedik Akademisi; *Elçilerin Geri Dönüşü*, 1492-1498, Venedik Akademisi; *Azize Ursula'nın Rüyası*, 1492-1498, Venedik Akademisi; *Kurtarıcının Kanı*, 1496, Belediye Müzesi, Udine/İtalya; *Aziz Matta'ya Çağrı*, 1501-1502, Scuola di San Giorgio, Venedik; *Aziz Hieronymus'un Cenaze Töreni*, 1501-1502, Scuola di San Giorgio, Venedik; *Bakire Meryem'in Ölümü*, 1508, Pinakotek, Ferrara, İtalya; *Courtesans*, 1510, Correr Müzesi, Venedik, (Saraylı Kadınlar); *Yoahim ile Anna'nın Buluşması*, 1515, Venedik Akademisi; *On Bin Kişinin Şehit Edilmesi*, 1515, Venedik Akademisi; *Madonna ile Azizler*, San Francesco Kilisesi, Pirano/İtalya.
- **KAYNAKLAR**: G. Fiocco, *Carpaccio*, 1931; W. Hausenstein, *Das Werk des Vittore Carpaccio*, 1925; J. Lauts, *Carpaccio: Paintings and Drawings*, 1962; G. Ludwig (P. Molmenti ile), *Vittore Carpaccio*, 1906.
- **BAKINIZ**: ANTONELLO DE MESSINA, BELLINI, GIORGIONE.

"Dans"

CARPEAUX, Jean-Baptiste (1827-1875)

Fransız, heykeltci ve gravürcü. Romantizm'i ve Gerçekçilik'i (Realizm) birleştiren üslubuyla 19. yy heykeltciliğinde özgün bir anlayış geliştirmiştir.

15 Mayıs 1827'de Fransa'da Valenciennes'de doğdu, 11 Ekim 1875'te Courbevale'de öldü. 1842'de dönemin en büyük romantik heykeltcilerinden François Rude'un, daha sonra da heykeltci François-Joseph Daret'nin yanında çalıştı. 1854'te *Hector* adlı yapıtıyla Ecole des Beaux-Arts'ın Roma Ödülü'nü kazanarak Roma'ya gitti. Orada yaptığı *Ugolino ve Çocukları* adlı yapıtıyla büyük bir ün kazandı. Paris'e döndükten sonra III. Napoléon'un kuzenlerinden Prenses Mathilda'dan destek gördü. Muhafazakârların karşı çıkmasına karşın Louvre Sarayı'nın *Pavillon de Flore* bölümünün süslenmesiyle görevlendirildi.

Carpeaux'nun İtalya'dayken yaptığı *Napolili Balıkçı Çocuk* heykeli, ustası Rude'un aynı konulu yapıtını anımsatır. Ancak bu yapıt Rude'un romantizmine oranla Rokoko'nun ölçülerine daha yakın bir incelik ve çizgisel bir kıvraklık içerir.

Carpeaux'nun üslubunun biçimlenmesinde Michelangelo'ya karşı duyduğu hayranlığın payı büyüktür. 1857-1861 arasında, Michelangelo'nun *Son Yar-*

gı'sından ve Dante'nin *İlahi Komedya'sının* Cehennem bölümünden etkilenecek gerçekleştirdiği *Ugolino ve Çocukları*, dramatik ve romantik havasıyla, onun neşe ve yaşam sevinci dolu yapıtlarının dışında kalan bir örnektir. Carpeaux heykellerini çoğunlukla yontarak değil, çamurla biçimlendirerek oluşturmuştur. Ancak onun bu eğiliminden gelen biçimsel özellikler, taşı yontarak yaptığı *Ugolino ve Çocukları*'na da yansımıştır. Acı içinde kıvranan insan gövdelerini birbiri içine sıkıştırırken, kütleleri mekân içindeki yönelişlere göre gereğinden çok eğip bükme zorunda kalmıştır. Orta Çağ'ı çağrıştıran teması ve aşırı duygusal abartımlarla yüklü biçimi ile *Ugolino ve Çocukları*, İtalya'da kazandığı başarıyı Fransa'da elde edememiş, "kurallara uymayan bir yapıt" olarak nitelendirilmiştir.

Dönemin akademik anlayışına ters düşen Carpeaux'nun 18. yy kökenli heykel ve süslemeleri, dönemin mimarlığıyla da kolayca bağdaştırılamaz. Bu yüzden Paris'te Tuileries Bahçeleri'ndeki *Pavillon de Flore* için yaptığı canlı ve dirimsellik duygusuyla dolu kabartmalar, içinde yer aldıkları mimarlık ortamıyla uyumsuzlar. Bu yapıtın Fransız heykeltci Clodion'u (1738-1814) çağrıştıran rokoko nitelikli imgeleri, Michelangelo'dan kaynaklanan *contraposto* (birbirine karşıt biçimsel hareketler) etkileri ile büyük bir zenginlik kazanır.

Paris Operası'nın ön yüzünü süsleyen *Dans* adlı grup heykeli Carpeaux'nun başyapıtıdır. Akademik

çevrelerde büyük tepki uyandıran bu heykel, kolay kavranabilir biçimsel simetrisi ve figürlerinin uyumlu hareketleri ile eşine az rastlanır bir anlatım gücü taşır.

Carpeaux 19. yy'ın en büyük portrecilerinden biridir. Kral ailesi üyelerinin ve dönemin ünlü kişilerinin portrelerinde barok ve rokoko portre geleneğini izlemiştir. Özellikle kadın portrelerinde etkili ve çarpıcı bir Gerçekçilik (Realizm) düzeyi tutturmuş, bu nitelikleri ile 19. yy'ın büyük heykeltisi Rodin'in öncüsü olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Hector*, 1854; *Napolili Balıkcı Çocuk*, 1858, Louvre, Paris; *Ugolino ve Çocukları*, 1860, Louvre, Paris; *Dünya'nın Dört Parçası*, 1867-1872, Luxembourg Bahçesi, Paris; *Dans*, 1869, Louvre, Paris.
- **KAYNAKLAR**: A.M. de Poncheville, *Carpeaux*, 1925; E. Sarradin, *Carpeaux*, 1928; P. Vitry, *Carpeaux*, 1912.
- **BAKINIZ**: BERNINI, BOUCHER, LEBRUN, MICHELANGELO, RODIN, RUBENS.

CARPENTIER, Alejo

(1904-1980)

Kübalı gazeteci, müzikolog ve romancı. Çağdaş Latin Amerika romanını dünyaya tanıtmıştır.

Alejo Carpentier y Valmont 26 Aralık 1904'te, Havana'da doğdu, Paris'te öldü. Fransız bir baba ile Kübalı bir annenin oğluydu. Genç yaşta başlayarak Küba ve Latin Amerika zenci folkloru ile ilgilendi. 1928'de Paris'e gitti ve 1939'a kadar burada kaldı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Küba'ya döndü, ancak 1946'da Venezuela'ya sığınmak zorunda kaldı. 1959 Küba devriminden sonra ülkesine döndü. Uzun bir süre Küba'nın Fransa'daki kültür ataşesi olarak görev yaptı.

Carpentier Latin Amerika'da yeni romanın oluşumunu sağlayan öncü romancılardan ve Asturias, Garcia Marquez gibi birkaç ünlü addan biridir. Yazdığı romanların yanı sıra, müzik alanında yaptığı çalışmalarla da Latin Amerikan kültürünün tanınması için çalışmıştır. Bu kültüre olan derin ilgisi, yazarlığının ilk dönemlerinde Latin Amerika'nın bir Avrupalı'nın gözüne hoş ve değişik gelecek yönlerini ele alması biçiminde belirir. Bu anlayışla yazdığı ilk romanı *Ecue-yamba-O*'da Antiller'deki zencilerin gizli dini olan "voodoo"yu atmosfer yaratmak amacıyla kullanmıştır. 1946'da ise Havana'da *La Musica en Cuba* ("Küba Müziği") adlı müzik incelemesini yayımladı. Biri roman ötekisi inceleme olmasına karşın bu ilk iki çalışmanın ortak amacı Latin Amerika zenci uygarlığının, birbirinden son derece farklı iki kültürün (Afrika ve Latin-Avrupa) kaynaşmasıyla apayrı ve kendine özgü bir uygarlık oluşturduğunu saptama özlemiydi. Gerçekten de, *Ecue-yamba-O*'nun temelini oluşturan "voodoo", Hristiyanlık ile zencilerin geleneksel büyü ayinlerinin bir kaynaşmasıydı ve Küba müziği de Latin-Avrupa çalgıları ve armoni anlayışıyla Afrika ritm ve ezgilerinin bir birleşiminden oluşuyordu.

Carpentier daha sonra olgunluk dönemi çalışmalarında da kendisinin "lo real-maravilloso" (olağanüstü gerçek) adını verdiği bu Latin Amerika kültürünün özelliklerini ve özgünlüğünü betimlemeyi amaç edindi. İlk romanındaki Avrupalı okura egzotik Latin Amerika görüntüleri sunma eğilimini bırakarak, bu kültürün derinlemesine bir incelemesine girişti. Bu olağanüstü gerçekliği romanlarının dokusunda okura hissettirmeyi amaçladı. 1949'da yazdığı *El reino de este mundo* ("Bu Dünyanın Krallığı") romanında Haiti Bağımsızlık Savaşı'nın Avrupa'da düşünülen tümüyle farklı bir biçimde, kitlesel coşku içinde gerçekleştiğini anlattı. 1953'te yayımlanan *Los pasos perdidos* ("Yitik Adımlar") ise bir gezginin büyük bir Kuzey Amerika kentinden başlayarak Güney Amerika'nın içlerinde ilkel bir Kızılderili köyünde son bulan bir arayış serüvenini ele alıyordu. Bu arayış kendi kültürel köklerini unutan ya da yitiren Amerikalı'nın geriye dönerek kültürel kimliğini keşfetme çabasıydı.

1962'de Havana'da yayımlanan *El siglo de las luces*'de ("Işık Çağı") bir Kübalı ile 1794 darbesinden (*Thermidor*) sonra ülkesinden kaçan bir Fransız devrimcisinin Amerika'daki yolculuk serüveni anlatılır. Bu romanla birlikte yazarın Latin Amerika'nın olağanüstü gerçekliği anlayışı bir bildirge halinde somutlaşır.

Carpentier çağdaş Latin Amerika edebiyatındaki iki temel eğilimden birini temsil eder. Sözcülüğünü Jorge Luis Borges'in yaptığı bir eğilim yerel ve kültürel vurguları bir yana bırakarak evrensel bir edebiyat yaratmayı amaçlar ve bu yolda geleneksel edebi biçimlerin sınırlarını zorlayarak yeni biçimler yaratır. Carpentier'nin temsil ettiği eğilim ise evrensellik iddiasını ikinci plana iterek kendi yerelliğinin ve kendi kültürünün özgüllüğünü geleneksel roman biçimini fazla zorlamadan yansıtır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Roman: Ecue-yamba-O*, 1933; *El reino de este mundo*, 1949, ("Bu Dünyanın Krallığı"); *Los pasos perdidos*, 1953, ("Yitik Adımlar"); *El siglo de las luces*, 1962, ("Işık Çağı"). Öykü: *Guerra del tiempo. Tres relatos y una novela*, 1958, ("Zaman Savaşı. Üç Anlatı ve Bir Kısa Roman"). Deneme/İnceleme: *La musica en Cuba*, 1946, ("Küba Müziği"); *Tientos y Diferencias*, 1964, ("Değinmeler ve Farklar"); *Recurso del metodo*, 1974, ("Yöntem Üzerine Bir Önen").
- **KAYNAKLAR**: G. Brotherston, *The Emergence of the Latin American Novel*, 1977; A. Marquez Rodriguez, *La obra narrativa de A. Carpentier*, 1970.
- **BAKINIZ**: ASTURIAS, BORGES, GARCIA MARQUEZ.

CARPENTIER, Georges

(1894-1974)

Fransız boksör. Boks dünyasında kendine özgü stil ve tekniğiyle tanınmıştır.

1920'lerin başlarında ringlerde başarılı bir boksör olarak kendini gösterdi. İlk büyük başarısı 1920'de

yarıağır sikletin dünya şampiyonluğunu kazanmak oldu. 1921'de ağır siklette dünya şampiyonluğu finaline kadar yükseldi. New Jersey'de ünlü Amerikalı şampiyon Jack Dempsey ile yaptığı şampiyonluk maçını 82.000 kişi seyretti. Bu rakam boks maçlarında dünya seyirci rekorunu temsil etmekteydi. Bu maçta yenilip şampiyonluğu yitirmesine rağmen adı boks dünyasının unutulmaz isimleri arasında yer aldı. Zarif stili ve büyük tekniği ile boks ringlerinde çığır açan bir boksör olarak anılır.

CARPENTIER, Jacques

Bak. CHARPENTIER, Jacques

CARPZOV, Benedikt

(1595-1666)

Alman, hukukçu. Almanya'da ceza hukuku ve Protestan din hukukunun önde gelen temsilcilerindendir.

27 Mayıs 1595'te Wittenberg'de doğdu, 30 Ağustos 1666'da Leipzig'de öldü. Almanya'ya çok sayıda hukukçu ve din bilgini yetiştirmiş bir aileden gelmekteydi. Kırk yıl süreyle, Almanya'da en önemli mahkeme olarak kabul edilen, Leipzig Jüri Mahkemesi üyeliği yaptı.

Carpzov, Saksonya'nın geleneksel hukuku ile yeni benimsenen Roma hukukunu bütünleştirerek, gelecek yüzyıldaki gelişmelerin hukuki temelini atmıştır. Bu açıdan Carpozov'un etkisi Bartolus'ununkine benzetilebilir.

Carpzov'un temel ilgi alanı ceza hukuku ve ceza muhakemeler usulüdür. 1635'te yayımlanan *Practica nova imperialis saxonica rerum criminalium* ("Saksonya Ceza Hukukunun Yeni Uygulamaları") adlı kitabında Alman Ceza Hukuku'nu ilk kez sistematik bir biçimde inceleyen Carpozov, yalnızca kilise öğretisinin değil, aynı zamanda Saksonya Anayasası'nın da Almanya'da ilk kez tanınmasına katkıda bulundu.

Otuz Yıl Savaşları sırasında yaşayan Carpozov, 20.000 ölüm cezasına karar vermiştir. *Tewrat*'ı "ilahi hukuk" olarak kabul eden Carpozov, cezanın aynı zamanda korku yaratması gerektiğini savunmuştur. Leipzig Üniversitesi'nde kilise hukuku dersleri verirken yazdığı ve 1649'da yayımlanan *Jurisprudentia ecclesiastica*'da ("Kilise Hukuku") Protestan kilise hukuku için temel ilkeler önermiştir.

Carpzov'un, ceza, kilise, feodal ve anayasa hukuklarının yanı sıra, 1653'te Ludovicus de Montesperato takma adıyla yayımlanan X. Innocent'e karşı yazdığı bir de siyasal polemik kitabı bulunmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Practica nova imperialis saxonica rerum criminalium*, 1635, ("Saksonya Ceza Hukuku'nun Yeni Uygulamaları"); *Jurisprudentia forensis romano-saxonica*, 1638, ("Romen-Sakson Hukuku'na Giriş"); *Processus juris in foro saxonico*, 1657, ("Saksonya Hukuk Yöntemi"); *Jurisprudentia ecclesiastica*, 1649, ("Kilise Hukuku").

CARR, Edward Hallett

(1892)

İngiliz tarihçi. Sovyet Devrimi üzerine geniş kapsamlı çalışmalar yapmıştır.

28 Haziran 1892'de Londra'da doğdu. Merchant Taylors School ve Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da öğrenim gördü. 1916'da Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1919'da İngiliz delegasyonu ile birlikte Versailles'da toplanan barış konferansına katıldı. Dışişleri Bakanlığı içinde kurulan Sovyetler Birliği Dairesi'nde görevlendirildikten sonra çağdaş Rus tarihine ilgisi arttı. 1927'de Moskova'ya ilk gezisini yaptı. 1936'da Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldı. 1936-1947 arasında Aberstwyth'deki Wales Üniversitesi'nde uluslararası politika profesörü olarak ders verdi. 1941-1946 arasında *The Times* gazetesinin yayın yönetmeni yardımcılığını yaptı. 1953-1955 arasında Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'da 1955'ten sonra da Trinity College'da çeşitli akademik görevler üstlendi.

Carr'ın çalışmaları arasında hem biyografiler, hem de ülke tarihleri yer almaktadır. Dostoyevski'nin, Karl Marx'ın ve Bakunin'in yaşamöykülerini düşünceleriyle ve yaşadıkları dönemin olaylarıyla birlikte ele aldı. Uluslararası ilişkiler ve İngiltere tarihinin belirli dönemleriyle ilgili çalışmalar da yaptı. Ama en kapsamlı çalışmaları Rusva'da Ekim Devrimi ve Sovyetler Birliği tarihi üzerine yazdığı kitaplardır. *History of Soviet Russia* adını verdiği büyük dizi dört kitaptan ve toplam sekiz ciltten oluşmaktadır. Diziyi oluşturan dört kitap *The Bolshevik Revolution 1917-1923* ("Bolşevik Devrimi 1917-1923"), *The Interregnum 1923-1924* ("İktidar Boşluğu Dönemi 1923-1924"), *Socialism in One Country* ("Tek Ülkede Sosyalizm") ve *Foundations of a Planned Economy* ("Planlı Ekonominin Temelleri") adlarıyla basılmıştır.

Carr, *The Bolshevik Revolution* adlı ilk kitabın birinci cildinde 1898-1917 arasında geçen olayları ve bunların 1917 Devrimi üstündeki etkilerini inceledi. *The Economic Order* ("İktisadi Düzen") adlı ikinci ciltte Sovyetler Birliği'nde iktisat politikalarını ve uygulamalarını ele aldı. Tarımda ve sanayide yeni bir örgütlenmeye gidilerek üretimi artırma çabalarını, iç savaş sırasında gündeme gelen köklü önlemleri, iç savaştan sonra yürürlüğe konan Yeni Ekonomik Düzen politikasını inceledi, planlama yolundaki ilk çalışmalara değindi. *Soviet Russia and the World* ("Sovyet Rusya ve Dünya") adlı üçüncü ciltte ise Sovyet dış politikasındaki güçlükleri ele aldı. Carr'a göre bu güçlüklerin ilki Sovyetler Birliği'nin coğrafi konumundan kaynaklanıyordu. İkincisi ise, Sovyetler Birliği'nin sosyalizmi güçlendirme amacı ile, kapitalist ülkelerle diplomatik ilişkileri sürdürme zorunluluğu arasındaki çelişkiydi.

Carr, tarihin ne olduğu sorusuna da yanıt aradı, tarih bilimine yaklaşımını *What is History?* (Tarih Nedir?) adlı kitabında ele aldı. Carr'a göre, tarihi olgular okuyucuya tarihçilerin olaylara bakış açıları-

nın süzgecinden geçtikten sonra ulaşır. Okuyucu, tarihçinin geçmişe yaşadığı dönemin gözüyle baktığını gözönüne almalı, bir tarih çalışmasını ele alınca içindeki olgulardan önce, onu yazan tarihçiyle ilgilenmelidir. Tarihçinin yükümlülüğü sunduğu olguların doğru olduğunu kanıtlamakla bitmez. Üzerinde çalıştığı konuyla ilgili bilinen ya da bilinebilecek tüm olguları ele almak zorundadır.

Carr, tarihçinin ele aldığı konu karşısındaki tutumunu, insanın çevresiyle ilişkisine benzetir. Tarihçiyle olgular arasındaki ilişki bir eşitlik ilişkisi olmalı, tarihçi ne olgulara ne de kişisel yorumuna tek başına öncelik vermemeli, her ikisini bir arada yoğurmalıdır.

Carr'a göre tarih yazımı nedir sorusunun yanıtı, "Tarihçi ile olgular arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog"dur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Dostoevsky*, 1931; *The Romantic Exiles*, 1933, ("Sürgündeki Romanikler"); *Karl Marx*, 1934; *International Relations Since the Peace Treaties*, 1937, ("Barış Antlaşmalarından Sonra Uluslararası İlişkiler"); *Michael Bakunin*, 1937; *The Twenty Years' Crises, 1919-1939*, 1939, ("Yirmi Yıllık Bunalm, 1919-1939"); *Britain: A Study of Foreign Policy from Versailles to the Outbreak of War*, 1939, ("İngiltere'nin Versailles Antlaşmasından Savaşın Başlamasına Dek İzlediği Dış Politika Üzerine Bir Çalışma"); *Conditions of Peace*, 1942, ("Barış Koşulları"); *Nationalism and After*, 1945, ("Milliyetçilik ve Sonrası"); *The Soviet Impact on the Western World*, 1946, ("Sovyetler'in Batı Dünyası Üzerine Etkisi"); *Studies in Revolution*, 1950, ("Devrim Üzerine Çalışmalar"); *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, 3 cilt, 1950-1953, ("Bolşevik Devrimi"); *The New Society*, 1951, ("Yeni Toplum"); *German-Soviet Relations Between the Two World Wars*, 1951; ("İki Dünya Savaşı Arasında Sovyet-Alman İlişkileri"); *The Interregnum 1923-1924*, 1954, ("İktidar Boşluğu Dönemi 1923-1924"); *Socialism in One Country 1924-1926*, 3 cilt, 1958-1964, ("Tek Ülkede Sosyalizm 1924-1926"); *What is History?*, 1961, ("Tarih Nedir?", 1982); *1917: Before And After*, 1969, ("1917: Öncesi ve Sonrası"); *Foundations of a Planned Economy* (1. cilt R.W. Davies ile), 3 cilt, 1969-1978, ("Planlı Ekonominin Temelleri"); *The Russian Revolution from Lenin to Stalin*, 1979, ("Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi"); *From Napoleon to Stalin*, 1980, ("Napoleon'dan Stalin'e").

CARR, John Dickson (1905)

ABD'li polisiye roman yazarı. Polisiye roman türünü doğaüstü-korku öyküsü ile birleştiren romanlar yazmıştır.

ABD'nin Pennsylvania Eyaleti'nin Uniontown kentinde doğdu. Babası daha sonra milletvekili olan bir politikacıydı. Ortaöğrenimini Washington kentinde tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. Genç yaşta İngiltere'ye gitti ve yaşamının büyük bölümünü İngiltere ve Fransa'da geçirdi. İlk polisiye romanları Paris'te geçiyordu ve Paris Emniyeti'nden Müfettiş Bencolin'in serüvenlerini anlatıyordu. Daha "Bencolin" dizisinden başlayarak çağdaşı İngiliz ve Amerikan polisiye yazarlarının gerçekçi anlatım üslubundan ayrıldı, doğaüstü çağrışımlar yapan uğursuz bir at-

mosfer yaratmaya yöneldi. Carr'ın doğaüstüne olan ilgisi neredeyse akademik boyutlar kazanmıştır. Romanlarında yaptığı gönderme ve alıntılar da gösterdiği gibi, 17, 18 ve 19. yy'daki gizli ayınlar, cadı avı, şeytana tapma ve esrarengiz cinayetler üzerine yapılan tüm çalışmaları izlemiş, bu konularda kendisi de çalışmalar yayımlamıştır. 1937'de yayımladığı *The Murder of Sir Edmund Godfrey* ("Sir Edmund Godfrey'in Katli"), 17. yy'da işlenmiş olan gerçek bir cinayetin incelenmesidir.

Kimi romanlarında "Carter Dickson" imzasını da kullanan Carr, kendi adıyla yazdığı romanlarda Dr. Gideon Fell ve "Dickson" romanlarında da Sir Henry Merrivale adlı iki olağandışı dedektif tipi yarattı. Birbirlerine oldukça benzeyen bu iki tip, Amerikan polis romanlarındaki yakışıklı ve güçlü hafiyelerden ve Agatha Christie'nin ince ve kibar Hercule Poirot'sundan farklı olarak şişman, kaba saba ihtiyaçlardı. Gideon Fell ve Henry Merrivale, Carr'ın doğaüstü çağrışımlar taşıyan dehşet dolu öykülerine büyük ölçüde mizahi bir hava kattı. Carr, bu iki hafiyesine oldukça karmaşık cinayet olayları çözdürdü; en çok kullandığı tema ise "kapalı odada işlenen cinayet"tir.

- **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *The Murder of Sir Edmund Godfrey*, 1937, ("Sir Edmund Godfrey'in Katli"); *The Emperor's Snuff Box*, 1942, ("İmparatorun Enfiye Kutusu"); *She Died a Lady*, (C. Dickson adıyla), 1943, ("Bir Hanımefendi Olarak Öldü"); *The Devil in Velvet*, 1951, ("Kadifeler Giviniş Şeytan"); *The Cavalier's Cup*, (C. Dickson adıyla), 1953. **Biyografi: Sir Arthur Conan Doyle**, 1949.

- **BAKINIZ: CHRISTIE, DOYLE.**

CARRÀ, Carlo (1881-1966)

İtalyan, ressam. Fütürist (gelecekçi) ve metafizik üslubuyla iki Dünya Savaşı arası İtalyan resmini etkilemiştir.

12 Şubat 1881'de Piedmont yakınlarındaki Quargnento'da doğdu, Milano'da öldü. Brera Akademisi'nde kısa bir süre klasik resim eğitimi gördü. 1910'da yayımlanan Fütürist Resmin Bildirgesi'ni imzalayanlar arasında yer aldı. 1911'de Paris'e gitti; Apollinaire'le ve kübist sanatçılarla tanıştı, gelecekçi sergi ve etkinliklere katıldı. 1915'te Milano'da *Guerre-pittura* ("Savaş Resmi") adlı bir kitap yayımladı. Daha sonra Gelecekçiler'den ayrıldı. 1917-1921 arasında Chirico'nun kurduğu Scuola Metafisica grubuna katıldı. Bu grubun yayın organı *Valori Plastici*'ye çeşitli yazılar yazdı. 1922'deki Novecento Italiano (İtalyan Yeniçağı) hareketinin önderliğini yaptı. Mussolini yönetimi sırasında rejimin temsilcisi olarak pek çok yabancı sergide yer aldı. 1942'de *Adliye Sarayı*'na yaptığı freskler resmi makamlarca beğenilmediği için yok edildi. Aynı yıl Brera Akademisi'nde ders vermeye başladı.

Carrà'nın fütürist üslubu, kübist resim kuruluşu

ve sınırlı renk kullanımı ile kitle hareketleri ve güncel kent yaşamının dinamizminin bireşimine dayanır. Yapıtları, yüzey ve doku zenginliği ve işçiliğe verdiği önemle öteki gelecekçilerinkinden ayrılır.

1916 dolaylarından benimsediği Metafizik Resim anlayışı, basit ve sıradan nesnelerin temsil edilmesinde özellikle eski ustaların resimlerinin büyüleyici etkisini yakalamaya yöneliktir. Bu yüzden, her türlü dış kaynaklı etkiye karşı çıkmış, Piero della Francesca ve Giotto gibi Rönesans öncesi ustalara eğilmiştir. Bu dönemin yapıtlarındaki boyasallık, ton şiddeti ve renk zenginliği gibi Fütüristler'in genelde önemsemedikleri öğeleri resimlerinde başarıyla kullanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Anarşist Galli'nin Cenazesi*, 1911, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Antigrazioso*, 1916; *Anne ile Oğlu*, 1917; *Metafizik Esin Perisi*, 1917; *Penolope*, 1917; *Deniz Kıyısında Sabah*, 1926; *Forte dei Marmi Yakınlığında Deniz Kıyısı*, 1927; *Yaz*, 1930, Belediye Modern Sanatlar Galerisi, Milano; *Köpekli Kadın*, 1938, Ulusal Modern Sanatlar Galerisi, Roma.

• **KAYNAKLAR**: R. Longhi, *Carlo Carrà*, 1945; G. Pacchioni, *Carlo Carrà*, 1945.

• **BAKINIZ**: BOCCIONI, CHIRICO, MARINETTI, PICASSO.

CARRACCI, Annibale

(1560-1609)

İtalyan, ressam. Raffaello'yla eşdeğer tutulan iç süslemeleriyle ün kazanmıştır.

3 Kasım 1560'ta Bologna'da doğdu, 15 Temmuz 1609'da Roma'da öldü. Bir süre, maniyerist bir anlayışla resim yapan Tibaldi'nin atölyesinde çalıştı. 1582'de her ikisi de ressam olan ağabeyi Agostino ve kuzeni Ludovico ile birlikte Fava Sarayı'nın süslenme işine katıldı. 1584'te üçü birlikte Bologna Akademisi'ni kurdular. Annibale 1595'e değin bu akademide aralıklarla resim tekniği öğretti. Bu sırada Agostino ile birlikte *Gessi Kilisesi*, *Magnani* ve *Sampieri* saraylarının süslenmesinde çalıştı. Kuzeni Ludovico ile geçinemediği için 1595'te Roma'ya gitti. Odoardo Farnese'nin koruması altına girdi, 1597-1603 arasında *Farnese Sarayı*'nın Camerino ve Galeria bölümlerinin fresklerini yaptı. Bu sıralarda başlayan ruhsal ve bedensel rahatsızlıkları yüzünden son yıllarını sadece, aldığı siparişlerin hazırlık desenlerini çizerek geçirdi. Bunların uygulamasını, sonradan hepsi ünlü birer ressam olan yardımcıları Albani, Domenichino, Lanfranco, Tacconi ve yeğeni Antonio Carracci yaptılar.

Carracci'nin başlangıçtaki üslubu, Barocci'nin maniyerist ve barok özellikleri taşıyan biçimciliği ile Correggio'nun duyarlılığı yücelten şüresel tutumunun bir bileşkesi niteliğindedir. Bu bileşke içindegiderek artan Correggio sevgisi, 1588'den sonra yerini Veronese ve Tintoretto gibi Venedik resminin büyük ustalarından gelen etkilere bırakır. Carracci burdan yola çıkarak renk ve ışık sorunlarının çözümüne ağırlık veren yeni bir dil geliştirmiştir. Resimlerinde görülen, genelde abartılmış bir gerçekçilik olarak

tanımlanabilecek Venedik Okulu etkisi, denetimli bir kompozisyon kuruluşu ile yarı izlenimci (empresyonist) bir fırça ve renk tekniği üstüne temellenmiştir.

Carracci, başyapıtı sayılan *Farnese Sarayı* fresklerinde doğayı Rönesans'ın büyük ustalarının işledikleri biçimiyle tanıtmaya yönelir. Genelde klasikçi bir üslup sergileyen bu dev boyutlu mitolojik sahnelerde özellikle Raffaello'nun etkisi belirgindir. Carracci mimarlık, heykel ve resme özgü tüm öğelerin birbiriyle uyumlu bir bütün oluşturmalarını sağlamak için, tüm yanlısına olanaklarını sonuna dek zorlamıştır. Tavanın sanki gökyüzünün bir parçasıymış gibi işlenmesi, Barok'ta yaygın olarak kullanılacak bu uygulamanın ilk örneklerindendir. Bu yenilik, Carracci'den esinlenen Pietro Cortona ve Luca Giordana gibi süslemeci Barok'u temsil eden sanatçılarda daha sonra en yetkin biçimine kavuşturulmuştur.

Carracci, Bassano ve Dosso etkilerinin yer yer algılandığı manzaralarında, Flaman ressamılarınkine eşdeğer bir gözlem gücü gösterir. Bu gözlem gücü, 17. yy manzara resmi içinde başlıbaşına bir yeri olan *Mısır'a Kaçış* gibi resimlerinde, melankoli duygusu uyandıran şüresel bir doğa anlayışına ulaşır.

Carracci son on yılında içeriği abartılmış heykelsi bir desen anlayışı sergiler. El kol hareketlerinin, yüzlerdeki anlatımın iyice abartıldığı bu üslup, Correggio yumuşaklığı ile Barok Natüralizm'in (Doğalcılık) bütünleştirilmesi olarak tanımlanabilir.

Annibale'nin ve genelde Carraciler'in ölçülü ve seçmeci (eklektik) Klasikçilik'i (Klasizm) 17. yy'ın ortalarına değin Batı resim sanatı üstüne etkili olmuştur. Bu etkinin sürüldüğü Domenichino, Reni, Albani, Poussin ve Claude Lorrain, Klasik İdealizm'i; Lanfranco, Pietro da Cortona ve Luca Giordana, süslemeci Barok'u temsil ederler.

• **YAPITLAR** (başlıca): *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, 1583, San Nicolo Kilisesi, Bologna; *Kasap Dükkânı*, 1583, Christ Church, Oxford/İngiltere; *İsa'nın Vaftiz Edilmesi*, 1585, San Gregorio Kilisesi, Bologna; *İsa'nın Mezarı Konması*, 1585, Pinakotek, Parma; *Meryem'in Göğe Yükselmesi*, 1587, Resim Galerisi, Dresden; *Farnese Sarayı* freskleri, 1595-1603, Roma; *Mısır'a Kaçış*.

• **BAKINIZ**: BERNINI, CORREGGIO, PONTORMO, RAFFAELLO, RUBENS.

CARRANZA, Venustiano

(1859-1920)

Meksikalı siyaset adamı. Meksika Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

29 Aralık 1859'da Coahuila Eyaleti'nin Cuatro Ciénegas kentinde doğdu, 20 Mayıs 1920'de Puebla Eyaleti'nin Tlaxcalantongo kentinde öldü. Toprak sahibi bir ailenin çocuğuydu. Diaz iktidarı sırasında, henüz 18 yaşındayken siyasete atıldı. 1887'de doğduğu kentin belediye başkanı, daha sonra milletvekili ve senatör oldu. 1908'den sonra Diaz diktatörlüğüne karşı muhalefete başladı ve 1910'da Madero ayaklan-

masına katıldı. Bir süre hapis yattı. 1911'de Diaz'ı devirerek cumhurbaşkanı olan Madero'nun iktidarı sırasında, önce eyalet valisi, sonra harbiye bakanı oldu. 1913'te Huerta, Madero'yu öldürerek yönetime zorla elkoyunca, Meksika'daki Anayasacı Hareket'in temsilcisi olarak Huerta karşıtı güçlerin arasında yerini aldı. Önderliğini yaptığı anayasal rejim müca-delesi, 1917 Anayasası'nın ilanı ile noktalandı.

Huerta'ya karşı savaşılan güçlerin arasında, yeni başkana karşı olmaktan başka hiçbir temel konuda görüş birliği yoktu. Zapata ve Villa başta toprak reformu olmak üzere tüm toplumsal reformların hemen uygulamaya konulmasını, Carranza ve yandaşları ise ülkenin öncelikle bir anayasaya kavuşmasını ve yönetimin meşrulaşmasını istiyorlardı. Zapata, Villa ve Carranza arasındaki ittifak, daha Huerta iktidardan düşürülmeden çözülmeye başladı. 1914'te Huerta'nın ülkeyi terketmesinden sonra Carranza, 1915'te iktidar olduğunda zorla elkoyulmuş toprakları köylülere geri vereceğini ve birçok reform yapacağını açıkladı. Bu girişimi ile Zapata ve Villa'nın etkinliklerini önemli ölçüde azalttı. Ardından, en önemli destekçilerinden biri olan General Obregon'un Villa güçlerini Nisan 1915'te Celaya'da bozguna uğratmasıyla, üstünlük kesin olarak Carranza'ya geçti. Ağustos 1915'te Mexico City'ye gelen Carranza, burada başkanlık görevini üstlendi ve General Obregon'u savaş bakanı yaptı.

Carranza'nın yönetimini devraldığı Meksika'nın iktisadi ve toplumsal koşulları 1911'den beri sürekli olarak kötüye gidiyordu. İktisadi örgütsüzlük nedeniyle ekonominin işleyişi ilkel bir takas düzeyine inmiş, dolaşımdaki para sayısı 20'yi bulmuştu. Ülkede militarizm güçlenmiş, birimleri özerkleşen ve iç disiplini yitiren federal ordu yok olmaya yüz tutmuştu. Kilise devlet içinde devlet olma niteliğini koruyor, tarım kesiminde Latifundiyalar'ın egemenliği sürüyordu. Köylüler ve işçiler son derece güç koşullar altında yaşıyorlardı. Carranza'nın tüm bu sorunlar karşısındaki tavrı, ülkenin idari örgütlenmesine öncelik vermek ve sorunların çözümünü yasal düzenlemelerin ertesine bırakmak oldu.

Koyu bir milliyetçi olan Carranza, ABD ile ciddi bir karşıtlık içindeydi. Huerta gibi bir düşmanına karşı yapılmış olmasına karşın, ABD'nin 1914'teki Vera Cruz çıkartmasına muhalefet etmişti. Pancho Villa'nın Ocak 1916'da Somora'da bir maden ocağının açılmasında çalışan 16 ABD'li mühendisi öldürmesiyle, ABD-Meksika ilişkileri bir kez daha gerginleşti. ABD Başkanı Wilson'un Meksika'ya yolladığı General Pershing yönetimindeki cezalandırma ordusu 1917'de geri çekilmek zorunda kaldı. Carranza Meksika'nın I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmasını sağladı.

Carranza iktidarının en kalıcı düzenlemesi 1917 Anayasası'nın hazırlanması ve yürürlüğe konması oldu. 1916 Ekimi'nde Queretaro'da toplanan kurucu meclis, 1857 Anayasası'nı gözden geçirdi ve yeni anayasayı kabul etti. Bu anayasa ile Meksika Cumhuriyeti devletçi, toplumcu, eşitlikçi ve laik bir rejimin yasal temellerine kavuşmuş oldu. Şubat 1917'de yeni anayasanın ilanından sonra, Carranza 1 Mayıs 1917'de Meksika Birleşik Devletleri'nin anayasal cumhurbaşkanı oldu.

Carranza 3 yıllık yasal cumhurbaşkanlığı döneminde anayasa hükümlerini uygulamak için fazla bir çaba göstermedi. Toprak dağıtımı sınırlı oldu. Reformların uygulanmaması ciddi mali sorunlarla birleşince, toplumsal hoşnutsuzluklar arttı. Aralık 1920'de cumhurbaşkanlığı süresi sona eren Carranza, yerine Ignacio Bonillas'ın geçmesi için baskı yapmaya başladı. Bu duruma Calles ve Obregon gibi bazı radikal generaller karşı çıktı. Obregon Nisan 1920'de silahlı bir ayaklanma başlatınca, Carranza yanına hükümet belgelerini ve devlet hazinesini alarak başkentten kaçtı. Bir süre sonra yakalandı ve 20 Mayıs gecesi öldürüldü.

• BAKINIZ: CALLES, P. DIAZ, HUERTA, MADERO, OBREGON, VILLA, ZAPATA.

CARRÉ DE MALBERG, Raymond (1861-1935)

Fransız, hukukçu. Devlet kuramını hukuksal bir temelden yola çıkarak açıklamıştır.

1 Kasım 1861'de Strasbourg'da doğdu, 1935'te aynı yerde öldü. Caen, Nancy ve Strasbourg üniversitelerinde ders verdi.

Carré de Malberg, 1920-1922 arasında iki cilt olarak yayımlanan *Contribution à la théorie générale de l'État* ("Genel Devlet Kuramına Katkı") adlı kitabında pozitivist hukuk anlayışını geliştirmiştir. Ona göre, devletin hangi toplumsal ve siyasal koşulların etkisiyle ortaya çıktığını araştırmak hukuk biliminin görevi değildir. Hukuk, devletin hukuksal dayanağını bulmaya çalışır. Toplum, önce temel bir örgütlenmeye ve bazı organlara sahip olmalıdır. Bu organlarla birlikte devlet oluşur. Toplumsal örgütlenmenin yazılı bir biçimde ifade edilip edilmemesi önemli değildir. Temel olan topluluğun örgütlenmesidir. Bu örgütlenme bireylerin yüksek bir otorite altında birleşmelerini, başka bir deyişle, hukuksal olarak devletin oluşmasını sağlar.

Devlet kendi hukuksal varlığının vazgeçilmez ögesi olan bireyi toplumda, birey ise kendi hukuksal kişiliğini devlette bulur. Öte yandan devlet ve ülke arasında organik bir bağ vardır. Ülke devletin hukuksal varlığı içindedir ve devletin oluşturuca öğelerinden biridir.

Toplumsal egemenlik, toplum ancak bir bütün olarak ele alındığında söz konusudur. Bireyler ancak toplumu oluşturan öğeler olarak ele alındığında devlet gücüne katılırlar. Toplumdan ayrı düşünüldüğünde bireylerin devlet gücüne katılmaları son bulur.

Carré de Malberg, devletin üzerinde, onu hukuksal olarak sınırlayacak bir gücün bulunmadığını öne sürmüştür. Ona göre, devlet gücünün doğal hukuk tarafından sınırlandırılması görüşü hukuksal açıdan geçerli olamaz. Devletin kendi oluşturduğu hukuk kuralları ile kendi kendini sınırlandırması daha doğrudur. Devlet gücü hukuka bağlanmış bir iktidarı

temsil eder. Hukuk kuralları bireyleri olduğu kadar devlet gücünü de sınırlandırır.

Carré de Malberg, devletin kişiliğini hukuksal bir temele oturtmuştur. Bireylerden oluşan toplum, insanların rastlantı sonucu bir araya geldiği bir yığın değildir. Toplum bireylerin tümünü bir bütün olarak temsil eden hukuksal bir kişiliğe sahiptir. Devletin kişiliği böyle bir hukuksal gerçekliğin ifadesidir. Hukuksal açıdan bir devlet iradesi vardır.

Carré de Malberg'e göre kamu hukukunun varlığı, devletin bir kişiliğe sahip olmasıyla mümkündür. Kamu hukuku, yönetenler ve yönetilenler olarak sadece bireyleri değil özellikle devletin oluşturduğu kolektif birliği de inceler. Kamu hukuku ile özel hukuk arasındaki ayrım gerçek kişilerle kolektif kişiliğin birbirinden ayrı olması gerçeğine dayanmaktadır.

Carré de Malberg'in görüşleri devletin biçimci bir açıdan değerlendirilmesi çerçevesinde gelişmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Contribution à la Théorie Générale de l'Etat*, 1920-1922, ("Genel Devlet Kuramına Katkı"); *La Loi, Expression de la Volonté Générale*, 1931, ("Kanun, Genel Iradenin İfadesi"); *Confrontation de la Théorie de la Formation du Droit par Degré et du Droit Positif Français*, 1933, ("Hukukun Derece Derece Oluşumu Kuramı ile Fransız Pozitif Hukuku'nun Karşılaştırılması").

CARREL, Alexis (1873-1944)

Fransız cerrah ve fizyoloji bilgini. Damar cerrahisinde ve doku kültüründe geliştirdiği tekniklerle çağdaş doku ve organ naklinin öncülerindendir.

28 Haziran 1873'te, Lyon idare bölgesindeki Sainte-Foy-Lès-Lyon kentinde doğdu; 5 Kasım 1944'te Paris'te öldü. Lyon Üniversitesi'nden 1889'da edebiyat, 1890'da fen, 1900'de tıp diplomasını alarak aynı üniversitede deneysel araştırmalara başladı. Daha öğrenciliği sırasında hastanelerde staj yaparken damar cerrahisindeki başarılı çalışmalarıyla dikkati çekmiş, 1902'de de yeni bir damar dikiş tekniği geliştirdiğini açıklayarak geniş bir çevreye adını duyurmuştu. Ancak, öğretim görevlisi olması için Lyon Tıp Fakültesi'nden beklediği ilgiyi göremeyince 1904'te Kanada'ya gitti, ertesi yıl da Chicago Üniversitesi'nin fizyoloji asistanlığı çağrısını kabul ederek ABD'ye yerleşti. 1906'da New York'taki Rockefeller Enstitüsü'nün (bugün Rockefeller Üniversitesi) Tıp Araştırmaları Bölümü'ne geçen Carrel, kalp ve damar cerrahisi alanındaki öncü çalışmalarıyla 1912'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü aldı. 1938'de Rockefeller Enstitüsü'nden emekliliğini isteyerek 33 yıldır yaşadığı ABD'den ayrılıp Fransa'ya döndü. II. Dünya Savaşı sırasında 1940'tan 1941'e değin Vichy Hükümeti'nin görevlisi olarak ABD'de insan ve çevre sorunları üzerinde inceleme yaptıktan sonra, yaşamının son birkaç yılını Fransa'da aynı sorunlarla uğraşarak geçirdi.

Carrel'in Lyon'da tıp öğrencisi olduğu yıllarda, damar çeperindeki bir yaranın dikilmesinde ya da kesilmiş iki damar ucunun dikişle birleştirilmesinde pek başarılı sonuçlar alınamıyordu. 1902'de yeni bir dikiş tekniği deneyen Carrel, damarı birbirinden eşit uzaklıktaki üç noktadan gererek üçgen haline getirip parafine batırılmış ipek iplikle üçgenin kenarlarını sırayla dikişinde, pıhtılaşan kan parçalarından ileri gelen damar tıkanmaları ve ameliyat sonrası kanamalar büyük ölçüde önlenmişti. Üstelik bu yöntem damarlarda dikiş sonrası büzülmelere de yol açmıyordu. Rockefeller Enstitüsü'nde bu dikiş tekniğini iyice geliştiren ve fizyolojik eriyikler içinde sakladığı damar parçalarını aylar sonra kullandığında bile olumlu sonuçlar alan Carrel, bir yandan damar cerrahisinde yeni bir dönemi başlatırken, öte yandan gelişmelerden umutlanarak doku ve organ nakli denemelerine girişmişti. Aşılana doku ya da organda kanama ve pıhtılaşmaları (tromboz) önleyerek normal kan dolaşımı sağlanabildiğinde bu tür ameliyatların gerçekleştirilebileceğini düşünen Carrel, hayvandan hayvana on dört böbrek nakli denemesinin dokuzunda başarı sağladı.

Gerektiği anda doku ve organ bulmanın güçlüğünü bilen Carrel, aşılama ya da transplantasyon tekniklerinin bir yaşama umudu olabilmesi için, doku ya da organları çok uzun süre canlı tutabilmenin yollarını aramaya başladı. 1913'te, bir civciv embriyosundan aldığı kalp dokusunu vücut dışı ortamda uzun yıllar canlı tutmayı ve geliştirmeyi başardıktan sonra 1930'larda yeni bir denemeye girişti. Makine mühendisliği deneyimi olan ABD'li pilot Lindbergh'in Carrel'in önerisi üzerine tasarladığı ve bir hayvanın vücudundan çıkarılmış kalp ya da herhangi bir organda dokuları besleyecek fizyolojik sıvı dolaşımını sağlayan bir cam pompa (perfüzyon pompası), yapay kalbin ilk taslağıydı ve bugünkü organ nakli ameliyatlarına ortam hazırladı.

1935'te yayımlanan *Man the Unknown* ("Bilinmeyen İnsan") adlı yapıtında insanın psikolojik sorunlarına eğilen ve bilimden yararlanan aydınların yönetiminde zekâ düzeyi çok gelişmiş üstün bir insan ırkına nasıl varılabileceğini araştıran Carrel, bu görüşüyle Nazi ilkelerine yakın olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında Paris'te kurduğu "İnsan Sorunlarını Araştırma Enstitüsü"nde Vichy Hükümeti'nin desteğinden yararlandığı ve Alman işgal kuvvetleriyle görüşmelerde bulunduğu için Naziler ile işbirliği yapmakla suçlanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le goitre cancéreux*, 1900, ("Guatr Kanseri"); *Man The Unknown*, 1935, ("Bilinmeyen İnsan"); *The Culture of Organs*, 1938, ("Organ Kültürü").
- **BAKINIZ:** Claude BARNARD, COOLEY, DE BAKKEY, JARVIK, LINDBERGH, SHUMWAY, VRIES.

CARRERA, Jose Miguel (1785-1821)

Şilili siyaset adamı. Bağımsızlık mücadelesine katılmış ve ülkenin ilk devlet başkanı olmuştur.

15 Ekim 1785'te Şili'nin Santiago kentinde doğdu, 4 Eylül 1831'de Arjantin'de Mendoza'da öldü. Şili'nin en verimli topraklarını ellerinde bulunduran varlıklı beyaz ailelerden birinin oğluydu. Genç yaşında eğitimini tamamlamak için İspanya'ya gitti. 1808'de Fransa'nın İspanya ve Portekiz'i işgali üzerine Fransızlar'a karşı savaşmak için İspanyol ordusuna katıldı.

İberik Yarımadası'nın işgaliyle Amerika kıtasındaki İspanyol sömürgeleri denetimsiz kalmış, bunun sonucu olarak bağımsızlık hareketleri güç kazanmıştı. Şili'de de Eylül 1810'da Creoleler'in (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) oluşturduğu bir cunta İspanyol sömürge yönetimini devirerek iş başına geldi. 1811'de toplanan kongre anayasa konusunda görüşmelere başladı. Bağımsız bir cumhuriyetten yana olanlarla yalnızca bazı reformlar yapılmasından yana olanlar arasında bir anlaşma sağlanamadı. Carrera bu tartışmalar sırasında İspanya'dan ayrılarak Şili'ye gitti. Kardeşleri Luis ve Juan Jose'nin yardımıyla silahlı radikallerin başına geçti ve kongreyi basarak kendini devlet başkanı ilan etti. Cumhuriyetçi bir anayasa hazırladı, ama aynı zamanda İspanya kralına bağlılığını ilan etti. Yeni anayasaya dayanarak Şili'yi kendisinin başkanlık ettiği üç kişilik bir cumayla yönetmeye başladı. Kölelik yasaklandı, eğitim teşvik edildi ve ulusal nitelikte bir gazete çıkarıldı.

Kısa bir süre sonra büyük toprak sahipleri Carrera'nın yönetimini çok radikal bularak Bernardo O'Higgins adlı bir subayı kendilerine önder seçtiler. Şilili yurtseverler ikiye ayrıldı ve iç savaşa dönüşen bir mücadele başladı.

Fransız işgalinden sonra yeniden toparlanan ve Şili'deki ortamdaki yararlanan İspanya 1813'te bir ordu göndererek kralcı güçlerin de yardımıyla Şili'nin yarısını işgal etti. Şili ordusunun başkomutanlığını üstlenen Carrera İspanyollar karşısında yenilince başkomutanlıktan alındı, O'Higgins başkomutanlığa getirildi. Carrera ise İspanyollar'a tutsak oldu.

Mayıs 1814'te ateşkes imzalandı. İspanyollar yurtseverleri bölmek amacıyla Carrera'yı serbest bıraktılar. Carrera bir ordu topladı ve denetimi yeniden eline almaya çalıştı. İspanyollar Ekim 1814'te yeniden saldırıya geçerek O'Higgins komutasındaki Şili ordusunu Rancagua'da yendiler ve Santiago'yu ele geçirdiler. Carrera kuşatılmış durumdaki O'Higgins'e yardım etmedi.

Şili'de sömürge yönetiminin yeniden kurulması üzerine Carrera ve O'Higgins diğer yurtseverlerle birlikte And Dağları üzerinden Arjantin'deki Mendoza'ya kaçtılar ve San Martin'in ordusuna katıldılar. Buenos Aires hükümeti tarafından İspanyollar'a karşı direnişi örgütlemekle görevlendirilen San Martin Mendoza'da karargâh kurmuştu. Carrera sürgündeki Şilililer'in önderliğini üstlenmeyi denedi. Ama San

Martin, Carrera ve iki kardeşini Mendoza'nın dışına çıkarttı ve O'Higgins'i kendine komutan yardımcısı yaptı. Bunun üzerine Buenos Aires hükümetinin desteğini sağlamaya çalışan Carrera başarılı olamayınca 1815'te ABD'ye gitti. ABD'nin desteğini alarak Şubat 1816'da Arjantin'e döndü.

Carrera'nın kardeşleri Nisan 1818'de O'Higgins'e karşı bir ayaklanma düzenlemek suçundan yakalandılar ve yargılanarak ölüme mahkûm edildiler. Carrera kardeşlerinin öldürülmesinden San Martin ve O'Higgins'i sorumlu tuttu. Öç almak amacıyla Buenos Aires hükümetine yönelik ayaklanmalara destek sağladı. 4 Eylül 1821'de Mendoza'da yakalandı ve öldürüldü.

• BAKINIZ: O'HIGGINS, SAN MARTIN.

CARRERA, Jose Rafael (1814-1865)

Guatemalalı siyaset adamı. Guatemala'yı 26 yıl diktatörlükle yönetmiştir.

24 Ekim 1814'te Guatemala City'de doğdu, 14 Nisan 1865'te aynı yerde öldü. Melez bir ailenin oğluydu. Hiç öğrenim görmedi. 1830'lara dek çeşitli işlerde çalıştı.

1821'de Orta Amerika'daki İspanyol sömürge kentleri bağımsızlıklarını elde etmiş, Temmuz 1821'de Guatemala City'de toplanan kongrede Guatemala City, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Costa Rica'nın Orta Amerika Birleşik Eyaletleri adlı bir federasyon içinde toplanması karara bağlanmıştı. Kongrede aynı zamanda federasyonun tam bağımsız bir cumhuriyet olması da benimsenmiş, 1825'te yapılan seçimlerden sonra ülkede etkin olan Liberaller'in adayı devlet başkanı olmuştu. Federasyona bağlı eyaletlerde de liberal yöneticiler görev almıştı.

Guatemala City'nin yöneticisi Mariano Galvez 1837'de yeni bir ceza yasası kabul etti. Yasa, köylülerin ve kızılderililerin şiddetli tepkilerine neden oldu. Bu sırada kırsal kesimde de kolera salgını başlamıştı. Yönetime karşı muhalefetin en yoğun olduğu Doğu bölgesinin salgın nedeniyle karantinaya alınmak istenmesi heyecanı artırdı. Carrera, liberal yönetimden hoşnut olmayan, özellikle de din alanındaki reformlara tepki duyan rahiplerin, Muhafazakârlar'ın ve Galvez'e muhalif Liberaller'in desteğini alarak köylülerin başına geçti. Ocak 1838'de Galvez'i yenerek Guatemala City'yi ele geçirdi ve yönetimi eline aldı.

Carrera Guatemala'da iktidarı ele geçirdikten kısa bir süre sonra ülkenin Batı bölgesi ayrılarak Los Altos adıyla federasyonun altıncı devleti oldu. Mayıs 1838'de federasyon kongresi, isteyen eyaletlerin federasyondan ayrılacaklarını açıkladı. Guatemala 17 Nisan 1839'da Orta Amerika federasyonundan ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet oldu ve Carrera devlet başkanı ilan edildi. 1851'de kabul edilen anayasa tüm yetkileri devlet başkanının elinde topluyordu. Yetkileri çok sınırlı tutulan meclisin en önemli işlevi devlet başkanını seçmektir. Carrera yeni anayasaya göre

1851'de devlet başkanı seçildi. 1854'te ülkede seçimleri yasaklayarak ömür boyu devlet başkanı kalacağını ilan etti ve halefini kendisinin belirleyeceğini açıkladı.

Carrera Muhafazakârlar'ın desteğini alarak Guatemala'da sömürge dönemini aratmayan bir baskı yönetimi kurdu. Katolik kilisesine eski gücünü kazandı. İspanya Kralı III. Carlos döneminde İspanya'dan ve sömürgelerden çıkarılan Cizvitler'i 1852'de ülkesine çağırdı. Aynı yıl Papalık'la bir antlaşma imzaladı. Guatemala Amerika kıtasında Papalık'la antlaşma imzalayan ilk devlet oldu.

Carrera iktisadi gelişmeye önem verdi. Dış kretilerle yollar ve limanlar yaptırttı. Guatemala ekonomisini tek ürüne (Kokinella) bağımlılıktan kurtarmaya çalıştı. İkinci ürün olan kahve üretimini artırmak için önlemler aldırttı.

Carrera komşu ülkelerdeki liberal hükümetlerin içişlerine de karıştı ve Muhafazakâr güçlere destek sağladı. Nikaragua Devlet Başkanı William Walker'ı düşürmek için bir araya gelen Orta Amerika Koalisyonu'na katıldı.

Diktatörlüğü sırasında Meksika'nın Guatemala'ya yaptığı iki saldırı geri püskürtüldü. 1859'da İngiltere ile bir antlaşma yapılarak İngiliz Hondurası ile Guatemala arasındaki sınır çizildi.

Guatemala'yı 26 yıl boyunca diktatörlükle yöneten Carrera koyu dindar, milliyetçi ve muhafazakârdı. Yönetimi süresince kilisenin ve büyük toprak sahiplerinin desteğini gördü.

CARRILLO, Santiago (1915)

İspanyol siyaset adamı. Avrupa Komünizmi akımının önde gelen temsilcilerindendir.

18 Ocak 1915'te Gijon'da doğdu. Babası işçiydi. 1928'de Sosyalist Gençlik Federasyonu'na katıldı. *El Socialista* gazetesinin matbaasında bir süre çırak olarak çalıştıktan sonra bu gazetenin yazı kurulu üyesi oldu. 1930'da Sosyalist Gençlik Federasyonu'nun Madrid örgütü komitesine seçildi. 1932-1936 arasında federasyonun yürütme komitesi üyesi idi. 1932-1934 arasında federasyonun merkezi yayın organı *Renovación*'un yöneticiliğini, 1934-1936 arasında ise federasyonun genel sekreterliğini yaptı. 1934'teki silahlı ayaklanma sırasında Devrimci Komite'ye katıldığı için tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra 1936'da İspanya Birleşik Sosyalist Gençliği örgütünün kurulmasında etkin oldu ve bu örgütün genel sekreterliğine seçildi. Aynı yıl İspanyol Komünist Partisi'ne (İsKP) katıldı. İspanya İç Savaşı'nda Madrid'i savunmak için oluşturulan komitenin üyesiydi. Francocu güçlerin iç savaşı kazanmasından sonra, Carrillo İspanya'yı terketmek zorunda kaldı. 1937'de İsKP Merkez Komitesi üyeliğine seçildi. 1937-1945 arasında partinin politbürosunda aday üye olarak yer alan Carrillo 1945'te asil üye oldu. 1940'ta Komünist Gençlik Enternasyonal'i'nin sekreteri oldu. 1946'da İsKP'nin temsilcisi olarak sürgünde kurulan hükü-

mette bakanlık yaptı. 1960'tan sonra parti genel sekreterliği görevini sürdürdü.

1960'ların ikinci yarısı İsKP ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) arasındaki ilişkilerin bozulmaya başladığı bir dönem oldu. Carrillo, 1968'de SSCB'nin Çekoslovakya'ya askeri müdahalesini kınadı. Bunun üzerine parti içinde Carrillo'ya karşı çıkan bir grubun önderleri İsKP Merkez Komitesi tarafından partiden atıldı. Daha sonra, 1970'de İsKP ve SBKP temsilcileri arasında yapılan uzlaşma toplantısından sonuç alınmadı.

İsKP 1967'den başlayarak, Franco yönetimini, evrimci bir biçimde, demokrasiye dönüştürmeyi amaçlayan geniş güçlerle ittifak politikasına yöneldi. 1974'te İsKP anti-Francocu muhalefet güçlerinin oluşturduğu Demokratik Konsey'e katıldı. Bu ittifak sosyalizm yanlısı güçlerin yanı sıra liberal monarşistleri, merkezçileri ve büyük iş adamlarını içermekteydi. Konseyin amacı Franco'dan sonraki geçici hükümeti oluşturmak, demokrasiyi yeniden kurmaktır. İsKP oluşturulacak geçici hükümete ordunun ve kilisenin temsilcilerinin de katılmasını öneriyordu. 1977'de Doğu Berlin'de 29 ülkenin komünist partilerinin katıldığı konferansta Carrillo koalisyon hükümetlerinde partisinin bakanlık kazanması halinde Atlantik Paketi'ne saygı göstereceğini açıklıyordu.

Carrillo, 1976-1977'de ortaya çıkan Avrupa Komünizmi akımının temsilcilerindendir. Bu akım, son dünya iktisadi bunalımı sırasında, bir yandan dev çok uluslu şirketlerin etkinliğinin arttığı, diğer yandan Avrupa ülkelerinde işsizliğin hızla yükseldiği yılların ürünüdür. Bu yıllar aynı zamanda Avrupa'da sağ partilerin daha da güçlendiği yıllar olmuştur.

Özellikle İtalyan ve İspanyol komünist partilerinde etkin olan Avrupa Komünizmi'ne göre, 1917 Sovyet modeli, ileri kapitalist ülkeler için geçerli değildir. Sosyalizmin kuruluşu çok partili bir düzen içinde, demokratik haklar genişletilerek mümkün olabilecektir. Sosyalizmden önce, yeni bir demokrasi aşamasına varılabilmesi için ise, büyük tekelleri sermaye kesimi dışındaki toplum kesimlerini temsil eden tüm örgütlerle ittifaklara girilmelidir.

Carrillo 1976'da yayımlanan *Euro-Comunismo'y: Estado* ("Avrupa Komünizmi ve Devlet") adlı kitabında, devleti dönüştürmeden toplumu dönüştürmenin imkânsız olduğunu ileri sürerek öncelikle kapitalist devlet aygıtının demokratikleştirilmesini savunmaktadır. Ona göre devlet, burjuvazinin tümünün çıkarlarını değil, sadece büyük tekelleri burjuvazinin çıkarlarını gözetmektedir. Bu yüzden işçi sınıfının kaderini, tekelleri olmayan en geniş toplumsal sınıfların kaderine bağlamak gerekir. Ordu tekelleri oligarşinin diğer sınıf ve tabakalar üzerindeki baskısını sürdüren bir araç olmaktan çıkarılmalıdır. Devlet aygıtlarının denetimi tek bir parti tarafından değil tüm ilerici güçler tarafından gerçekleştirilmelidir. Carrillo'ya göre "proletarya diktatörlüğü" Avrupa toplumlarının koşullarına uymamaktadır. Sosyalizm varolan temsili kurumlar aracılığı ile demokratik yoldan gerçekleştirilebilir. Bu amaçla sosyalist, sosyal demokrat ve ilerici Hristiyan güçlerle ittifak yapılması gerekir.

Bu görüşlerin etkinliğinde, 1978'de yapılan IX. İsKP Kongre'sinde, partinin programındaki "Marxist-Leninist" nitelemesi çıkarılmış yerine "Marxist,

demokratik ve devrimci" ibaresi konmuştur. Bu kararın gerekçesinde, Leninizm'in çok özgül tarihsel koşullarda geçerli olduğu, çarlık Rusya'sının koşullarının bir sonucu olarak **anti-demokratik özellikler** taşıyan bir sosyalizmin kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen "sosyalizm modeli"nin, Marx'ın önerdiği "hakiki" sosyalizmin "ilkel" bir biçimi olduğu öne sürülmüştür.

Carrillo'nun görüşlerinde, uzun bir diktatörlük döneminin yaşandığı İspanya'da, parlamenter yöntemler ve geniş ittifaklar politikasıyla, demokrasinin kurulması, ön planda yer almaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** 'Euro-comunismo' y Estado, 1976, ("Avrupa Komünizmi ve Devlet")
- **KAYNAKLAR:** Demain l'Espagne: Entretiens avec Régis Debray et Max Gallo, 1974.
- **BAKINIZ:** BERLINGUER, MARCHAIS.

CARROLL, Lewis

(1832-1898)

İngiliz, çocuk kitapları yazarı, matematikçi, mantıkçi. Alice Harikalar Ülkesinde romanında mantık kurallarını bilinçli olarak, tersine işlemiş, bunu yaparken de Victoria Çağı'nın baskıcı çocuk eğitime karşı çıkmıştır.

Asıl adı Charles Lutwidge Dodgson'dur. 27 Ocak 1832'de Daresbury, Cheshire'da doğdu, 14 Ocak 1898'de Surrey'de öldü. Yetenekli ve yaratıcı bir çocuktur. On üç yaşındayken kardeşlerine kendi resimlediği bir şiir kitapçığı yazdı. Ortaöğrenimini Rugby'de, yükseköğrenimini Oxford'da yaptı. 1851'de annesinin ölümünden çok sarsılan Lewis Carroll, ömrünün sonuna dek mutlu çocukluğunun özlemine duydu. 1855'den 1881'e kadar Oxford Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yaptı.

İlk kitapları asıl adıyla yayımladığı mantık ve matematik kitaplarıdır. Bu konularda bir dizi kitabı olmasına karşın ününü Lewis Carroll adıyla 1865'te yazdığı *Alice's Adventures in Wonderland* (Alice Harikalar Ülkesinde) adlı çocuk romanına borçludur. *Alice Harikalar Ülkesinde*'yi *Through the Looking-glass* (Tılsımlı Ayna) ve çocukları eğlendirmek için saçma mısralarla yazdığı *The Hunting of the Snark* ("Snark'ın Avı") adlı şiir kitabı izledi. 1889 ve 1893'te iki cildini yayımladığı *Sylvie and Bruno* romanı başarılı sayılmadı.

Lewis Carroll'un çocukluğuna duyduğu özlemle çocuklara duyduğu sevgi ve ilgi iç içedir. Çocuklarla olmayı büyüklerle bulunmaya her zaman yeğ tutan Lewis Carroll'ın bir özel zevki de çocuk resimleri çekmekti.

Yüzyılı aşkın bir süredir severek okunan Alice romanları kuşkusuz bu ayrıcalıklarını Victoria Çağı'nı (1837-1901) aşarak evrenselleşmiş bazı boyutlarına borçludur. Lewis Carroll mantıksal neden-sonuç ilişkilerini hiçe sayarak Alice'in düşlerini anlatırken

İngiliz pozitivistlerini bilinçaltının mantık dışı oyunlarını tanımaya çağırıyordu. Bu yönüyle Alice romanları bilinçaltına gereken önemi veren 20. yy duyarlılığına çok yakındır. Romanların öbür temaları da günümüzde önemini ve ilginçliğini koruyan temalardır; örneğin büyümenin acıları ve benlik bunalımları. Alice'in düşsel öyküsünde boyu hep büyüyüp küçüldüğü, şekli de değiştiğinden, bu hızlı değişimin sonunda Harikalar Ülkesi yaratıkları onu bir türlü tanıyamazlar. Kişinin benliği oluşurken geçirdiği sıkıntıların bu düşlerde yankılanışı durmadan yinelenen, "sen kimsin?", "adın ne?" sorularıdır. Bir yandan bu soruları yanıtlamaya çalışırken bir yandan da güzel bahçeye girebilmek için gereken boya ulaşmaya çalışan Alice, o boya ulaştığında, yani büyüdüğünde, bu tür sorularla bunalmayacağına inanır. Oysa yeterli boya gelip de bahçeye girdiğinde burasının, öğretici tekerlemeleri, azarları, kalıpsal yaşamlarıyla büyüklerin doldurduğu tatsız bir yer olduğunu görür.

Lewis Carroll'un dili kullanması açısından bakıldığında Alice romanları çocuk romanları olduğu kadar, büyük romanlarıdır da. Yapısal mantığıyla sürekli oynanan dil, toplumsal yergi için bir araç olarak kullanılmıştır. Felsefi düzeyde ise Lewis Carroll bu yöntemle düş dünyasının bazen gerçek dünyadaki kargaşadan daha düzenli olduğunu, görünümle gerçek arasındaki ayrımı algılamakta yalnızca duyuların değil, değer yargılarının da kullanıldığını, bilimsel nesnelliğin ve gerçekliğin algılanması sorunlarının yanıtlarının sanıldığı kadar basit olamayacağını göstermeye çalışmıştır.

Carroll'un öteki yapıtları arasında matematik problemleri ile eğlendirici öykülerin içine yerleştirilmiş mantık bulmacaları da vardır. Bir bölümü aylık bir dergide yayımlanmış olan problem ve bulmacalarının zaman zaman yeni basımları da yapılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** **Çocuk Romanı:** *Alice's Adventures in Wonderland*, 1866, (Alice Harikalar Ülkesinde); *Through the Looking-glass*, 1872, (Tılsımlı Ayna). **Şiir:** *Phantasmagoria and Other Poems*, 1869, ("Şiirler ve Fantaziler"); *The Hunting of the Snark*, 1876, ("Snark'ın Avı"); *Rhyme? and Reason?*, 1883, ("Şiir? ve Akıl?"); *A Tangled Tale*, 1885, ("Karmaşık Bir Öykü"); *Pillow-Problems*, 1895, ("Başucu Problemleri").

- **KAYNAKLAR:** S.D. Collingwood, *The Life and Letters of Lewis Carroll*, 1898; J. Gattegno, *Lewis Carroll*, 1970; R.L. Green (der.), *The Diaries of Lewis Carroll*, 2 cilt, 1953; D. Hudson, *Lewis Carroll*, 1954; F.B. Lennon, *Victoria Through the Looking Glass: The Life of Lewis Carroll*, 1945.

CARTAN, Elie

(1869-1951)

Fransız matematikçi. Lie grupları, diferansiyel denklemler sistemleri ve diferansiyel geometri konularındaki çalışmalarıyla, 20. yy matematiğinin gelişiminde belirleyici bir etkisi olmuştur.

9 Nisan 1869'da Fransız Alpleri'ndeki küçük Dolomieu (Isère) köyünde doğdu. 6 Mayıs 1951'de Paris'te öldü. Babası demirci ustasıydı. Yoksul bir çocukluk geçirdi. Lyon'da tamamladığı lise öğreniminden sonra 1888'de Paris'teki Ecole Normale Supérieure'e girdi. Burada Tannery, Picard, Darboux ve Hermite gibi matematikçilerden dersler aldı. Mezuniyet sonrasında, sırayla Montpellier, Lyon, Nancy ve Paris'te öğretim görevlisi olarak bulundu. 1912'de Sorbonne'da profesör oldu. 1940'taki emekliliğine değin burada kaldı. 1931'de Fransız Bilim Akademisi'ne seçildi. Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi ve Londra'da Royal Society yabancı üyeliklerine ve Harvard Üniversitesi'nden onur doktorasına layık görüldü.

Cartan'ın üzerinde çalıştığı ilk konu Lie grupları oldu. Bu gruplar ilk kez Sophus Lie tarafından, bir analitik katmanlı uzayın, sonlu sayıda parametreye bağlı bir analitik dönüşümler sistemi olarak düşünülmüştü. 1888'de W. Killing bu grupları başka katmanlı uzaylardan bağımsız olarak incelemeye başlamış ve "yerel" bir kuramın temellerini atmıştı. Killing tüm basit karmaşık Lie cebirlerini belirleyebilmişti, ancak kanıtları eksik ve yanlışlar taşıyordu. Cartan bu eksik ve yanlışları giderirken basit gerçek Lie cebirlerini sınıflandırmayı ve bunlara ilişkin doğrusal gösterimlerin tümünü bulmayı başararak "yerel" kuramı sağlam temellere oturttu.

1913'te, uzayın metriğini koruyan koordinat dönüşümlerinin oluşturduğu ortogonal grupların doğrusal gösterimleri üzerinde çalışırken spinör kavramına ulaştı. Üç boyuttaki dönüşümlerin iki boyutta gösterimini sağlayan karmaşık vektörler olan spinörler sonraları kuantum mekanığının gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1925'ten sonra topoloji problemlerine yönelen Cartan, Lie gruplarının "global" özelliklerini incelemekte Weyl'in tıköz gruplara ilişkin buluşlarından yararlanarak, bağlantılı Lie grubunun bir Eukleides uzayı ile bir tıköz grubun çarpımı olduğunu kanıtladı.

Cartan'ın matematiğe katkılarının belki de en önemli diferansiyel sistemlerin çözümüne getirdiği yeniliktir. Diferansiyel sistemlerin çözümünde, o güne değin yapılanın aksine, değişkenlerin özel seçimlerinden bağımsız bir yol araştırdı. Böylelikle bir diferansiyel sistemin "genel" çözümüne ulaşan ilk matematikçi oldu. Daha sonraki çalışmalarında geliştirdiği, yeni denklem ve değişkenlerin eklenmesiyle elde edilen "genişletilmiş sistemler" yöntemi yardımıyla, tekil çözümlerin bulunabileceğini gösterdi. Cartan'ın kullandığı yöntemin doğruluğu 1955'te Kurashi tarafından kanıtlandı.

Cartan, dış diferansiyel yapılar cebirini, diferansiyel geometri, Lie grupları, analitik dinamik ve genel görecelik problemlerine uyguladı. 1920'li yıllarda geometricilerin karşılaştığı iki önemli sorunu, tüm uzayları kapsayan bir geometri tanımlayabilme ve yeni geometrilerin özelliklerini araştırmak için özgün analitik araçlar geliştirebilme sorunlarını çözmek amacıyla Darboux ve Ribaucour'un "hareketli dizge" yöntemini genelleştirdi ve "lif demeti" (fiber bundle) kavramına ulaştı. Bu kavram yardımıyla da "bağlantı" tanımını yaptı. Evrenin, genel görecelik kuramı doğrultusunda açıklanmasına uyarlanabilir yapıda bir geometri kurmaya çalıştı. Simetrik Riemann uzaylarını tanımladı ve bunların genel bir kuramını geliştirdi.

Çalışmaları 8 kitap ve 200 dolayında makalede toplanan Cartan, Lie grupları, diferansiyel sistemler ve diferansiyel geometriyi birlikte ve içiçe kullanarak türetik katmanlı uzaylarda çözümleme düşüncesini geliştirirken, günümüzün matematiğini biçimlendiren birçok kavramın yaratıcısı olmuştur. Cartan, Poincaré ve Hilbert ile birlikte 20. yy matematiğini en fazla etkilemiş matematikçilerden biridir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Leçons sur les invariants intégraux*, 1922, ("Tam Değişmezler Üzerine Dersler"); *La géométrie des espaces de Riemann*, 1925, ("Riemann Yüzeylerinin Geometrisi"); *Leçons sur la géométrie projective complexe*, 1931, ("Karmaşık İzdüşümsel Geometri Üzerine Dersler"); *Les espaces métriques fondés sur la notion d'aire*, 1933, ("Yüzölçü Kavramına Dayandırılarak Metrik Uzaylar"); *La théorie des groupes finis et continus et la géométrie différentielle*, 1937, ("Süreklilik ve Sonlu Gruplar Kuramı ve Diferansiyel Geometri"); *Leçons sur la théorie des spineurs*, 2 cilt, 1938, ("Spinörler Kuramı Üzerine Dersler"); *Les systèmes différentiels extérieurs et leurs applications géométriques*, 1945, ("Dış Diferansiyel Sistemleri ve Geometrik Uygulamaları"); *Oeuvres complètes*, 6 cilt, (ö.s.), 1952-1955, ("Toplu Yapıtlar").

• **KAYNAKLAR**: E.E. Kramer, *The Nature and Growth of Modern Mathematics*, 2. cilt, 1974.

• **BAKINIZ**: EINSTEIN, LEVI-CIVITA, S.LIE, H. POINCARÉ.

CARTER, Howard

(1873-1939)

İngiliz, arkeolog. Firavun Tutankamon'un mezarını bulmasıyla tanınır.

9 Mayıs 1873'te İngiltere'nin Norfolk bölgesindeki Swaffham kasabasında doğdu, 2 Mart 1939'da Londra'da öldü. Özel öğrenim gördü. Ressam olan babasından resim yapmayı öğrendi. 1890'da Egypt Exploration Fund (Mısır Araştırmaları Vakfı) adlı kuruluştaki desinatör olarak çalışmaya başladı ve ortaya çıkarılan bazı Mısır metinlerini ve duvar resimlerini kopye etti. Mısır'daki kazılarda deneyimli arkeologların yanında çalışarak araştırma ve kazı yöntemlerini öğrendi. 1901'de Flinders Petrie'nin yönetimindeki El Amarna kazılarına katıldı. 1893'te Edouard Naville'in asistanı oldu ve Deir el Bahri'deki Kraliçe Hatšepsut'un mezar terasında ortaya çıkarılan iki tapınağın duvar resimlerini kopye etti. 1899'da Mısır hükümeti-

nin Eski Eserler Genel Müdürlüğü başmüfettişliğine atandı. Bu görevi sırasında IV. Tutmosis ve Hatşepsut'un mezarında kazılar yaptı. 1903'de başmüfettişlik görevi sona erince 1907'ye değin geçimini resim yaparak sağladı.

1907'de arkeolojiye ve Mısır tarihine ilgi duyan İngiliz asilzadesi Lord G.H. Carnarvon'un (1866-1923) sağladığı mali destekle yeniden kazı yapmaya girişti. İkisinin Teb'de başlattıkları ortak çalışma I. Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğradı. 1917'de Tutankamon'un mezarını ortaya çıkarmak için araştırmalara başladılar. Krallar vadisi diye anılan yerde ele geçmiş daha eski buluntular, Tutankamon'un mezarının o bölgede olduğunu belli ediyordu. Carter'le Carnarvon önce vadinin haritasını çıkardılar. Ama kazıya geçtikten sonra uzun süre hiçbir olumlu sonuç alamadılar. Yine de araştırmalarını sürdürdüler. Kazının beşinci yılında Firavun VI. Ramses'in mezarının çevresinde, yüzeyden 4 m kadar derinde kayaya oyulmuş bir merdivenin ilk basamakları ortaya çıktı. 12. basamaktaki kapının üstünde yer alan kral mezarlığının ve Tutankamon'un mühürleri, Carter'le Carnarvon'un doğru iz üzerinde olduklarını belli etti. 23 Kasım 1922'de mezarın ilk odasına ulaşıldı. Ancak Carnarvon çalışmanın sonucunu göremeden 1923'te öldü. Carter kazıyı yalnız başına sürdürerek 3 Ocak 1924'te asıl mezar odasını da açtı. 18. sülale firavunlarından Tutankamon'un mezarı o güne değin soyulmadan bulunmuş ilk kral mezarı idi. Olay kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Ancak mezar tapınağı günümüze değin bulunamadı.

Tutankamon'un mezarında çok iyi durumda korunmuş olarak ele geçen hazine, bugün hem Kahire Müzesi'nin en zengin koleksiyonunu oluşturmakta, hem de Mısır sanatını aydınlatıcı bilgiler vermek açısından büyük önem taşımaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Tomb of Thoutmosis IV*, 1904, ("IV. Tutmosis'in Mezarı"); *Description and Excavation of the Tomb of Hâtshopsut*, 1906, ("Hatşepsut Mezarı Kazısı ve Tanımlanması"); *The Tomb of Tut-ankh-Amen*, 1933, 3 cild, ("Tutankamon'un Mezarı").

CARTER, James

(1924)

ABD'li siyaset adamı. 1976-1980 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

James (Jimmy) Earl Carter Jr., 1 Ekim 1924'te Georgia Eyaleti'nin Plains kasabasında doğdu. Yer fıstığı çiftçisi James Earl Carter Sr. ile Lillian Gordy'nin oğludur. Plains lisesinde ve Georgia Southwestern College'da okudu. Georgia Institute of Technology'de nükleer mühendislik öğrenimi gördü. Annapolis'teki Birleşik Devletler Deniz Harp Akademisi'ni bitirdi. Yedi yıl Deniz Kuvvetleri'nde Amiral Hyman Rickover ile nükleer denizaltı programında çalıştı. Ön yüzbaşı rütbesine yükseldi. 1946'da Rosalynn Smith'le evlendi.

Carter, 1953'te babasının ölümü üzerine görevinden ayrılarak Georgia'ya döndü, Carter çiftlikleri

ve mağazalarının yönetimini üstlendi. Bu dönemde çeşitli derneklerde başkanlık yaptı.

1962'de politikaya atıldı. Georgia Eyaleti'nden senatoya adaylığını koydu. Seçimleri kazanamadı ancak mahkeme kararıyla senatörlüğe hak kazandı. Bu görevi 1966'ya dek sürdürdü. 1966'da Georgia Eyalet valiliği seçimlerinde başarılı olamadı ancak 1971'de eyalet valiliğini elde etti.

1977 başkanlık seçimleri için Demokratik Parti'nin Haziran 1976'da yapılan kongresinde aday seçildi. Tüm ülkeyi gezerek geniş bir seçim kampanyası yürüttü. Sonunda Gerald Ford'a karşı seçimleri kazandı ve ABD'nin 39. devlet başkanı oldu.

1978'de Washington yakınlarında Camp David'de Mısır ile İsrail arasında başlatılan zirve toplantısı Carter'in çabalarıyla gerçekleşti. Bir ön antlaşma sağlandıktan sonra 26 Mart 1979'da Washington'da üç önderin imzaladığı barış antlaşması Orta-Doğu'da yeni gelişmelere yol açtı.

1972'den beri sürdürülen stratejik silahların sınırlandırılması görüşmeleri Carter döneminde noktalandı. Ancak 18 Haziran 1979'da Viyana'da Başkan Carter ile Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Brejnev arasında imzalanan antlaşmayı (SALT II) ABD Senatosu, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesini gerekçe göstererek, onaylamadı. Bunun üzerine, Carter bir açıklama yaparak Sovyetler Birliği bozmadığı sürece, antlaşmanın ilkelerine sadık kalacaklarını açıkladı. SALT II daha sonraki başkanlık seçimlerinde büyük ölçüde propaganda aracı olarak kullanıldı.

Carter, Ekim 1979'da 16 Ocak 1979'dan beri ülkesine kabule yanaşmadığı devrik İran Şahı Rıza Pehlevi'nin, tedavi amacıyla ABD'ye girmesine izin verdi. Bu, İran'da büyük tepkiye yol açtı. 4 Kasım'da Tahran'daki Amerikan elçiliğini işgal eden öğrenciler, 66 kişiyi rehin aldılar. İstekleri,rehineler karşılığında Şah'ın İran'a geri verilmesiydi. Carter, 12 Kasım'da İran'dan petrol almamayı kararlaştırdı, iki gün sonra da İran'ın ABD'deki hesaplarını dondurduğunu açıkladı. 24 Nisan 1980'de İran'daki Amerikalı rehinelere kurtarmak amacıyla girişilen operasyon başarısızlıkla sonuçlandı.

Ülkedeki enerji krizi konusunda bir şey yapamaması, fiyatların ve faizlerin hızla yükselmesi, kardeşi Billy Carter'in adının mali bir yolsuzluğa karışması gibi nedenlerin de etkisiyle 4 Kasım 1980 başkanlık seçimlerinde başarılı olamadı. Başkanlık görevini Ronald Reagan'a bıraktıktan sonra Plains'deki çiftliğine döndü.

• **BAKINIZ:** BEGIN, BREJNEV, REAGAN, SEDAT.

CARTIER, Jacques

(1491-1557)

Fransız, denizci. Kuzey Amerika kıyılarını araştırmış ve bu topraklara Kanada adını vermiştir.

1491'de Bretonya'daki St. Malo'da doğdu, 1 Eylül 1557'de aynı yerde öldü. Fransa Kralı I. François-

is, 1534'te altın, baharat ya da Asya'ya bir geçit bulma umuduyla, Kuzey Amerika topraklarını araştırmak üzere bir gezi düzenlemeye karar verdi. Bu seferin komutanlığına Cartier getirildi.

Cartier, 20 Nisan 1534'te iki gemi ve 61 denizciyle St. Malo'dan yola çıktı. 20 günde, daha önce John Cabot tarafından bulunmuş olan Newfoundland'a ulaştı. St. Lawrence Körfezi'ne girdi, Anticosti adasında araştırma yaptıktan sonra Gaspé yarımadasında karaya çıktı. Kötü hava şartları nedeniyle St. Lawrence nehrinin girişini yitirdi. İki Kızılderili'yle Eylül 1534'te St. Malo'ya döndü.

Kral I.François, ertesi yıl yeni bir sefer hazırlanmasını istedi. Bu kez üç gemi ve 110 denizciyle yola çıkan Cartier, iki Kızılderili'nin rehberliğinde St. Lawrence nehrinden içeri doğru yol almaya başladı. Sonunda Iroquois Kızılderilileri'nin köyü Stadacona'ya (bugünkü Quebec) ulaştılar. Cartier Hochelaga (bugünkü Montréal) köyüne vardığında köyün çok yüksek bir dağın yamacında kurulduğunu görerek bu dağa "Mont Réal" (Gerçek Dağ) adını verdi. Bu topraklara verdiği "Kanada" adı ise bölgedeki Kızılderililer'in dilinde "köy" anlamına geliyordu.

Cartier, 1535-1536 kışını Stadacona'da geçirdi. Çetin geçen kış onları çok etkiledi. Ayrıca gemiciler arasında başlayan iskorbüt, 25 kişinin ölümüne neden oldu. Mayıs'ta, Fransa'ya döndü.

Avrupa'daki savaş, I. François'nın 1541'e değin yeni bir sefer hazırlatmasını önledi. Ancak bu kez seferin komutası Jean François de la Rocque de Roberval'e verildi. Cartier onun emri altındaydı.

Cartier daha önce yola çıkarak 23 Ağustos'ta Stadacona'ya vardı. Silahların gelmesini bekleyen Roberval, bir yıl görünmedi. Cartier ve adamları Stadacona yakınlarında kışı geçirdi. Yapılan araştırmalarda altın ve elmas olduğu sanılan bol miktarda maden bulundu. Bahar gelince Cartier, Roberval'in gelişini beklemeden, Fransa'ya gitmek üzere yola çıktı. Newfoundland yakınlarında Roberval'in gemileriyle karşılaşan Cartier Stadacona'ya geri dönme emrini aldı. Buna karşın gece karanlığından yararlanarak kaçtı ve Fransa'ya gitti. Altın ve elmas sandığı madenlerin değersiz olduğu anlaşıldı.

Bu gezilerin sonuçları Fransa'da düş kırıklığı yaratmıştır. Bu nedenle, sonraki 50 yıl boyunca yeni topraklar keşfetme amacıyla hiçbir gezi yapılmadı.

• **KAYNAKLAR:** H.P. Biggar, *The Voyages of Jacques Cartier*, 1924; J.B. Brebner, *The Explorers of North America, 1492-1806*, 1933; M. Trudel, *Histoire de la Nouvelle-France: Les vaines tentatives 1524-1603*, 1963.

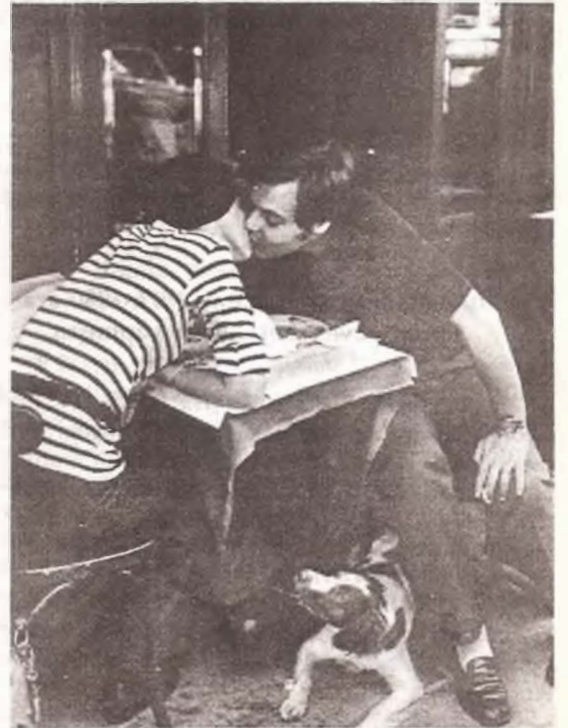
• **BAKINIZ:** CABOT, FRANÇOIS I.

CARTIER-BRESSON, Henri (1908)

Fransız, fotoğrafçı. Belge fotoğrafçılığını bir sanat dalı haline getirmiştir.

22 Ağustos 1908'de Paris yakınlarında Chanteloup'da doğdu. 1927-1928 arasında ressam A.Lhote'un atölyesinde resim çalıştı. 1929'da Cambridge Üniversitesi'nde resim ve edebiyat eğitimi gördü. 1930'larda E. Atget ve M. Ray'in yapıtlarından etkilenerek fotoğrafçılığa yöneldi. 1931'de Afrika'ya gitti, küçük bir kamerayla oradaki yaşamı görüntüledi. 1933'te ilk 35 milimetrelik Leica makinesini satın aldı. 1937'de İspanya İç Savaşı'nda sivilienlerin çalışmalarını konu alan ilk belgesel filmini gerçekleştirdi. Aynı yıl gazeteler için ilk röportaj fotoğraflarını çekti. 1936-1939 arasında *Une partie de campagne* (Piknik) ve *La règle du jeu* ("Oyunun Kuralı") filmlerinin çekimleri sırasında ünlü rejisör J. Renoir'ın asistanlığını yaptı.

II. Dünya Savaşı'nda Almanlar'a esir düştü. 1943'te kaçtı ve bir yıl sonra Fransız direnişçilerine katıldı; Alman işgalini belgeleme görevini aldı. 1945'te Amerikan Savaş Haberleri Bürosu için, esir kamplarından dönenleri konu alan, *Le retour* ("Dönüş") adlı bir film yaptı. 1947'de fotoğrafçı arkadaşları R.Capra, George Rodger ve David Seymour ile birlikte Magnum adını verdikleri ünlü fotoğraf ajansını kurdu. 1947-1950 arasında Hindistan, Çin ve Endonezya'da, 1963-1965 arasında da Küba'da, Meksika'da ve Hindistan'da fotoğraf çekti. Başta Fransa, ABD, İspanya, İngiltere, Japonya ve İsviçre olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde sergiler açtı. Televizyonun giderek fotoğrafın yerini aldığını öne

"Açık Hava Kabvesi"

sürerek, son yıllarda film yapımcılığına ağırlık verdi.

Cartier-Bresson fotoğrafta düzenlenmiş sahnelerden özellikle kaçınıp, nesneleri olduğu gibi görüntülemeye özen göstermiştir. Kendini belli etmeden resim çekebilmek için 35 milimetrelilik kamerayı yeğlemiştir. Fotoğrafçılığın teknik sorunlarını düşünmeden çekim sırasında yalnızca görüntü üzerinde yoğunlaşmak istemiş bu nedenle hiçbir zaman kendi fotoğraflarını banyo etmemiştir. Çektiği fotoğraflar sıradan görüntüler değil, büyük bir sezginin ve seçmesini bilen bir gözün ürünüdür.

Cartier-Bresson'a göre başarılı bir çekimin ilk koşulu, deklanşöre basılacak anı doğru saptamaktır. R. Capa ve D. Seymour'la birlikte anlamlı an (*decisive moment*) adını verdikleri bir kavram geliştirmiş ve bunu, resmi çekilen olayın özündeki gerçeğin en açık ve anlamlı biçimde belirttiği anı yakalamak olarak tanımlamıştır. 1968'de Paris'teki öğrenci olayları sırasında çatışmaları görüntülerken bir saatte ancak dört resim çekmiş olması bu anlayışın örneğidir. Cartier-Bresson fotoğraf makinesini salt mekanik bir araç olarak değil, dünyanın giderek yapaylaştığı bir çağda gerçek ve insanca değerleri yakalamak için kullanmış, böylece belge fotoğrafçılığını bir sanat dalı haline getirmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The World of Henri Cartier-Bresson*, 1968, ("Henri Cartier-Bresson'un Dünyası"); *L'homme et la machine*, 1968, ("İnsan ve Makine"); *Vive la France*, 1970, ("Yaşasın Fransa"); *Cartier-Bresson's France*, 1971, ("Cartier Bresson'un Fransası"); *Faces of Asia*, 1972, ("Asya'nın Yüzleri"); *Images à la savvette*, ("Hırsızlama Görüntüleri"); *The Europeans*, ("Avrupalılar"); *From One China to the Other*, ("Bir Çin'den Öbürüne"); *The People of Moscow*, ("Moskova'nın İnsanları"); *Dances à Bali*, ("Bali Dansları").

- **BAKINIZ:** CAPA.

CARTWRIGHT, Edmund

(1743-1823)

İngiliz din adamı ve mucit. Buhar makinesini dokuma tezgâhlarına uygulamıştır.

24 Nisan 1743'te Nottinghamshire'daki Marnham'da doğdu, 30 Ekim 1823'te Hastings'de öldü. İngiliz siyaset adamı John Cartwright'ın (1740-1824) kardeşidir. Öğrenimini, Wakefield Grammar School'dan sonra, 14 yaşındayken girdiği Oxford Üniversitesi'nde sürdürdü. Mezuniyetten sonra bir süre daha Oxford'da kaldıysa da din adamlığını yeğleyerek ilk önce Brompton'da papazlık yaptı, 1779'da da Leicestershire'da görev aldı. Buradaki görevinin yanı sıra, şiir yazıp yayımladığı gibi kilisenin vakıf arazisinde tarımla ilgili çalışmalar da yaptı. Cartwright, 1784'te Matlock'a yaptığı bir gezi sırasında gördüğü Arkwright'ın iplik bükme işletmesinden etkilenip dokuma tezgâhlarına büyük bir ilgi duyunca, yaşamının geri kalan kısmını dini görevlerinin yanı sıra, başta dokuma tezgâhları olmak üzere çeşitli sanayi alanlarındaki buluş ve çalışmalarına adanmış. 1786'da Lincoln

Katedrali'ne atandı. Bu görevi ölünceye değin sürdürdü.

Cartwright, Sir Richard Arkwright'ın iplik bükme işletmelerinden esinlenerek, 1785'te buhar makinesini dokuma tezgâhlarına uyguladı. Enli kumaş dokumak amacıyla geliştirdiği buharla işleyen tezgâh iki kişi tarafından çalıştırılabiliyordu, ancak gerek dokuma hızı gerekse de maliyet açısından o gün kullanılan diğer makinelerden pek de üstün değildi. Ayrıca düzensiz hareketlerle çalışan makine, ancak kaba kumaşları dokumaya elverişliydi. Cartwright makinesini daha da geliştirip iki ayrı patent almasına karşın, Manchesterli tüccarlar bu buluşla pek fazla ilgilenmeyince, 1786'da Donchaster'de bir iplik bükme ve dokuma fabrikası kurdu. Burada kullandığı makineler modern dokuma makinelerinin öncüsüydü. Zamanla Cartwright'ın dokuma makinelerinin kullanımı yaygınlaştıysa da kendi fabrikası, makinelerin yerlerini almalarından korkan işçiler tarafından yakıldı. Avam Kamarası 1809'da iflas eden Cartwright'a dokuma alanındaki katkılarından dolayı 10.000 sterling tutarında ödül verdi.

Dokuma alanındaki bir başka önemli buluşu da yün tarama makinesidir. El ile taramaya göre çok daha hızlı iş görebilen bu makinenin ilk patentini 1789'da alan Cartwright bu buluşunu da gereği gibi değerlendiremedi. Diğer buluşları arasında, tuğla ve halat makineleri ile su yerine alkol ile çalışan buhar makinesi sayılabilir.

- **KAYNAKLAR:** M. Strickland, *Memoir of the Life, Writings and Mechanical Inventions of Edmund Cartwright, D.D., F.R.S.*, 1843.

- **BAKINIZ:** ARKWRIGHT, CROMPTON, HARGREAVES.

CARTWRIGHT, John

(1740-1824)

İngiliz siyaset adamı. Parlamento ve anayasa reformlarını savunmuştur.

17 Eylül 1740'ta Nottinghamshire'da doğdu, 23 Eylül 1824'te Londra'da öldü. Buhar makinesini dokuma tezgâhlarına uyarlayan İngiliz mucit Edmund Cartwright'ın kardeşidir. 1758'de İngiliz Kraliyet Donanması'na girdi. 1756-1763 arasındaki Prusya ile birlikte Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı verilen Yedi Yıl Savaşları'na katıldı ve 1766'da üsteğmen oldu. 1776'da Amerika'daki sömürge halklarına karşı savaşımayı reddettiği için donanmadaki görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonra Nottinghamshire'daki yedekler ordusunun başına getirildi. Ancak Fransız Devrimi sırasında Bastille'in düşüşünü kutladığı için bu görevinden uzaklaştırıldı. 1821'de parlamentoda temsil edilmeyen Birmingham'dan Avam Kamarası'na bir temsilci seçtirmek için çalıştığı ortaya çıkarılınca isyana teşvik suçundan mahkûm oldu. 81 yaşında olduğundan bu suçundan dolayı hapsedilmedi ve yalnızca para cezasına çarptırıldı. Yaşamının sonuna dek anayasa ve parlamento reform-

ları ve sömürgelere bağımsızlık verilmesi için mücadele verdi.

1770'ten başlayarak İngiltere'de, aralarında Cartwright'ın da bulunduğu bazı parlamenterler, oy verenlerin sayısı ve dağılımıyla daha uyumlu bir parlamentonun oluşması için reform taleplerinde bulunmaya başladılar. Radikaller olarak anılan bu parlamenterler, daha sık seçim yapılmasını, milletvekili dağılımının nüfusa oranlanmasını, toprak sahibi olmayan mülk sahiplerinin de parlamentoda temsil edilmesini istiyorlardı. İstekleri arasında İngiltere'nin sömürgelerine özgürlük tanınması da yer alıyordu. Cartwright bu alanda verilen mücadeleye yayınladığı çeşitli bildiri ve broşürler, kurduğu dernekler aracılığıyla katkıda bulundu.

Cartwright'a göre İngiliz Anayasası başlangıçta ki demokratik niteliğine yeniden kavuşmalıydı. Monarşi ve Lordlar Kamarası'na karşı olmamakla birlikte, parlamentonun temsili niteliğinin artması gerektiği düşüncesindeydi. Siyasi katılımın mülk sahipliğiyle bütünleşmesini istiyordu. Genel oy hakkını savunuyor, her hanenin en azından bir oya sahip olması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca Amerika'nın kendi geleceğini özgürce belirlemesi ve bağımsızlığına kavuşmasından yanaydı.

Cartwright, bu görüş ve düşüncelerini yaymak için, 1774'te *American Independence, the Interest and Glory of Great Britain* ("Amerikan Bağımsızlığı, İngiltere'nin Çıkar ve Zaferi") adında bir broşür, 1776'da "Take Your Choice" ("Seçiminizi Yapın") adında bir bildiri ve 1774-1824 arasında yazdığı mektupları içeren *Constitutio* adlı bir kitap çıkardı. 1780'de Anayasal Danışma Örgütü'nü kurdu, 1811'de Hampden Kulübü'nün kuruluşuna katıldı. Cartwright'ın görüş ve düşünceleri 1832 Seçim Yasası'nın çıkmasında ve 1837-1843 arasındaki ilk kez siyasi ve iktisadi istemleri birleştiren ve ilk bağımsız işçi hareketi olarak kabul edilen Chartist Hareket'te etkili oldu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *American Independence, the Interest and Glory of Great Britain*, 1774, ("Amerikan Bağımsızlığı, Büyük Britanya'nın Çıkar ve Zaferi"); *Take Your Choice*, 1776, ("Seçiminizi Yapın"); *Constitutio*, 1774-1824, (ty), ("Anayasa").

- **KAYNAKLAR**: F.D. Cartwright, *The Life of Major Cartwright*, 1826; H.W.C. Davis, *The Age of Grey and Peel*, 1929; G.S. Weitch, *The Genesis of Parliamentary Reform*, 1913.

- **BAKINIZ**: GEORGE III.

CARUS, Carl Güstav (1789-1869)

Alman, filozof ve doğa bilgini. Bilinç ve bilinçaltı verilerine dayanarak insanı açıklamaya çalışmıştır.

Leipzig'de doğdu, Dresden'de öldü. Leipzig Üniversitesi'nde kimya ve tıp öğrenimi gördü. 1811'de aynı üniversitede karşılaştırmalı anatomi dersleri vermeye başladı. 1813'te Pflaßendorf askeri hastanesinin

yöneticisi, 1814'te de Dresden Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tıp profesörü olarak göreve başladı ve yaşamının bitimine dek bu görevi sürdürdü. 1827'de saray doktoru, 1862'de de devlet danışmanı oldu.

Fizyoloji, psikoloji ve felsefe alanındaki çalışmalarının yanı sıra karşılaştırmalı kemikbilimi, böcek anatomisi ve hayvanbilimi üzerine deneysel araştırmalar yapmış, manzara ressamı ve sanat eleştirmeni olarak da ün kazanmıştır.

Felsefe alanında Aristoteles, Platon ve Schelling'den sanatta da yakın arkadaşı Goethe'den etkilenen Carus, özellikle Goethe üzerine birçok kitap yazmış, bunlardan en önemlisi sayılan *Goethe, dessen seine Bedeutung für unsere und die kommende Zeit*, 1863'te Viyana'da yayımlanmıştır. Ölümünden sonra felsefe üzerine yazıları büyük ölçüde unutulduysa da Alman filozof ve psikolog Ludwig Klages onları yeniden değerlendirerek felsefe alanına kazandırmıştır.

Özellikle Aristotelesçi yaklaşımıyla tanınan Carus, felsefeye ruhbilim, biyoloji ve fizyoloji sorunlarından girmiştir. Deney içindeki bir idenin düzensiz bir çeşitlilikten düzenli bir birlik durumuna açılımını Tanrı olarak yorumlamıştır. Ona göre Tanrı ya da Yaratıcı, yalnızca insan anlağına karşılık olan bir varlık değildir; binlerce varlık ve organizmanın, uzam ve zamanda, ortaya çıkışının da temelidir. Bilinmeyen Tanrı doğada düzenleme, yapı ve organik birlikle görünüş alanına çıkar. Varlığın temeli olan Tanrı uzam ve zamanın dışında, değişimsiz ve sonsuzdur. Bir düşünce ya da öngörü olarak O, yaşam ve evrende, her yerde bulunandır. Yaşam olarak, canlı hücre ve göksel varlıklardan kurulu küredir. Özdek olarak sonsuz türölülükteki nesnelerde bulunan esirdir. Tanrı bir bütün olarak diridir ve tek tek varlıklar onun yansımalarından oluşur.

Carus'a göre gövde ruhtan ayrılmaz. Çünkü gövde de, belli bir anlamda, "ruh"tur. Gövde, ruhun bilinmeyen bölümünün bilinen bölümünü etkilemesidir; ruh ise bilinen bölümün bilinmeyen bölümü etkilemesidir. Carus bilinçli görüngünün kaynağını ruhun bilinçsiz bölgelerinde arayarak, psikolojiye önemli katkılarda bulunmuştur. Ona göre yaşamı ve insan ruhunu anlamak bilinmeyen Yaratıcı'nın bilinçli duruma geliş konusunda gözlemlere dayanır. Evrensel bilinçsizlik de kendi içinde teleolojik (ereksel) değildir; ancak insan gibi bilinçli bireyler yoluyla bilinçli duruma geldiği zaman ereğine ulaşır. Bilinç, nesnelerin kendisinden daha dayanıklı olmadığı için, geçmişle gelecek arasındaki bir an, bilincin bilinçsizden çıktığı an, olarak ele alınır. Bilincin gelişiminin koşulu, sinir sistemi yoluyla izlenimin odaklanması ve dış dünyadan gelen yeni izlenimlerin bellek yoluyla sağlamlaşmasıdır. Bilinç anı kendisini ya uyku yoluyla koruyabilir ya da bilinmeze geri döner.

İnsan algısını, iki ayrı dünyayı yansıtan sezgisel (bilinçsiz) ve bilinçli iki türe ayıran Carus, fiziksel deney ve matematikle elde edilen gerçeği, doğrudan doğruya duyguyla elde edilen bilgiye göre daha önemsiz sayar ve ikincisini daha yüksek tinsel gerçeklerin bir anlatımı olarak tanımlar.

Ayrıca türlü insan ırklarının akıl bakımından gelişmelerinin eşit olmadığını öne sürerek ırkçı bir görüşü benimsediği söylenen Carus, gerek bu konu-

da, gerek yaşam mekanizmasında bilinçsizliğin bilinçli görüngüyü açıklamaktaki etkisi, insan gövdesinin simgeçiliği, hayvan dünyasında ruh tarihinin basamakları, karşılaştırmalı psikoloji gibi konularda birçok yapıt vermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Goethe*, 1843; *Psyche, zur Entwicklungsgeschichte der Seele*, 1846, ("Ruh ve Ruhun Gelişim Tarihi"); *Symbolik der menschlichen Gestalt*, 1853, ("İnsan Oluşumunun Simgesi"); *Lebenserinnerungen*, 1856-1866, ("Yaşam Anıları"); *Goethe: dessen seine Bedeutung für unsere und die kommende Zeit*, 1863, ("Goethe: Çağımızdaki ve Gelecekteki Önemi").
- **KAYNAKLAR:** C. Bernoulli, *Die Psychologie von Carl Gustav Carus*, 1925; H. Kern, *Carus: Persönlichkeit und Werk*, 1942.
- **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, GOETHE, KLAGES, PLATON, SCHELLING.

CARUSO, Enrico (1873-1921)

İtalyon, tenor. 20. yy'ın başındaki en ünlü opera sanatçılarından.

25 Şubat 1873'te, Napoli'de doğdu, 2 Ağustos 1921'de aynı yerde öldü. Babası çilingirdi. 1891'de şan eğitimi görmeye başladı. 1894'te gezici bir opera topluluğuyla birlikte Napoli'deki Teatro Bellini'de sahneye çıktı, ancak başarı sağlayamadı. 1897'de Cilea'nın *L'Arlesiana* operasında başrol oynayarak dikkatleri çekti. Bir yıl sonra Puccini'nin *La Bohème*'inde Rodolfo rolüyle İtalya çapında üne kavuştu. Aynı yıl Giordano'nun *Fedora* operasının açılışında başrolü aldı. 1900'ü izleyen yıllarda Leoncavallo'nun *I Pagliacci* operasında Canio ve Puccini'nin *Manon Lescaut* operasında Des Grieux rollerini oynayarak dünya çapında üne kavuştu. 1903'ten başlayarak New York Metropolitan Operası'nın sürekli yıldızlarından oldu. Aynı dönemde, fonografin önemini kavrayan ilk sanatçı olarak bir dizi kayıt yaptı. Aynı zamanda iyi bir karikatürcüydü.

Caruso'nun sesi güçlü ve yumuşak bir lirik tenor olarak tanımlanmıştır. Birçok Fransız ve İtalyan operasındaki: tenor rollerini rahatlıkla üstlenmesinin yanı sıra İtalyan baladlarında ve Napolitenler'de de üstün bir başarı göstermiştir. Caruso, müzik yapıtlarının teknik olanaklarla çoğaltılması ve konser ve opera gösterisinin özgünlüğünü kısmen yitirmesi döneminin başladığını ilk farkedene opera sanatçısıdır. Yaptığı kayıtlarla İtalya'da zaten popüler bir sanat olan operanın dünya çapında popülerleşmesinde önemli katkısı olmuştur. Caruso opera sanatçıları arasında sahne korkusu en belirgin olanlardan. Sahnede gereğinden çok heyecanlandığı için yaşamının önemli bir bölümünde aşırı içki ve sigara tutkunluğuna düşmüştür. Bu yüzden opera yaşamının son döneminde sesinin eski yumuşaklığını kaybettiği öne sürülmüştür.

CARVER, George Washington (1864-1943)

ABD'li tarım uzmanı. Güney'de yeni tarım tekniklerinin bulunmasına ve uygulanmasına öncülük etmiştir.

1864'te Missouri Eyaleti'nin Diamond Grave kentinde doğduğu sanılan George W. Carver köle olarak dünyaya geldiğinden doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 5 Ocak 1943'te Tuskegee kentinde öldü. ABD'deki iç savaşın sonlarına doğru köle hırsızları tarafından annesi ile birlikte Arkansas'a kaçırıldı. Burada annesini kaybeden ve hastalanan George'u bulan sahibi Moses Carver, bir yarış atı karşılığında onu geri aldı. ABD Anayasası'nda 1865'te yapılan değişiklikle kölelik yasaklandığında, George da özgürlüğüne kavuştu; ancak, ortaöğrenim yaşına değin soyadını aldığı Carver'ın yanında kaldı.

İlköğrenimini, Neosho kentinde bir siyah okulunda yaptıktan sonra Kuzey eyaletlerinde ortaöğrenim olanakları aramaya başlayan Carver, Kansas Eyaleti'nin Minneapolis kentinde bir liseye girmeyi başardı. Bu eyalette başvurduğu bir üniversiteye siyah olduğu gerekçesiyle kabul edilmeyince, Iowa'ya gitti ve Indianola'daki Simpson College'a kabul edildi. 3 yıl sanat ve piyano öğrenimi gördü, daha sonra Iowa Eyalet Tarım Okulu'nda başladığı tarım öğrenimini 1894'te tamamladı. 1896'da da lisanüstü derecesi aldı. Aynı okulda öğretim üyeliğine atanan Carver, Alabama Eyaleti'nin Tuskegee kentindeki Tuskegee Enstitüsü'nün kurucusu ve başkanı Booker T. Washington'un çağrısı üzerine, enstitünün tarım bölümü başkanlığı göreviyle Tuskegee'ye gitti, 1905'te enstitünün tarımsal araştırmalar bölümü başkanlığına getirildi. Siyahların daha iyi bir öğrenim görebilmeleri için kurulmuş olan bu enstitüdeki görevi kabul ettikten sonra yaşamını Güney eyaletlerinde yaşayan siyahların eğitimine ve bölgenin iktisadi kalkınmasına adanmış.

Carver, Tuskegee'ye gittiğinde Güney'in geleneksel tarımsal ürünleri olan pamuk ve tütün, yaşamlarını çiftçilikle kazanmaya çalışan siyahları hiç bitmeyen borçlar içinde yaşamaya mahkûm ediyordu. Carver'ın ilk önerisi toprağın azotunu tüketmeyen, ayrıca zengin protein içeriğinden dolayı siyah çiftçilere daha sağlıklı bir yaşam sağlayacak baklagillerin pamuk ve tütünle dönüşümlü olarak ekilmesiydi. Özellikle yer fıstığı ekimini yaygınlaştırmayı başardıktan sonra ürün fazlasından nasıl yararlanılabileceği konusunda çalışmalar yapan Carver, yer fıstığından yaklaşık 300, tatlı patatesten 118, "pecan" cevizinden de 60'ın üzerinde, yağ, peynir, un gibi gıyecek maddelerinden, sentetik plastik, tutkal gibi sanayi ürünlerine değin çok çeşitli yan ürünler geliştirdi. Bunların dışında, tahta tozundan sentetik mermer, bamyaya elyafından ip, hasır ve halat, yapraklardan ve bataklık çamuru karışımından da gübre imal etmeyi başardı.

Carver, bütün çalışmalarını ve buluşlarını hiçbir kişisel çıkar gözetmeden dünyaya açıklamış ve başta Güney'li çiftçiler olmak üzere herkesin yararlanmasını sağlamıştır. Carver'ın ünü kısa zamanda dünyaya yayılmış, çeşitli ülkelerden tarıma ilişkin problemler-

rin çözümü için kendisinden yardım istenmiştir. 1916'da Londra'daki Royal Society üyeliğine seçilmiş, birçok ödül kazanmıştır. Franklin Roosevelt, Mahatma Gandhi gibi ünlü devlet adamlarıyla da dostluğu olan Carver, bütün yaşamı boyunca ırkçılığın ancak eğitimle ortadan kaldırılabilceğine inanmış ve siyahların eğitimi için çaba harcamıştır.

Dünya çapında ünlü, siyah-beyaz ilişkilerinde ılımlı ve ölçülü tavrıyla uzun bir süre ABD'li siyahlara bir örnek oluşturan Carver'ın bu nitelikleri, özellikle 1960'larda başlayan, siyahların haklarını savunmaya yönelik politik hareketlerin (Civil Rights Movement) ışığında sorgulanmış, kendisinin daha çok beyazların siyahlara örnek olarak sundukları aşırı uzlaşmacı bir kişiliğin simgesi olduğu vurgulanmıştır.

- **KAYNAKLAR:** A.W. Bontemps, *The Story of George Washington Carver*, 1954; L. Elliott, *George Washington Carver: The Man Who Overcame*, 1966.
- **BAKINIZ:** M.L. KING, B.T. WASHINGTON.

CASALS, Pau (1876-1973)

İspanyol viyolonselci, orkestra şefi ve besteci. Üstün bir yorumcu olarak tanınmış, çalışmalarıyla müziğin toplumla ilişkisine yeni bir canlılık getirmiştir.

29 Aralık 1876'da Katalonya'da, Tarragona yakınındaki Vendrell'de doğdu, 22 Ekim 1973'te Rio Piedras'ta öldü. İlk müzik derslerini küçük yaşta, orgecu olan babasından aldı. Madrid'de, Krallık Konservatuvarı'nda öğrenimini tamamladıktan sonra, Barcelona Konservatuvarı'nda viyolonsel öğretmenliğine başladı. Bu dönemde, viyolonselin çalmış üzerine kendi ilkelerini geliştirdi. 1895'te Paris Operası'nda orkestrada solist olarak görev aldı. İlk resitallerini de 1898'de, Paris ve Londra'da verdi. Daha sonra ABD ve Avrupa'da gerçekleştirdiği turnelerle bir virtüöz olarak tanınmaya başladı. Önemli faaliyetlerinden biri de, piyanist Alfredo Cortot ve kemancı Jacques Thibaud ile 1905'te kurduğu trio (üçlü) olmuştur.

Orkestra yöneticisi olarak Casals, viyolonselde olduğu ölçüde yetkin değildir ama bu alandaki çalışmaları yine de daha az önemli sayılmamalıdır. 1919'da kurduğu ve üyelerinin çoğu Barcelonalı işçiler olan Orquesta Pau Casals Avrupa'da başarılı konserler verdiği gibi, Katalonya'da halkın klasik müzikle ilk kez düzenli ve yakın bir ilişkiye girmesinde büyük bir rol oynamıştır. Toplumsal ve siyasal koşullarla her zaman yakından ilgilenmiş olan sanatçı, 1933'ten sonra, Almanya'da özellikle Yahudi kökenli sanatçılara yapılan aşırı baskıları protesto eden müzikçiler arasında yer aldı ve bu ülkede konser vermeyi reddetti. İspanya İç Savaşı, 1936'da, belki de en önemli yapıtı olan orkestra çalışmalarının kesintiye uğramasına yol açtı. Franco rejimini kabullenmeye-

rek, 1940'ta ülkesinden ayrıldı. Fransa Pireneleri'nde, İspanya sınırı yakınlarındaki küçük bir kasaba olan Prades'a yerleşti. 1950'den başlayarak burada her yıl yinelenen bir oda müziği festivali düzenledi. Festival Avrupa ve ABD'den izleyicilerin geldiği ilginç bir müzik olayı niteliğini kazandı.

Casals, 1956'da Puerto Rico'ya geçerek San Juan'a yerleşti. Orada da benzer bir festival örgütledi. 1950'lerde, siyasal gerekçelerle ABD ve İngiltere'de konser vermeyen sanatçı, Prades ve Puerto Rico dışında, seyrek olarak izleyici önüne çıktı.

Üstün bir tekniğe sahip olan Casals, viyolonselin çalınışında, bugün birçoğu benimsenmiş bulunan yöntem yenilikleri getirmiştir. Çalgısına tam anlamıyla hakimdi ve en zor parçaları bile büyük bir kolaylıkla çalabiliyordu. Mükemmel sayılan tekniği, her zaman müziksel yorumlamanın denetiminde ve hizmetinde olmuştur. Güçlü yorumuyla, Bach'ın solo viyolonsel için süitlerini akademik bir ilgi konusu olmanın ötesine geçirmiş, konser programlarına kazandırmıştır. Başka birçok bestecinin viyolonsel sonatlarına ve konçertolarına özgün yorumlar getirmiştir.

Koro, orkestra ve oda müziği yapıtları bestelemiş olan Casals orkestra çalışmalarıyla, düzenlediği konser ve festivallerle müziğin toplumsal bir etkinlik olarak kavranmasında önemli bir rol oynamıştır.

- **BAKINIZ:** CORTOT, THIBAUD.

CASARÈS, Maria (1922)

İspanyol asıllı Fransız oyuncu. Modern oyunlardaki başarılı yorumları ile tanınır.

21 Kasım 1922'de İspanya'da doğdu. Konservatuvarda tiyatro öğrenimi gördü. İlk kez 1942'de Paris'te sahneye çıktı. 1943'te J.M. Synge'nin *Deidre of the Sorrows* adlı trajedisindeki ve 1945'te *Les dames du Bois de Boulogne* ("Boulogne Ormanı Kadınları") adlı filmdeki rolleriyle eleştirmenlerin ilgisini çekti. Daha sonra Ibsen'in *Yapı Ustası Solness* ve A. Camus'nün *Le malentendu* ("Yanlış Anlaşılma"), *L'État de siège* (Sıkıyönetim), *Les Justes* (Doğrular) adlı oyunlarında başrolleri oynadı. 1947'de H. Pichette'nin *Les Epiphanes* adlı öncü (avant-garde) yapıtında çıkardığı oyun çok beğenildi. 1952'de Comédie Française'e katılarak L. Pirandello'nun *Altı Kişi Yazarını Arıyor*, P. Merimée'nin *Le carrosse du Saint-Sacrement* ("Saint-Sacrement'in Saltanat Arabası") adlı yapıtlarında rol aldı. 1955'te J. Vilar'ın yönetimindeki TNP'ye (Théâtre National Populaire-Ulusal Halk Tiyatrosu) katıldı, *Le triumphe de l'amour* ("Aşkın Zaferi"), *Lady Macbeth*, *Phedre* ve *Dear Lear* ("Sevgili Lear") gibi yapıtlarda oynadı.

Casarès özellikle modern sahne yapıtlarında ve klasik trajedilerin yeni yorumlarında gösterdiği başarıyla dikkat çekmiştir.

CASEMENT, Roger David (1864-1916)

İrlanda asıllı İngiliz devlet adamı. İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadele etmiştir.

1 Eylül 1864'te Dublin yakınlarındaki Kingstown'da (bugünkü Dun Laoghaire) doğdu, 3 Ağustos 1916'da Londra'da öldü. Protestan bir aileden geliyordu. 1895'te girdiği İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda 1912'ye kadar çalıştı. 1895-1898 arasında Mozambik'te, 1898-1900 arasında Angola'da, 1901-1904 arasında Kongo'da ve 1906-1911 arasında Brezilya'da konsolosluk görevinde bulundu. Konsolosluk görevi sırasında Avrupalı tüccarların yerli halka yaptıkları zulme ilişkin raporlar yazarak uluslararası ün kazandı. 1904'te yayımladığı Kongo raporunun ardından, Belçika bu ülkedeki sömürge yönetimini değiştirmek zorunda kaldı. Putumayo ile ilgili raporu ile 1912'de şövalyelik unvanı kazandı. Sağlığı bozulduğu için 1912'de görevinden ayrılarak İrlanda'ya geri döndü. Yaşamının geri kalan bölümünde İrlanda'nın bağımsızlığını kazanması için mücadele verdi.

1913'te İrlanda milliyetçilik hareketine katılan Casement, aynı yıl İrlanda Milliyetçi Gönüllüleri adlı örgütün kuruluşuna katkıda bulundu. Haziran 1914'te İngiltere'ye karşı mücadele eden güçlere yardım istemek için New York'a gitti. Ardından, aynı yıl çıkan I. Dünya Savaşı'nı İrlanda davası yararına kullanmak için bazı girişimlerde bulundu. İngiltere'ye karşı üstünlük kazanmak amacıyla kendine destek olacağını umduğu Almanya ile ilişki kurdu. Kasım 1914'te Berlin'e gitti, ancak Almanya İrlanda'ya etkin bir biçimde destek olmayı reddetti. Almanya'dayken ülkesinde bir ayaklanma hazırlandığını öğrenen Casement, zamansız bulduğu bu ayaklanmayı engellemek için bir Alman denizaltısıyla İrlanda'ya döndü. 21 Nisan 1916'da Tralee'de tutuklandı ve Londra'ya götürüldü. Vatana ihanetle suçlanan Casement 29 Haziran 1916'da ölüme mahkûm edildi. İngiltere hükûmetine yaptığı eski hizmetleri nedeniyle asılmasına karşı çıkanlar olduysa da 3 Ağustos 1916'da idam edildi.

- YAPITLAR: *The Black Diaries*, (ö.s.), P. Singleton Gates ve M. Girodias (der.), 1959, ("Kara Günlükler").
- BAKINIZ: COLLINS, CONNOLLY, EMMET, GRIFFITH, HYDE, O'CONNELL, O'KELLY, PARNELL.

CASLAVSKA, Vera (1942)

Çekoslovakyalı jimnastikçi. Jimnastik sporuna kendi adı verilen perende hareketini kazandırmıştır.

3 Mayıs 1942'de doğdu. İlk büyük başarısını 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda gösterdi. Atlama beygirinde 19,483 puanla, dengede de 19,449

puanla ve bayanlar ferdi sıralamada 77,564 puanla birinci olarak üç altın madalya kazandı. 1965 Avrupa, 1966 Dünya ve 1967 Avrupa jimnastik şampiyonalarında başarılarını tekrarlayarak toplam 10 altın madalya kazanan Caslavka, 1968 Mexico Olimpiyat Oyunları jimnastik yarışmalarında atlama beygirinde 19,775, paralel barda 19,650, yer hareketlerinde 19,675, bayanlar ferdi genel sıralamada 78,75 puanla dört altın, dengede ise 19,575 puanla bir gümüş madalya daha kazandı. Kendi buluşu olan bir perendeyi jimnastik sporuna kazandıran Vera Caslavka'nın bu stili kendisinden sonra da birçok bayan jimnastikçi tarafından uygulandı ve bu hareket "Caslavka perendesi" olarak anıldı. Caslavka 1968 Olimpiyatları'ndan sonra sporu bıraktı.

CASSANDRE (1901-1968)

Fransız, ressam ve grafikçi. Çeşitli öğeleri ustalıklı birleştirdiği afişleriyle 20. yy grafik sanatını etkilemiştir.

24 Ocak 1901'de Ukrayna'da Harkov kentinde doğdu, 19 Haziran 1968'de Paris'te öldü. Asıl adı Adolphe-Jean-Marie Mouron'dur. 1915'te Paris'e yerleşti, Académie Julian'da sanat öğrenimi gördü. 1926'da Alliance Graphique adlı bir reklam ajansı kurdu. 1927'de *Etoile du nord* (Kuzey Yıldızı) adlı çalışmasıyla adını duyurdu. Kısa bir süre sonra deneysel *tipografi*'ye (düz baskı) yöneldi; 1932'de gerçekleştirdiği *Dubo, Dubon, Dubonnet* adlı afişleriyle dizi-posterin ilk örneğini verdi. 1936-1938 arasında birkaç kez ABD'ye gitti. 1939'dan sonra afiş çalışmalarını bırakarak tiyatro dekoru ve resim yapmaya başladı.

Cassandre, büyük sezgisi ve zengin düş gücüyle çok çeşitli konularda afiş çalışmaları yapmıştır. Gazeteler, tren ve deniz yolları, içki firmaları ve büyük mağazalar için hazırladığı sayısız afiş vardır. Kompozisyonlarında güçlü bir bireşim görülür. Büyük gülmece gücünü, alışılmamış bir biçim ve renk anlayışıyla birleştirmiş; harekettten, çarpıcı ve izleniyi kavrayıcı bir öğe olarak yararlanmıştır. Önemli olan şeyin kolayca algılanması için yalın bir anlatım kullanmış, gücü incelikle, katılığı saydamlıkla, durgunluğu ise canlılıkla bütünleştirmiştir.

CASSAT, Mary (1845-1926)

ABD'li ressam ve gravürçü. Japon ve İran sanatından aldığı süsleme öğeleri ile bütünleştirdiği izlenimci (empresyonist) bir üslup geliştirmiştir.

22 Mayıs 1845'te Pennsylvania Eyaleti'nin Allegheny kentinde doğdu, 14 Haziran 1926'da Frans'a da Mesnil-Théribus'de öldü. 1861-1865 arasında Phila-

delphia Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim eğitimi gördü. 1866'da Fransa'ya yerleşti. 1872'den sonra sık sık sergilere katıldı, resimleri Degas'ın ilgisini çekti. Onun önerisi üzerine İzlenimciler'e katıldı. Portrelerinde çevresindeki insanları ve bunların ailelerini işledi. ABD'li zengin koleksiyoncuların resim toplanmalarına yardım etti. Uzun yaşamı boyunca evlenmedi, son on yılını kör olarak geçirdi.

Cassat'ın İzlenimciler'le birlikte sergilediği ilk resimler, onlarınkilere oranla daha yumuşak bir hava taşır. Kızkardeşini ve annesini model olarak kullandığı *The Cup of Tea* (Bir Bardak Çay) *Lady at the Tea Table* (Çay Masası Başındaki Kadın) ve *The Bath* (Banyo) gibi izlenimci resimlerinden sonra, Degas'ın etkisiyle Japon *estamp*'larının (tahta baskı resmi) süs öğeleri ile izlenimci renkçiliği birleştirmeye çalışmıştır. Özellikle *Modern Women* (Çağdaş Kadın), *In the Garden* (Bahçede) gibi resimlerinde Japon *estamp*'larından ve İran minyatürlerinden aldığı motifleri büyük bir başarıyla kullanmıştır.

Gravürlerinde yağlıboya resimlerindeki kadar başarılı değildir. Bu yapıtları özellikle desen yönünden zayıftır. Buna karşın Utamaro ve Toyokini gibi Japon ustaların etkisi altında yaptığı renkli baskılarında olgun bir motif ve zengin bir renk anlayışı vardır. Yağlıboyalarında olduğu gibi baskılarında da düz ve pastel renkler kullanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Cup of Tea*, 1877, (Bir Bardak Çay); *Lady at the Tea Table*, 1892, (Masa Başındaki Kadın); *The Bath*, 1893, (Banyo); *Modern Women*, 1893, (Çağdaş Kadın); *In the Garden*, 1893, (Bahçede); *Woman Bathing*, 1891, (Yüklenen Kadın); *The Letter*, 1891, (Mektup).

CASSEL, Gustav

(1866-1945)

İsveçli iktisatçı. Neo-Klasik iktisadın değer ve genel denge kuramları üzerine çalışmıştır.

Cassel, mühendislik öğrenimi gördükten sonra iktisada ilgi duyarak bu alanda uzmanlaşmaya karar verdi. Neo-Klasik Okul'un İsveç'teki temsilcilerinden ve tanınmış iktisatçılardan Wicksell, Ohlin, Myrdal ve Heckscher'in çağdaşıydı. Cassel de Jevons gibi Neo-Klasik iktisadın değer ve bölüşüm kuramları dışındaki tüm alanlarda tümevarım yöntemini kullandı. Özellikle para kuramı üzerine çalıştı ve iki dünya savaşı arasında dünya ekonomisini sarsan parasal bunalımları inceledi.

Cassel, Walras'ın genel denge kuramını geliştirdi. 1918'de Almanya'da yayımlanan *Theoretische Sozialökonomie* ("Toplumsal Ekonomi Kuramı") adlı kitabında iktisadi olayları yalnızca fiyatlardan yola çıkarak dar bir alan içinde açıklamaya çalıştı. Değer ve fiyatların varlığını veri kabul ederek, arz ve talebin fiyatlar tarafından belirlenen miktarlara göre ortaya çıktığını söyledi. Genel denge modeli için kurduğu denklemlerin tüm fiyatların birbiriyle olan ilişkisini verdiğini, ama tek bir mutlak fiyatın belirlenemediğini

ni gördü. Ancak fiyatlardan birinin bilinmesi durumunda diğerleri de ona bağlı olarak bulunabiliyordu. Bu sorunu çözebilmek için, altını, fiyatları belirleyecek mal olarak seçti ve altının fiyatını tanımlamaya çalıştı. Cassel'in modeli iktisadi olayları açıklamakta yetersiz kaldığı, mantıki olarak tutarsız olduğu toplumsal etmenler ve bireylerin davranışları öğelerinden yoksun olduğu gerekçeleriyle birçok iktisatçı tarafından eleştirildi.

Walras'da olduğu gibi Cassel'de de iktisadi yaşamın tüm sorunları değerde düğümleniyordu. Cassel, değer neye göre belirlendiği konusunda bir incelemeye girmeden değeri başlangıç noktası aldı. Bazı Neo-Klasik iktisatçıların değeri belirlemede marjinal fayda kuramını çözüm olarak görmelerini yanlış buldu ve fayda analizine dayanmadan da talep fonksiyonunun çizilebileceğini savundu. Bu konudaki görüşlerini 1899'da yayımlanan *Grundrisse einer elementaren Preislehre* ("Fiyat Öğretisinin Temel İlkelerinin Açıklaması") adlı kitabında ele aldı. Faydanın ölçülemeyeceğini ama bireylerin tüketim konusundaki tercihlerinin bir sıralamasının yapılabileceğini ve tercihler sıralaması yoluyla talep fonksiyonuna ulaşılabileceğini belirtti. Günümüzde ekonometri alanındaki talep araştırmalarında Cassel'in bu yaklaşımından yola çıkılarak talep fonksiyonunun fayda analizinden bağımsız bir biçimde doğrudan araştırılmasına gidilmektedir.

Cassel'e göre üretim dalgalanmalarının en önemli nedeni yatırımlardaki istikrarsızlıktır. Aşırı üretim, tasarrufların ve yatırımların yatırım malları alanında birikmesinden kaynaklanır. İktisadi bunalım ve canlılık dönemlerinin birbirini izlediğini düşünen Cassel, bunalımların nedeninin parasal olmadığını, bu nedenle de bunalım dönemlerinde para politikalarının geçersiz olduğunu savundu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Grundrisse einer elementaren Preislehre*, 1899, ("Fiyat Öğretisinin Temel İlkelerinin Açıklaması"); *Theoretische Sozialökonomie*, 1918, ("Toplumsal Ekonomi Kuramı").

CASSINI, Giovanni Domenico

(1625-1712)

İtalyan asıllı Fransız astronom. Satürn'ün iki uydusunu keşfetmiş ve Paris Gözlemevi'ni kurmuştur.

8 Haziran 1625'te, İtalya'nın Akdeniz kıyısında ki Perinaldo kasabasında doğdu. 14 Eylül 1712'de Paris'te öldü. Soylu bir ailenin çocuğuydu. Cenovalı Cizvitler'in eğitiminde yetişti ve önceleri edebiyatla ilgilenerek Latince şiirler yazdı. O yıllarda okuduğu astroloji kitapları ilgisini bu alana çekince, çalışmalarını astroloji ve astronomi üzerinde yoğunlaştırarak kısa sürede büyük ün kazandı ve 1650'de, henüz 25 yaşındayken Bologna Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. Ailenin ilk astronomu olduğu için Cassini I diye adlandırılır. 1669 yılı başlarında Fransız devlet adamı Jean Baptiste Colbert'in çağrısı üzerine Fransa'ya giden Cassini, aynı yıl Fransız Bilimler Akademisi

si'ne üye oldu. Jean-Dominique Cassini adıyla tanındığı bu ülkede 1671'de Paris Gözlemevi'ni kurdu ve ilk müdürü oldu.

Cassini I, 1652'de gözlemlediği bir kuyruklu yıldızın hareketinin düzenli olmasını, bu hareketin belli yasalara bağlı olduğunu öne sürerek açıkladı. Ayrıca o güne dek astronominin çözümsüz sayılan önemli problemlerinden birini, bir gezegenin yeröte noktası ile dışmerkezliği arasındaki geometrik bağıntıyı çözdü. 1653'te de, Bologna'daki San Petronio Kilisesi'nin bahçesindeki meridyen çizgisini düzeltmek amacıyla, 27 m yüksekliğindeki düşey bir sütundan oluşan bir "gnomon" dikerek bu aletle tutulma dairesinin eğimi, Güneş yörüngesinin dışmerkezliği gibi bazı parametrelerin değerlerini yeniden hesaplamak için birçok gözlem yaptı.

1665'te Jüpiter'in lekelerini ve uydularını gözlemleyen Cassini, bu uyduların hareketini açıkladı ve gezegenin ekseni çevresindeki dönme süresini 9 saat 58 dakika olarak hesapladı. Ayrıca Venüs ve Mars gezegenlerinin eksenleri çevresindeki dönme süreleriyle ilgilenerek, Mars için bu süreyi 24 saat 40 dakika olarak saptadı.

Paris Gözlemevi'nde de Güneş lekelerini gözlemleyen ve Güneş'in dönme süresinin daha önce hesaplandığı gibi bir ay değil 27 gün olduğunu belirleyen Cassini I, Satürn'ün iki uydusunu keşfetti ve gezegenin çevresindeki halkanın gerçekte birçok halkadan oluştuğunu açıkladı. Aynı gözlemevinde, Jüpiter uydularının tutulmaları üzerinde Roemer ile birlikte yaptıkları gözlemler, Roemer'in ışık hızını hesaplamasına yardımcı oldu.

Astronomi dışında geodeziyle de ilgilenen Cassini I'in hazırladığı gökçismi tabloları, III. Ahmed zamanında Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi aracılığıyla İstanbul'a getirilmiş, bu el yazması zicler III. Mustafa tarafından 1772'de *Tuhfe-i Behic-i Rasini Terceme-i Zic-i Kasini* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Cassini ailesi, Cassini I'den başlayarak dört kuşak boyunca Paris Gözlemevi müdürlüğünü babadan oğula devrederek sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opera Astronomica*, 1666, ("Astronomi Çalışmaları"); *Ephemerides Bononienses medicore siderum*, 1668, ("Bologna Gökçünlükleri").

• **KAYNAKLAR:** A. Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1970; C. Wolf, *Histoire de l'Observatoire de Paris*, 1902.

• **BAKINIZ:** BRADLEY, GALİLEİ, LAPLACE, O. ROEMER.

CASSIODORUS, Flavius Magnus Aurelius (488-583)

İtalyan, filozof. Felsefe ve anlık konusundaki yapıtlarıyla skolastik felsefeye kaynak oluşturmuştur.

Kalabriya'nın Scylacium kasabasında doğdu ve orada öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi bulunma-

maktadır. 20 yaşındayken Heruler kralı Odoaker'den kontluk payesini alan Cassiodorus, bu krallığın yıkılmasıyla birlikte Ostrogot Kralı Theoderich'in sarayına çağırılmış; burada önce yazıcı, sonra da maliye bakanı olarak görev almıştır. Theoderich'den sonra gelen krallar tarafından da değerli görülerek adalet bakanlığı gibi görevlere getirilmiş; ancak 50 yıl süren devlet hizmetlerinden sonra Gothlar'ın yıkılması üzerine Vivarium Manastırı'na çekilmiştir. Burada çeşitli bilimsel araştırmalar yapan Cassiodorus, kilise büyüklerinin yapıtlarından ve eski Yunan ve Latin yazmalarından oluşan bir kitaplık kurmuştur. Tanrı-bilim ve yedi bağımsız sanat üzerine çalışmalarıyla Orta Çağ düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Cassiodorus, bir ruhbilimci olarak *De Anima* adlı yapıtında, tinin gövdesiz bir varlık olduğunu öne sürmüştür. Tin, bu niteliğiyle ölümsüzlük ve Tanrısal bir özellik kazandığı gibi bir us varlığı da olmaktadır.

Adem'in cennetten kovuluşundan 519 yılına dek dünya tarihini anlatan ve kiliseyle ilgili eski metinlerden yararlanarak yazdığı *Chronica* İlk Çağ yazınının değerli bir örneğidir.

Cassiodorus'un en önemli yapıtlarından biri de, Yedi Bağımsız Sanat'ın temellerini kurduğu, *Institutiones*'tir. Ayrıca *Quadrimum* ("Dört bağımsız bilim") bölümüne giren ders kitabı *De Artibus ac disciplinis liberalium litterarum*, Martinus Capella'nın ansiklopedisi, Boetius'un yorumları ve Porphyrios'un *Eisagoge*'si ile birlikte Orta Çağ biliminin temeli olmuştur. Onun bu çalışmaları Platon'un Timaios diyalogu, Cicero, Seneca ve Augustinus'un yapıtları ile birlikte de skolastik felsefenin başlangıçta yararlandığı kaynaklar arasına girmiştir. Cassiodorus'un yapıtları 1669'dan sonra yeniden basılarak felsefe alanına kazandırılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Chronica*, ("Tarih Günlüğü"); *Institutiones*, ("Kurumlar"); *De Artibus ac disciplinis liberalium litterarum*, ("Bağımsız Bilimlerin Öğretileri ile İlgili Sanatlar"); *Saeculares Lectiones*, ("Çağlardan Seçmeler"); *De Anima*, ("Ruh Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** P. Lehmann, *Cassiodorus Studien*, 1917; G. Ludwig, *Cassiodorus*, 1967; S. Marthe, *Vie de Cassiodore*, 1694; A. Olleris, *Cassiodorex Conservateur des Livres de l'Antiquité Latine*, 1841.

• **BAKINIZ:** BOETIUS, CICERO, PORPHYRIOS, SENeca.

CASSIRER, Ernst (1874-1945)

Alman, filozof. Yeni Kantçı Marburg Okulu'na bağlıdır. Kültür değerlerinin yorumlanması ve çözüme götürülmesi konusunda önemli katkıları olmuştur.

Breslau'da doğdu, New York'ta öldü. Berlin, Leipzig, Heidelberg ve Marburg üniversitelerinde öğrenim gördü. Berlin Üniversitesi'nde felsefe okuttu. 1919'dan 1933'e değin profesör olarak çalıştığı

Ernst Cassirer

Simgeleştirme

Hamburg Üniversitesi'nde son üç yılı rektörlükte geçti. Yahudi olduğundan 1933'de görevinden ve Almanya'dan ayrıldı. 1933-1935 arasında Oxford'da ve 1935-1941 döneminde İsveç'in Göteburg kentinde hocalık yaptı, sonra 1941-1944 arasında Yale Üniversitesi'nde görev aldı.

Cassirer felsefeye insan sorunuyla girer. Onun, çalışmalarının odağı "insan nedir" sorusudur. Bu soru çevresinde toplanan bütün çözümlerin kaynağı da Kant'ın felsefesinden esinlenen idealist bir varlık alanıdır. Çalışmalarının yöntemi de Kant'ın ortaya attığı eleştirici tutuma dayanır. Ancak, Cassirer, bu eleştirici yöntemin uygulanma alanını geliştirerek genişletir. Ona göre deneyin biçimini oluşturan, ona yapı kazandıran ilkeler durağan değil, sürekli bir gelişim içindedir.

Cassirer, Kant'ın düşüncelerinde gördüğü durağanlığı, özellikle anlama yetisinin sentetik a priori yargılarındaki değişmezliği, Kant'ın yaşadığı çağın bilim anlayışıyla bağlantılı sayar. Ona göre, Kant'ın yaşadığı çağda felsefeye ışık tutacak olan bilimler yeterince gelişmemiş, özellikle fizik, matematik, gökbilim ve mekanikte düşünceyi yönlendirici, etkileyici büyük buluşlar gerçekleşmemişti. Bu nedenle Kant, bütün düşünce dizgesinde, belli bir kavram alanının içinde kalmış, eleştirel felsefesi gereğince gelişme olanağı bulamamıştır.

Cassirer'in felsefe sorunlarına çözüm ararken benimsediği erek, Kant'ın durağan bir nitelik kazandırdığı aklın eleştirisini genişletmek, doğa bilimlerini ve ahlakı düzenleyen ilkelere yönelik eleştirisini daha kapsamlı bir kültür eleştirisi durumuna sokmaktır. Cassirer'in bu anlayışı bütün yazılarında görüldüğü gibi en büyük yapıtı sayılan *Die Philosophie der Symbolischen Formen*'in de ("Sembolik Biçimler Felsefesi") odağını oluşturur.

Cassirer, eleştirel nitelik taşıyan felsefesinde "insan nedir?" sorusundan yola çıkar. Ona göre insan kimi düşünürlerin ileri sürdükleri gibi bir "animal rationale" değil, bir "animal symbolicum"dur. İnsan yarattığı "simgeler evreninde" yaşar. Bu evreni de, mitos, dil, din, tarih, sanat ve bilim oluşturur. İnsan, mitos, dil, din, sanat ve bilim gibi başarı alanlarında simge biçimlerinden oluşan bir düzen kurabilir. Bu

düzen onun deneylerini açıklamasına, yaşantılarını yorumlamasına, içinde yaşadığı evrenle düşünceler evreni arasında bağlantı kurmasına olanak sağlar. Bu nedenle mitos, dil, sanat, din, tarih ve bilim gibi değişik türde simge biçimlerinin yapı ve özelliklerini açıklamak antropolojinin kapsamı içine girer. Cassirer bu sorunlara *Was ist der Mensch?* ("İnsan Nedir") adlı yapıtında ayrıntılara varan bir çözüm arar.

İnsanın bir "simge varlığı" olarak görülmesi, Cassirer'in geliştirdiği bir düşünme yönteminden kaynaklanır. Bu düşünme yöntemi algı yoluyla kazanılan duyular ve onların anlamları arasında bilinçte bağlantı kurmaya yarayan simgeleştirmedir (Symbolisierung). Simgeleştirmenin dayandığı simgesel anlatım, bu işleviyle, algı verilerine daha geniş kapsamlı bir içerik kazandırır.

Cassirer'in anlayışına göre Kant'ın yapay imler ve simgeler olmaktan öteye geçemeyen kavramları ve kategorileri, nesnel bir dünyayı yansıtacak nitelikte değildir. Oysa bilimsel simgeler nesnel bir dünya kurar, o da bilimin dünyasıdır.

Değişik varlık alanlarının oluşmasını sağlayan simgeleştirme, biçim ve içerik bakımından üçe ayrılır. Birincisi anlatım işlevi (Ausdrucksfunktion) denen simgeleştirmedir. Bütün "mitos" evrenini dolduran olayların kaynağı budur. Özellikle çoktanrıca doğa dinlerinde tanrıları yansıtan fırtına, yıldırım, şimşek, kasırga gibi olaylar tanrısal öfkenin görünüş alanına çıkmaktadır. Bu olaylarda ortaya çıkan tanrısal nitelik değil, Tanrı'nın kendisidir; Tanrı'nın eyleme dönüşen özüdür. Sözgelisi yüzlerce insanın öldüğü bir salgında tanrısal varlık eyleme dönüşmüş demektir. İkinci türden olan simgeleştirmeye sağduyu alanı oluşur. Buna da sezgi işlevi (Anschauungsfunktion) adı verilir. Algı verileriyle kavranan evrenin zaman ve mekânla bağlantılı nesnelere göre düzenlenmesi, değişik varlık alanlarına ayrılması, bu simgeleştirmeden kaynaklanır. Üçüncü aşamadaki simgeleştirme salt kavramsal işlev (reine Bedeutungsfunktion) niteliğindedir. Bilimin ortamını oluşturan bütün imlerin, simgelerin, kavramların, tek tek nesneler arasında karşılıklı bağlantı kurmaya yarayan ilişkilerin kaynağı da budur.

Simgeleştirme, bir anlatım olarak düşünüldüğünde, yalın bir işlem olmaktan öteye geçemez, ona bir içerik kazandırmak gerekir. Bu içerik de işlemi anlamlı kılan öğedir.

Felsefe bakımından, simgeleştirmenin çözümlenmesi simge ile simge biçimine getirilen varlık arasında birlik kurmayı sağlar. Bu birlik iki nesne arasında ortaya çıkan karşılıklı ilişkilerin bütünlüğüdür.

Cassirer, simgeleştirme işlemini "bilincin fenomenolojisi" olarak niteler. Ona göre simge ve simge durumuna getirilen nesne ya da nesne ile anlamı arasındaki karşıtlık iki aykırı eğilimde ortaya çıkar. Bu eğilimlerden biri, durağan ve dengeli olma, öteki de değişmeyen simgesel biçimlerin kırılmasıdır. Mitoslarda ve dinlerde genellikle tutucu eğilim egemendir. Daha gelişmiş dinlerde evrimsel eğilim ağır basar. Bunun kaynağını oluşturan düşünce ise doğadaki güçleri tekler ya da kişiler olarak görmek, ahlak kavramının biçimlenmesini kişisel yükümlülöklere bağlamaktır.

Uygarlık verileriyle beslenmeyen ve yeterince

gelişmeyen dillerde tutucu eğilimin etkisi kurallarda görülür. Bu kurallar iletişimi sağlayan temel öğelerdir. Evrimsel eğilim de fonetik ve semantik değişimlerde görülür. Çocuk dilinin gelişimi ile toplum dilinin gelişimi arasındaki benzerlik bunun örneğidir.

Sanatta, tek tek sanatçılarda görülen yeni biçimlere yönelme, bir geleneği koruma eğilimine karşıt bir tutumu benimsemeden kaynaklanır. Geleneksel biçimleri toptan yoketme ya da birdenbire değiştirme olanağı yoktur. Böyle bir olanağın bulunması iletişimin ortadan kalkması demektir. İletişimin ortadan kalkması da toplumsal bir varlık olan sanatın kaynağını kurutur. Oysa sanat alanında öykünmeye dayalı kuramlar ile esine bağlı kuramlar hep birbirlerine karşı olarak gelişmişlerdir. Sanatta karşıtlık gelişmeye olanak sağlayan bir temel ilke durumundadır.

Cassirer'in kuramına göre dil, sanat, din ve bilim sürekli bir gelişim içindedir. Bu gelişim onların yapısından kaynaklanan bir varoluş koşuludur. Bu nedenle her görünüş simgeleştirmenin insan bilincin-

deki temel işlevini dile getirir ve insanın kendine "ideal" ya da simgesel bir dünya kurma gücünü gösterir. Bu kurucu güç kültürdür.

Cassirer, tarihsel bilinç ile kültür arasındaki ilişkiyi yorumlarken, bu bilincin tarihsel sürecini de araştırır. Ona göre "tarihsel bilinç" uygarlığın ve kültürün yeni bir ürünüdür. Nitekin, Yunan tarihçilerinden önce "tarihsel bilinç" doğmamıştır. Öte yandan en büyük Yunan düşünürleri bile sorunların çözümünde felsefeye yaraşır bir yaklaşımı gerçekleştirememişler; felsefe sorunlarına tarihsel bilinç ışığında çözüm aranması, 18. yy'dan sonra başlamıştır. Cassirer'e göre, insan zaman sorununun bilincine vararak nesnelerin kökenini araştırmaya başladığında, ancak mitosla ilgili bir köken bulmuştur. Bunun da "tarihsel bilinç"le bağlantılı olduğu söylenemez. Toplumsal ve fiziksel dünyayı anlamak için onu mitosla ilgili geçmişe yansıtmak gerekir. Mitoslar, nesnelerin ve olayların, zaman içindeki dizilişleri bakımından, düzenlerini saptamaya, tanrılarla insanların oluşumu

Tarihsel Bilinç

İnsan Sorunu

Uygarlık tarihinde, bilimsel düşüncenin soru sormak, evrenin yapısını, kaynağını araştırmakla başladığı yaygın bir kanıdır. Düşünen insan, içinde yaşadığı evrenin, varlık türlerinin nereden gelip nereye gittiğini önce kendine, sonra başkalarına sorma gereğini duymuş, böylece felsefeye ilk adımını atmıştır. Anadolu'da doğan Doğacı felsefenin konusu ecren ve evrendeki varlıklardır. Thales'le* başladığı söylenen bu doğacı düşüncenin devamı Atina'da, özellikle "sofist" adı verilen düşünürler aracılığıyla yön değiştirerek insanı konu edindi. Sofistler, insanın özünü açıklamaktan çok, toplum içinde kendine sağlayacağı yeri, görev aşamasını gözönünde tutarak, eğitime önem verdiler. Sokrates* ise sofistlerden ayrı bir yol tutarak insanı bir "bilgi varlığı" diye gördü, insana dolaylı olarak yaklaştı. Daba sonra Platon*, Aristoteles* insanı bir toplum varlığı olarak gördüler. Sokratesçi felsefe okulları ise insanı mutluluk arayan bir varlık olarak yorumladı. Bu mutluluk, kişinin yaşamıyla ilgili davranışlarına bağlı bir tutumu gerektiriyordu.

Felsefenin dışında kalan, bütün davranışların dinden kaynaklanması gereğini ileri süren dinci görüş ise, insanı bir "inanç varlığı" diye anımsatır. Dinin görüşüne göre, insan Kutsal Kitap'ın bildirdiklerini yerine getirmekle yükümlü bir "görev varlığı"dır. Bu durumda insan inanması gerektiğinden "inanç varlığı", kendisine bildirileni yapmakla yükümlü olduğundan "görev varlığı"dır. Oysa, bu felsefe ve din öğretileri insanın gerçeğini düşünmekten uzak kalmış, insana dıştan bakmakla, ona bir takım yükümlülükler vermekle yetinmişlerdir. Anadolu-Yunan felsefesinde mutluluk, toplum varlığı, Roma düşüncesinde "istenç varlığı", dinlerde "inanç varlığı", "görev varlığı" gibi

değişik niteliklerle anlatılan insan, Kant'ın* görüşüne göre "ödev varlığı"dır. İnsan, evrende, kendisine düşen ödevi yapmakla yükümlüdür. 19. ve 20. yy felsefelerinde, insanın yorumu değişmiş, bütün ilgiler insan varlığının özünü tanıma üzerinde yoğunlaşmıştır. Max Scheler,* Husserl,* Hartmann* gibi filozoflar insanı evrenin bütünü içinde ele almış, onun evrendeki yerini ve önemini birer felsefe sorunu yapmışlardır. Onlara göre insanın evrendeki yeri, yalnız doğal yapısıyla değil, başarılarının kaynaklandığı düşünme yetileriyle bağlantılıdır. Scheler insanın değerini, yaratıcı yeteneklerinin doruğunda bulunan "Geist"a bağlamıştır. Hartmann, insanın belli varlık katlarından oluşan bir bütün olduğunu, insana gerçek değeri kazandırmanın en üstte bulunan "tinsel kat" olduğunu ileri sürmüştür. Hans Driesch* ise insanı, öteki canlılar arasında bulunan ve doğal yapısı dışında, çok gelişmiş yetenekleri bulunan bir "başarı varlığı" olarak görmüştür.

1. yy ortalarından bu yana insan, bir tarih varlığı olarak, üç ayrı açıdan görülmüş, yaratıcı yeteneği bir yana bırakılarak, yalnız doğal yapısıyla ele alınmıştır. Bu üç görüşten birincisi Kutsal Kitap'm, "Adem-Hava" öyküsüyle dile getirdiği insandır. İkincisi, Darwin'in doğal gelişim süreci içinde açıklamaya çalıştığı bir varlıktır. Üçüncüsü de çağdaş bilimin, özellikle biyolojinin, antropolojinin konu edindiği canlıdır. Max Scheler'in yaptığı bu açıklama, insanla ilgili tanımlamaların yetersizliğini göstermek içindi. Çağdaş felsefe ise, insanı, doğal yapısı yanı sıra, bir "kültür varlığı" olarak da görmekte-dir. İnsanla ilgili bütün başarılar, insana evrende özel bir yer sağlayan verilerdir, bunlar "kültür" kavramının kapsamı içinde düşünülmür.

kuramını kavramaya olanak sağlar. Ancak bu, evrenin ve insanın oluşum kuramı, gerçek anlamda, bir tarihsel yol ayrımı sayılmaz.

Cassirer daha sonra, fiziksel olgu ile tarihsel olgu arasındaki temel ayrımı ortaya koymaya çalıştı. Ona göre fiziksel bir olgu gözlem ve deneyimle belirlenir. Bu olgunun her zaman doğrudan doğruya, gözlemlenen ya da ölçülebilen başka olgularla nedensel bağlantısı vardır. Oysa bir tarihçi için sorun böyle değildir. Onun inceleyeceği olgular geçmişle bağlantılıdır, geçmiş bir daha yaşama olanağı yoktur, yapılacak tek iş onu "anımsamak"tır. Bu anımsama yoluyla ona tasarıma dayanan bir varoluş biçimi kazandırılır. Cassirer'e göre tarihsel bilgide önemli olan gözlem değil, tasarıma dayalı bir yeniden kurmadır. Tarihçi de fizikçi gibi özdeksel bir dünyada yaşar, ancak araştırmalarının başlangıcında karşılaştığı dünya fiziksel nesnelerin değil simgelerin dünyasıdır. Tarihçinin ilk işi bu simgeleri görmek ve anlamaktır. Gerçek tarihsel veriler -geçmişin olayları ve insanları- ancak simgeler aracılığıyla kavranabilir. Tarihsel düşünce ile bilimsel düşünce birbirlerinden yalnız amaçları ve inceleme konularıyla ayırt edilebilir.

Cassirer, Yeni-Kantçı anlayışa, salt bilgisel işlevlere ve bilimsel düşünce biçimine mitosla bağlantılı bir dinsel görüş eklemiştir. Bunu yapmaktaki amacı insanın kurduğu simgeler dünyasının bilimsel nitelik taşıyan dünya ile eşit biçimde çözümlenebileceğini göstermektir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Substanzbegriff und Funktionsbegriff*, 1910, ("Töz Kavramı ve İşlev Kavramı"); *Zur einsteinschen Relativitätstheorie*, 1921, ("Einstein'in Görelilik Kuramı Üstüne"); *Philosophie der symbolischen Formen*, 3 cilt, 1923, ("Sembolik Biçimler Felsefesi"); *An Essay on Man*, 1944, (İnsan Üstüne Deneme); *The Myth of the State* 1945, (Devlet Efsanesi); *Was ist der Mensch*, 1960, ("İnsan Nedir?").

• **KAYNAKLAR**: C.H. Hamburg, *Symbol and Reality* 1956; T. Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji*, 1971; *MEB Dergisi* (1), 1979; P. Schilpp (der.), *The Philosophy of Ernst Cassirer*, 1949.

• **BAKINIZ**: COHEN, KANT, HUSSERL.

CASTAGNO, Andrea del

Bak. ANDREA DEL CASTAGNO

CASTELLI, Enrico

(1900 - ?)

İtalyan, filozof. Us ilkelerine dayalı bilginin kesinlik kazanması için bilinç akışı içinde bulunması gerektiğini ileri sürdü.

20 Haziran 1900'de Torino'da doğdu. Roma Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Önce pragmatiklik ve idealizm akımlarına ilgi duydu, Blondel ve Labert-honniere'in etkisi altında kaldı, 19. ve 20. yy filozoflarını inceledi. Sonra bütün çalışmalarını bilginin kesin-

liği, kuşkudan arınmışlığını sağlamak için gerekli yöntemi bulma konusunda yoğunlaştırdı. Hocası B.Varisco'nun Tanrı ve istenç sorunlarını içeren görüşlerine açıklık kazandırmak için *Il Problema Teologico in B.Varisco* adlı yapıtını yayımladı.

Castelli felsefeye Tanrı, evren ve insan bilinciyle ilgili sorunlara yeni bir çözüm aramakla yaklaşıyor. Ona göre temel varlık olan Tanrı, felsefenin ileri sürdüğü deneyci, kuramcı ya da yalnız us ilkelerine dayalı bir görüşle açıklanamaz. Tanrı, ancak insan bilincinin akışı içinde, bütün kuşkulardan uzak, "salt edim" olarak kavranabilir. Tanrı "salt edim" olduğundan tüemeldir, bütün evreni kuşatır. Bu nedenle, tikel öznenin düşündüğü bütün konular, Tanrı düşüncesinde, daha önceden vardır ve düşünülmüştür. Bu gerçeği kavrayabilmek için evrenin bütünüyle ilgili sorunların kesin çözümünü bulmak gerekir. Bunu başarmak ise insan bilincinin, evrenin bütünlüğü içinde, tarih boyunca geçirdiği gelişimi bilmeye, araştırmaya bağlıdır.

Özne, bilinçle donatıldığından, bir "mantık varlığı" niteliği taşır. Onun gelişimi kendi kendini biçimlendirme, kendi birliğini kurmakla bağlantılıdır, bu da, onun için, bir gerekliliktir. Castelli, *Filosofia e Apologetica* adlı yapıtında, çağdaş felsefenin, Tanrı ile ilgili sorunlara güvenilir bir çözüm getirmediği, doğa gerçekleriyle doğaüstü gerçekleri birbirine karıştırarak içinden çıkılmaz bir durum yarattığı görüşünü sergilemiştir. Ona göre "mucize" vardır, ancak kimi tanrıbilimcilerin ileri sürdükleri "kötülük" yoktur.

Castelli'ye göre bütün gerçekler ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi ve önemli doğaüstü, ikincisi de doğal olanlardır. Doğüstü gerçekler dinin konusudur, din ise "vahiy"dır. Dinde, tartışmadan, olduğu gibi benimsenmesi gereken ve birer "birim" niteliği taşıyan düşünceler (dogmalar) vardır. Bu tartışılmaz düşünceler doğüstü öğelerdir. Bunlar, kimi düşünürlerin ileri sürdükleri gibi kavranılamaz varlıklar değildir. Bunların kavranılması bilinçle sağlanabilir.

Castelli, ahlak sorunlarını da, bilgi sorunları gibi dinin kapsamı içine yerleştirmiş, onların çözümünü inanda aramıştır. Ona göre ahlakın içeriğini inan oluşturur. Bu nedenle "ahlaklı" olmak, inanmakla bağlantılıdır.

Castelli, 20. yy'ın ilk yarısında yaşamasına karşın, din sorunlarına getirdiği yorumlarla etkili olmuş, özellikle Augustinus'un görüşlerinin yeniden gündeme getirilmesini sağlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Il Problema Teologico in B.Varisco*, 1925, ("B.Varisco'da Tanrıbilim Sorunları"); *Filosofia e Apologetica*, 1929-1930, ("Kilise Bahaları Felsefesi"); *Le Double Aspect du Probleme de Mal et Saint Augustin*, 1930, ("Augustinus ve Kötülük Sorununun İki Yönü"); *Idealismo et Solipsismo*, 1933, ("İdealizm ve Tekbençilik").

• **KAYNAKLAR**: R.M. di Serradileo, *La Philosophie Contemporaine en Italie*, 1939.

• **BAKINIZ**: AUGUSTINUS, DESCARTES, LABERT-HONNIERE, ARISTOTELES.

CASTELNUOVO-TEDESCO, Mario

(1895-1968)

İtalyan besteci. Yeni-Romantik tarz-daki yapıtlarıyla çağdaş müzikte özgün bir yeri olmuştur.

3 Nisan 1895'te Floransa'da doğdu, 15 Mart 1968'de Hollywood'da öldü. Yahudi bir ailenin çocuğuydu. Floransa'da Cherubini Krallık Enstitüsü'nde, besteci Ildebrando Pizzetti'nin yanında öğrenim gördü. Öğrencisinin kişisel yeteneklerini serbestçe geliştirmesini gözetken Pizzetti'nin Castelnuovo-Tedesco üzerinde belirleyici olmayan ama kalıcı bir etkisi oldu.

On beş yaşındayken, piyano için ilk beste çalışmalarına başladı. Bunları bazı liedler izledi. 1915'te bestelediği iki madrigal, onun, eski şiirleri çağdaş yöntemlerle yorumlama çabasının ilk önemli örneklerindendir.

1926'da, Venedik'te sahnelenen *La mandragola* ("Adam Otu") adlı operası, sanatçının İtalya Ödülü'nü kazanmasını ve ünlenmesini sağladı. Yapıtın, Niccolò Machiavelli'nin aynı adlı komedyasına dayanan librettosunu da kendisi hazırlamıştı. Bunu izleyen yıllarda da, opera, lied, orkestra müziği, konçerto ve oda müziği türünde ürünler verdi ve yapıtları, ABD'de de tanınmaya, yorumlanmaya başladı.

İtalya'da Nazi Almanyası'nı izleyerek ırkçı yasaların çıkarılmış olması, özellikle Yahudiler'e karşı uygulanan programlı baskılar, Castelnuovo-Tedesco'yu, 1939'da ülkesinden ayrılmak zorunda bıraktı. ABD'ye giderek bu ülkenin yurttaşı oldu. Bir süre sonra California'da Beverly Hills'e yerleşti. Bazı film müzikleri besteledi. Uzun yıllar, önem vererek sürdürdüğü bir uğraşı da, film müziği yapan genç bestecilere kompozisyon dersleri vermektir.

Castelnuovo-Tedesco'nun müziğinde, Richard Strauss, Pizzetti, Respighi ve Puccini gibi bestecilerin etkilerine rastlanır. Ancak, özgün bir kişisel üslup, yapıtlarında egemendir. Bunun dışında, bazı konuların, onun için esin kaynağı oluşturduğu görülür. Özellikle ilk yapıtlarında doğduğu ve yetiştiği kent olan Floransa'nın havasını yansıtmaya çalışmıştır. Bu nitelikteki yapıtlarından belki de en önemlisi, *Birinci Keman Konçertosu*'dur ve taşıdığı yerel havaya uygun olarak *Concerto Italiano* ("İtalyan Konçertosu") diye adlandırılmıştır.

Edebiyattan ve şiirden de etkilenmiş olan sanatçı, özellikle Shakespeare'in oyunlarından ve sonelerinden esinlenen yapıtlar vermiştir. Onun Shakespeare'e duyduğu bu ilgi, 1921-1924 yılları arasına ve 1931'i izleyen yıllara yayılan pek çok şarkı, on iki uvertür ve *The Merchant of Venice* (Venedik Taciri) ile *All's Well that Ends Well* ("İyi Biten Her Şey İyidir") adlı iki operanın kaynağı olmuştur.

Bestecinin bir başka kaynağı da, Yahudilik ve *Kutsal Kitap*'tı. Bazı koro ve orkestra yapıtlarının yanı sıra *İkinci Keman Konçertosu* da, bu etkiyi yansıtır. Konçerto, *Peygamberler* adını taşır ve üç bölümü de, birer peygamberi konu alır. Besteci,

Kutsal Kitap'ta anlatılan dönemi yeniden canlandırmayı amaçlamıştır.

Castelnuovo-Tedesco'nun zengin bir ses dokusu taşıyan müziği, hemen her tür ve konudaki örneklerinde, şiirsel bir düşünüş ve anlatımın egemenliğindedir. Bu özellik, bestecinin bir Yeni-Romantik sayılmasının başlıca nedenlerindendir. Vokal yapıtlarında şiirin özsel havasını yeniden yaratmaya çalışmıştır. Müziği, sözleri canlandırmak ve desteklemekle yetinmez; onları, düşünsel ya da duygusal bir biçimde yorumlamaya yönelir. Şiirsel bir duygululuk ve düşgücü, sanatçının çalgı müziğinde de bulunur. Shakespeare'den ya da *Kutsal Kitap*'tan esinlenen orkestra yapıtlarının yanı sıra, küçük birer senfonik şiir sayılan piyano yapıtları da, bunu örnekler.

Sanatçının tekniği ve üslubu da onun Yeni-Romantik müziğini tamamlayıcı özellikler taşır. Armonik yazısı zengin ve genellikle karmaşık bir yapıdadır. Özellikle şarkılarında, İtalyan melodi geleneğinin zenginliği yansır. Halk şarkılarından yararlandığında, bunları taklit etmenin ötesine geçerek, yarattıkları izlenimleri, kişisel bir üslup ve çağdaş tekniklerle yeniden oluşturmaya çalışır. Yapıtlarında çağdaş teknik ve yöntemlere görece az yer vermiş olsa da, bunlardan kaçınmak yerine, anlatımın gereklerine göre yararlanmayı yeğlemiştir. Castelnuovo-Tedesco, eskiye yönelik ilgisini, çağdaş bir anlayışla işleyebilen verimli bir bestecidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *La mandragola*, 1926; *All's Well that Ends Well*, 1958, ("İyi Biten Her Şey İyidir"); *The Merchant of Venice*, (Venedik Taciri). **Vokal müzik:** Koro için 2 madrigal, 1915; erkek korusu için 2 Yunan şarkısı, 1916; orkestra ve insan sesi için 3 *Fioretti*, 1920; *Sacred Service for the Sabbath Eve*, 1943, ("Sebt Akşamı Tapınması"); orkestra, insan sesi ve anlatıcı için *Genesis*, (başka besteciler ile), 1947, (Yaratış). **Orkestra müziği:** *Birinci Keman Konçertosu* (*Concerto Italiano*), 1924; *Ibrani Rapsodisi*, (*Le danze del re David*), 1925. ("Kral Davud'un Dansı"); *Birinci Piyano Konçertosu*, 1928; *Twelfth Night Uvertürü*, 1935, (On ikinci Gece); *Julius Caesar Uvertürü*, 1935; *İkinci Keman Konçertosu* (*Peygamberler*), 1939; *İkinci Piyano Konçertosu*, 1939; *Gitar Konçertosu*, 1939; *A Midsummer Night's Dream Uvertürü*, 1940, (Bir Yaz Gecesi Rüyası); *King John Uvertürü*, 1942; *A Rhapsody of the South Seas*, 1942, ("Bir Güney Denizi Rapsodisi"); *Noah's Ark*, 1944, (Nuh'un Gemisi); *Viyolonsel Konçertosu*; *Üçüncü Keman Konçertosu*. **Film müziği:** *And Then There Were None*; oda müziği; piyano müziği; şarkılar.

• **BAKINIZ:** R. STRAUSS.

CASTELO BRANCO, Camilo

(1825-1895)

Portekizli roman ve öykü yazarı. 19. yy Portekiz edebiyatının önde gelen isimlerindendir.

16 Mart 1825'te, Lizbon'da doğdu, 1 Haziran 1895'te São Miguel de Seid'de öldü. Küçük yaşta öksüz ve yetim kalan evlilik dışı bir çocuk olarak, Kuzey Portekiz'in Trás-os-Montes bölgesindeki akrabalarının yanında yetişti. Küçük köy okullarında düzensiz bir eğitim gördü. Coimbra ve Oporto'da

aralıklarla tıp öğrenimine devam ettiyse de başarılı olamadı, gazetecilik ve tefrika yazarlığı yapmaya başladı. Sevgilisi Ana Plácido'nun bir işadamları evlenerek kendisini terketmesi üzerine rahip olmaya karar verdi ancak kısa zamanda bundan da vazgeçti, yazarlığa ağırlık verdi. 1859'da Ana Plácido'yla birlikte Lizbon'a kaçtı. 1861'de tutuklanarak zina suçundan mahkûm oldu. Bu aşk öyküsünden esinlenerek yazdığı *Amor de Perdição* ("Öldüren Aşk") adlı romanını bu sıralarda iki hafta gibi kısa bir sürede tamamladı. 1864'te beraat ettikten sonra Ana ile evlendi ve geçimini yazarlıkla sağlamaya çalıştı. 1885'te "vikont" unvanını aldı. Ancak sağlığı gittikçe bozulmaktaydı, körlük tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Oğlunun ruhsal sağlığının bozulmasından da etkisiyle, São Miguel de Seide'de intihar etti.

Tarihsel romanlardan romantik melodramlara, taşra yaşantısını işleyen öykülerden yergi romanlarına kadar çoğu otobiyografik nitelikte çok sayıda ve çeşitli yapıtlar vermiştir. Yazdıklarının bir çoğu ilgiyle izlenen, tefrika düzeyinde ürünlerdir. 1856'da yayımlanan *Onda está a Felicidade?* ("Mutluluk Nerde?") ve 1862'de yayımlanan *Amor de Perdição* ise bu düzeyi aştığı olgunluk dönemi üslubunu yansıtan başarılı romanlarıdır. Ailenin karşı koyması yüzünden engellenen bir aşk macerasını konu alan *Amor de Perdição* yazarın tarzının tipik bir örneğidir. Trajik çelişki, tutkularla toplumsal önyargıların çatışmasından doğar, günahla ve acı çekerek yaşanan pişmanlık duygusuyla sonuçlanır.

Castelo Branco'nun romanları soyluluğun çökmeğe olduğu ve orta sınıfın yükseldiği bir toplumun çelişkilerini toplumsal ve bireysel düzeylerde yansıtır. Okuyucuları orta sınıflardan olmakla birlikte *Queda de um Anjo* gibi yergi romanlarında bu insanları eleştirir, yeni zenginleri alaycı bir tavırla yerer.

O yıllarda Portekiz'de gelişen Natüralist (Doğalcı) akıma şiddetle karşı çıkmasına karşın, kırsal yaşamı nesnel bir tutumla betimleyen on iki ciltlik *Novellas do Minho* ("Minho Öyküleri") adlı yapıtında kendi üslubu da yer yer Doğalcılık'a yakınlaşmıştır. Duygu ve tutkulara büyük bir yer vermekle birlikte yergici ve şüpheci tavrı onu dokunaklı bir romantizmden uzak tutmuş, ahlakçı bir gerçekçiliğin de karşısında yer almasına yol açmıştır. Castelo Branco, coşkulu üslubu ve günlük Portekizceyi ustaca kullanışıyla 19.yy Portekiz edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olarak tanınmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): **Roman:** *Onda está a Felicidade?*, 1856, ("Mutluluk Nerde?"); *Amor de Perdição*, 1862, ("Öldüren Aşk"); *A Queda de um Anjo*, 1866; *O Judeu*, 1867; *A Brasileira de Prazins*, 1883, (Prazins'teki Brezilyalı Kadın). **Öykü:** *Mysterios de Lisboa*, 1854, ("Lizbon'un Esrarı"); *Novellas do Minho*, 1875-1877, ("Minho'dan Öyküler").

CASTELO BRANCO, Humberto (1900-1967)

**Brezilyalı asker ve devlet adamı.
1964-1967 arasında devlet başkanlığı
yapmıştır.**

Humberto de Alencar Castelo Branco 20 Eylül 1900'de Fortaleza'da doğdu, 18 Haziran 1967'de aynı kentin yakınlarında öldü. Brezilya Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra, Ocak 1921'de Brezilya ordusuna katıldı. 1943'te yarbaylığa yükseltildi. II.Dünya Savaşı yıllarında Brezilya Keşif Güçleri'nin denizasırlı eylemlerine komuta etti. 1962'de Brezilya ordusu komutanı, Başkan Joao Goulart iktidarının son aylarında da genelkurmay başkanı oldu. Goulart'a karşı mücadele edenlere destek oldu ve 31 Mart 1964'te Goulart'ın devrilmesinden sonra kurulan üç kişilik askeri cuntaya girdi. 15 Nisan 1964'te Kongre tarafından başkan seçildi.

Castelo, başkan seçilmesinin hemen ardından, kendisinin ve yardımcısı eski maliye bakanı Jose Maria Alkmin'in görev sürelerini 15 Mart 1967'ye kadar uzatan bir yasa çıkarttı. 27 Kasım 1965'te yayınladığı 2. Anayasal Kararname ile ülkedeki tüm siyasi partileri kapattı. Yerine, biri iktidardaki Ulusal Yenileme için İttifak (ARENA), diğeri muhalefetteki Brezilya Ulusal Demokratik Hareketi (MDB) olmak üzere iki güdümlü partiden oluşan bir siyasal yapı getirildi. Bu kararname ile başkanın siyasal yaşama ve örgütlere müdahalede bulunma olanakları genişletildi. Bunun ardından, 5 Şubat 1966'da yayınlanan 3. Anayasal Kararname, eyalet valileri ve belediye başkanlarının, daha sonra da devlet başkanı ve yardımcısının dolaylı seçimi ilkesini getirdi. Ayrıca başkan dilediğinde hükümet üyelerini görevden alabilecekti.

Tüm bu uygulamaların ardından Castelo, Aralık 1966'da, Kongre'yi olağanüstü toplantıya çağırarak, hükümetin atadığı bir komisyon tarafından hazırlanan yeni bir anayasa taslağını onaylattı. Bu anayasa ile, yürütme erkinin ve merkezi yönetimin yetkileri artırıldı. Ulusal güvenlikle ilgili yasaları çiğneyen kişilerin askeri mahkemelerde yargılanması ilkesi getirildi ve başkana meclise danışmaksızın, kararname yayınlama yetkisi verildi. Böylelikle 1964'teki askeri darbeden beri yürürlükte olan uygulamaları yasal bir temel kazanmış oldu.

Castelo iktidarının istikrar ve iktisadi kalkınma programını, geniş yetkilerle donatılmış olan Roberto Campos adlı bir iktisatçı uyguladı. Campos'un enflasyonla mücadele ve ekonomiyi canlandırma çabaları sonucunda gerçek ücretler düşürüldü, çok sayıda küçük ve orta şirket iflas etti ve 1964'te % 86 olan enflasyon oranı 1966'da % 41'e düştü. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımları özendirildi. Kamu, özel ve yabancı sermayenin ortak girişimlerine önem verildi. Kabul edilen tarım reformu yasası ise kırsal kesimin sorunlarına ciddi bir çözüm getirmedi. Büyük toprak sahiplerinin gücünü kırabilecek bir yasa olan, okuryazar olmayanların da yerel seçimlerde oy kullanmasına ilişkin yasa Kongre'den geçemedi.

Castelo, başkanlık süresinin bitimi olan Mart 1967'de görevinden ayrıldı. Yerine Mareşal Arthur da

Costa e Silva geçti. Üç ay sonra da Castelo bir uçak kazasında öldü.

• BAKINIZ: GOULART, KUBITSCHKE, VARGAS.

CASTELVETRO, Lodovico (1505-1571)

İtalyan edebiyat eleştirmeni ve kuramcısı. Rönesans tiyatro anlayışının kurallarını oluşturmuş, Neo-Klasik İngiliz ve Fransız yazarlarını etkilemiştir.

İtalya'da, Modena'da doğdu, 21 Şubat 1571'de, Chiavenna'da öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. Bologna, Ferrara ve Pedua'da hukuk, Siena'da edebiyat öğrenimi gördü. Bir süre Roma'da kaldıktan sonra, 1529'da döndüğü Modena'da hukuk öğretmeni olarak ün kazandı, edebiyat çevrelerinde de adı duyulmaya başladı. Çağdaşı İtalyan şair Annibale Caro'nun (1507-1566) bir kanzonesini (lirik şiir) eleştiren yazıları şairle arasında uzun ve şiddetli tartışmaların başlamasına yol açtı. Caro'nun suçlamalarına cevap olarak yazdığı yazılar tepkiyle karşılandı, afroz edildi ve İtalya'yı terketmek zorunda kaldı. Daha sonraki yıllarını Fransa'da ve Viyana'da geçirdi.

Castelvetro'nun başyapıtı Aristoteles'in *Poetika*'sının İtalyanca çevirisi ile kitap üzerine yorumlarını içeren *La Poetica di Aristotle vulgarizzata* ("Basitleştirilmiş Haliyle Aristoteles'in Poetika'sı") adlı yapıtıdır. 1570'te Viyana'da yayımlanan kitaptaki görüşlerin Aristoteles'in tiyatro düşüncesini ne ölçüde yansıttığı tartışma konusu olmakla birlikte *La Poetica*, gerek tiyatro, gerekse eleştiri kuramı tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Giraldi Cinthio ve Marco Girolamo Vida gibi öbür Rönesans dönemi İtalyan eleştirmenleriyle birlikte Lodovico Castelvetro da Aristoteles'den hareket etmiş ve tiyatroyu belli kurallara bağlamayı amaçlamıştır. Aristoteles'in tragedya da olay birliğini öne çıkaran görüşlerine karşın 16.yy İtalyan eleştirmenleri tiyatrodaki "üç birlik" kuralını (olay, zaman ve mekân birliği) daha çok zaman ve mekân birliğini vurgulayarak savunmuşlardır. Castelvetro, tiyatronun gerçekçi olabilmesi için tek bir mekân ve tek bir gün içinde geçmesi gerektiğini ileri sürmüştü ve bunu Aristoteles'te görülmeyen bir katıllıkla kurallaştırmıştır. Bu görüşleriyle 16. ve 17. yy'larda tiyatro anlayışının gelişmesini önemli ölçüde etkilemiş, Neo-Klasik Dönem İngiliz ve Fransız oyun yazarlarının ve tiyatro eleştirmenlerinin bağlandıkları kuramsal öncülleri oluşturmuştur. Castelvetro ve öbür 16.yy İtalyan yazarlarının sistemleştirdiği "üç birlik" kuralı iki yüzyıl boyunca etkisini sürdürmüştü, ancak 18.yy'da İngiliz yazar Samuel Johnson'un eleştirileriyle önemini yitirmeye başlamıştır.

Yazarın *La Poetica di Aristotle vulgarizzata*'daki şiir üzerine görüşleri de oldukça etkili olmuştur. Castelvetro, şiirin eğlendirici olduğu kadar öğretici olduğunu Latin yazar Horatius'un görüşlerini temel

olarak savunan yaygın anlayışın karşısında yer almış, şiiri yalnızca haz veren, eğlendirici bir tür olarak ele almıştır. Sıradan insanların şiirle kuracağı ilişkiyi temel alarak yaptığı bu değerlendirmesiyle, 16.yy'da zaman zaman ahlaki bir boyut kazanan öğretici şiir anlayışlarından önemli ölçüde ayrılmıştır. Ayrıca, şiirin ahlak dışılığı ve şairlerin esikliği üzerine Platon'a yaslanarak geliştirilen görüşleri de yadsımıştır. Bunların cahil kitleler tarafından yaşatılmış düşünceler olduğunu ileri sürmüştür.

Castelvetro'nun 1563'te yayımlanan *Giunte al Ragionamento degli articoli e de' verbi di Messer Pietro Bembo* ("Pietro Bembo'nun Artikel ve Fiiller Üzerine Düşüncelerine Ekler") adlı yapıtı ise çağdaşı İtalyan yazar Pietro Bembo'nun İtalyanca üzerine görüşlerini içeren *Prose della volgar lingua* ("Halk Dilinde Düzyazı") adlı yapıtının bir eleştirisidir. Ayrıca Dante'nin *Inferno*'su (Cehennem) ile Petrarca'nın *Rime* adlı yapıtı üzerine de kitapları vardır. *Gli ingannati* (1537) adlı bir komedyanın da Castelvetro'ya ait olduğu iddia edilmişse de bu konuda kesin bir bilgi yoktur.

• YAPITLAR (başlıca): *Giunte al Ragionamento degli articoli e de' verbi di Messer Pietro Bembo*, 1563, ("Pietro Bembo'nun Artikel ve Fiiller Üzerine Düşüncelerine Ekler"); *La Poetica di Aristotle vulgarizzata*, 1570, ("Basitleştirilmiş Haliyle Aristoteles'in Poetika'sı").

• KAYNAKLAR: H.B.Charlton, *Castelvetro's Theory of Poetry*, 1913.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES.

CASTIGLIONE, Baldassare (1478-1529)

İtalyan yazar ve diplomat. *Il Cortegiano* adlı yapıtı İtalyan Rönesansı'nın başyapıtları arasındadır.

6 Aralık 1478'de, İtalya'da, Mantua yakınında Casatico'da doğdu, 7 Şubat 1529'da, Toledo'da öldü. Milano'daki eğitimi sırasında ilk hümanist fikirlerini edindi. 1496-1499 yıllarında hizmetine girdiği Milano Dükü Ludovico Sforza'nın sarayında da şövalyelik sanatını öğrendi. 1499'da Mantua Dükü Francesco Gonzaga'nın, 1507'de Urbino Dükü Guidobaldo da Montefeltro'nun hizmetine girdi. 1513'e değin Urbino Sarayı'nda bulundu, Guidobaldo'nun yerini alan Francesco Maria della Rovere'ye de hizmet etti. Rovere komutasında Venedik'e karşı savaştı. 1511'de de Papa II.Julius ile Mirandola kuşatmasına katıldı. Papa'nın sarayında Raffaello ve o dönemin öbür büyük sanatçılarıyla tanışma fırsatını buldu. Raffaello 1516'da Castiglione'nin bir portresini yaptı.

Yaptığı hizmetlerden dolayı 1513'te Rovere tarafından Nuvara Kontluğuna getirildi. Elçi olarak da birçok görevlerde bulundu. 1524'ten başlayarak Papalık'ın hizmetine girdi, Papa VII. Clemens'in elçisi olarak İspanya'ya gönderildi.

Castiglione, 15.yy'ın ikinci yarısından başlayarak İtalya'da önemli bir kültür merkezi durumuna

gelen Urbino'da canlı bir kültür ortamı bulmuştu. Saray çevresini tanımış, edebiyatla ilgilenmişti. 1506 tarihli *Tirsi* adlı konuşma biçiminde yazılmış pastoral şiiriyle (eglog) Latince ve İtalyanca şiirleri bu dönem ürünleri arasındadır.

Yazarın başyapıtı ise 1513-1518 yıllarında yazdığı ve 1528'de yayımlanan *Il Libro del Cortegiano*'dur ("Saraylının Kitabı"). Castiglione, Urbino Sarayı'ndaki soylular arasında geçen hayali konuşmaları naklederek ideal bir saraylı portresi çizer. Castiglione'nin çizdiği saraylı tipi aristokrat bir soydan gelmeli, iyi bir bilgin, asker, şair ve hatip olmalıdır. Savaş kadar aşkın inceliklerini de bilmeli, müzik, dans, resim ve öteki sanatlardan anlamalıdır. Halk dilini değil, saray dilini konuşan ideal saraylının tüm davranışlarında ağırbaşlılık, soğukkanlılık, gösteriş ve abartmadan kaçınan bir soyluluk ile ölçülü bir kayıtsızlık egemen olmalıdır. İdeal saraylı hizmetinde bulunduğu prens kötü yollara sapsa bile özdenetimini ve erdemlerini korumalıdır. Castiglione'nin savunduğu hümanist değerler kendisinden hemen sonra gelen yazarların yapıtlarında değişikliğe uğrar. Giovanni della Casa'nın *Galateo* (1551-1554) adlı yapıtında saraylılık yalnızca bir etiket sorunu olarak ele alınır. *Il Cortegiano*'daki görüşler, o dönemin ünlü yazarlarından Machiavelli'nin ideal bir prensin nitelikleri konusundaki görüşlerinden de farklıdır. Machiavelli, *Il Principe* (Prens) adlı yapıtında siyasal toplumsal amaçlar karşısında ahlaki değerlerin önemi olmadığını savunur.

Il Cortegiano, Ariosto'nun *Orlando furioso*'suyla birlikte İtalyan Rönesansı'nın edebiyat alanındaki başyapıtlarındandır. Castiglione'nin çizdiği saraylı portresi, İtalyan Rönesansı'nın saray çevresinde gelişen değer ve ideallerinin bir ifadesidir. Latince'ye ve birçok Avrupa diline çevrilen *Il Cortegiano*'nun yalnızca 16.yy'da kırk basımı yapılmış ve kitap İtalyan Hümanizmi'nin İngiltere, Fransa ve İspanya'ya yayılmasında etkili olmuştur. Sir Thomas Hobbes'in *The Courtier* (1561) adlı İngilizce çevirisi de döneminin önemli düzyazı ürünleri arasına girmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Tirsi*, pastoral şiir, 1506; *Il Libro del Cortegiano*, düzyazı, 1528, ("Saraylının Kitabı").

• **BAKINIZ:** ARETINO, ARIOSTO, MACHIAVELLI.

CASTILLA, Ramon (1797-1867)

Perulu asker ve devlet adamı. Başkanlığı sırasında siyahların köleliğini yasaklamış ve Kızılderililer'den alınan haracı kaldırmıştır.

13 Ağustos 1797'de Tarascapa'da (bugün Şili'de) doğdu, 25 Mayıs 1867'de Arica'da öldü. Kızılderili, Avrupalı melez bir aileden gelmekteydi. 1812'de genç yaşta Şili'deki İspanyol sömürgecilerle birlikte bağımsızlıkçılara karşı savaşan kralcı güçlere katıldı. 1817'de Şilili yurtseverlerce tutsak edildi ve Buenos Aires'deki bir tutsak kampına yollandı. Kamptan kaçan Castilla Peru'yu geçti ve burada da kralcı

güçlerle birlikte savaşmaya başladı. Jose de San Martin komutasındaki bağımsızlık orduları Şili'ye girince, 1820'de taraf değiştirerek San Martin'in yanına geçti. Sömürgecilere karşı verilen bağımsızlık savaşı sona erinceye kadar San Martin ve Simon Bolivar güçlerine büyük destekler sağladı. Peru, 1824'te bağımsızlığına kavuştuktan sonra, 20 yıl boyunca orduda ve zaman zaman da sivil yönetimde görevler üstlendi. Başkan Agustin Gamara'nın 1841'deki ölümünü izleyen siyasi karışıklık ortamında yönetime el koydu. 1845-1851 ve 1855-1862 arasında Peru'yu yönetti.

Castilla'nın yönetimini üstlendiği Peru'da siyasi yaşam 20 yıldır kargaşa içindeydi. Bolivar'ın ülkeyi özgürlüğüne kavuşturmasını izleyen dönemde ülkede bir iktidar boşluğu doğmuştu. 1828 liberal anayasasının yürürlükte olmasına karşın darbeler birbirini izlemekte, siyasi partiler birbirlerine karşı keskin bir mücadele vermekteydi.

Castilla, 1845'te iktidara geçtikten sonra bir dizi toplumsal reform başlattı. İlk ve ortaöğretimi yaygınlaştırdı, eğitim alanına önemli maddi destek sağladı. Peru ordusunu yeniden örgütledi, asker sayısını azalttı, donanmayı güçlendirdi. Castilla bu alandaki uygulamalarından dolayı Peru Silahlı Kuvvetleri'nin ilk kurucusu sayılır. 1847'de telgraf sistemini kurduran Castilla, 1848'de bütçe ve kamu harcamaları uygulamalarını, 1851'de Peru'da demiryollarının yapımını başlattı. Yeni açılan Guano ve Gühercile madenlerinin işletmesini Avrupalılar'a verdi ve bu madenlerden önemli gelirler elde edilmesini sağladı.

1855'te yeniden başkan olan Castilla 1862'de, Kızılderililer'den yüzyıllardır alınmakta olan haracı kaldırdı. Ayrıca siyahların köleliğini yasakladı. Bu uygulamalar nedeniyle Peru, ulusal gelirinin % 10'unu oluşturan haraç gelirlerinden yoksun kaldı. Köle sahiplerine kölelerin bedellerini ödemesi buna eklenince, hükümetin mali kaynaklarında önemli bir daralma baş gösterdi. Castilla gerekli fonları maden işletmelerini vergilendirme ve maden gelirleriyle sağlamaya çalıştı. Köleliğin yasaklanmasıyla ortaya çıkan ucuz işgücü gereksinimi, 1849'dan sonra Çinliler'in ülkeye getirilerek kıyı plantasyonlarında çalıştırılmalarıyla giderildi.

Castilla, kilisenin güçlü bir destekçisi olmasına karşın kilise mahkemelerini ve kilisenin topladığı aynı toprak vergisini kaldırdı. 1860'ta devlet başkanına geniş yetkiler veren, Katoliklik'i resmi mezhep olarak kabul eden, siyasi örgütlenme hakkını koruyan bir anayasayı kabul ettirdi.

1862'de devlet başkanlığı görevinden emekliye ayrılan Castilla bu tarihten sonra da ülkenin siyasi yaşamında etkin oldu. 1864'te İspanya ile ulusal onura aykırı olduğunu ileri sürdüğü Vivanco-Parceja Antlaşması'nı imzalayan yeni başkan Juan Antonia Pezet'i sürgüne yollattı. Ardından Pezet'nin yerine başkan olan Mariano Ignacio Parado'ya karşı 1867'de bir ayaklanma başlattı. Ancak, ayaklanma sonucuna ulaşmadan öldü.

• **KAYNAKLAR:** S.C.Markham, *Travels in Peru and India*, 1862; B.Pike, *Modern History of Peru*, 1967; G.H.Stuart, *The Government System of Peru*, 1925.

• **BAKINIZ:** BOLIVAR, SAN MARTIN.

Resim 180
CAPPIELLO Bir etsuyu firması için afiş

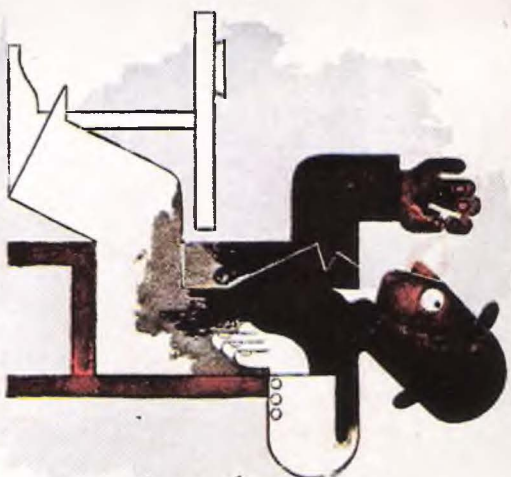
Resim 181
Vittore CARPACCIO "Elçilerin Gelişi" - Ayrıntı - Venedik Akademisi, İTALYA

Resim 189
Mary CASSAT "Banyo" Sanat Enstitüsü - Chicago, ABD

DUBONNET

DUBONNET

DUBONNET

Resin 188
A.M. CASSANDRE: *Dubonnet* için Afis
Ulusal Kültürhanesi - Paris, FRANSA

Resin 182
CARAVAGGIO "Morte di Maria Maddalena" Vaticano, Pinacoteca-Roma, ITALIA

Resin 183
CARAVAGGIO "Azzio Paolo in una Grotta" Santa Maria del Popolo-Roma, ITALIA

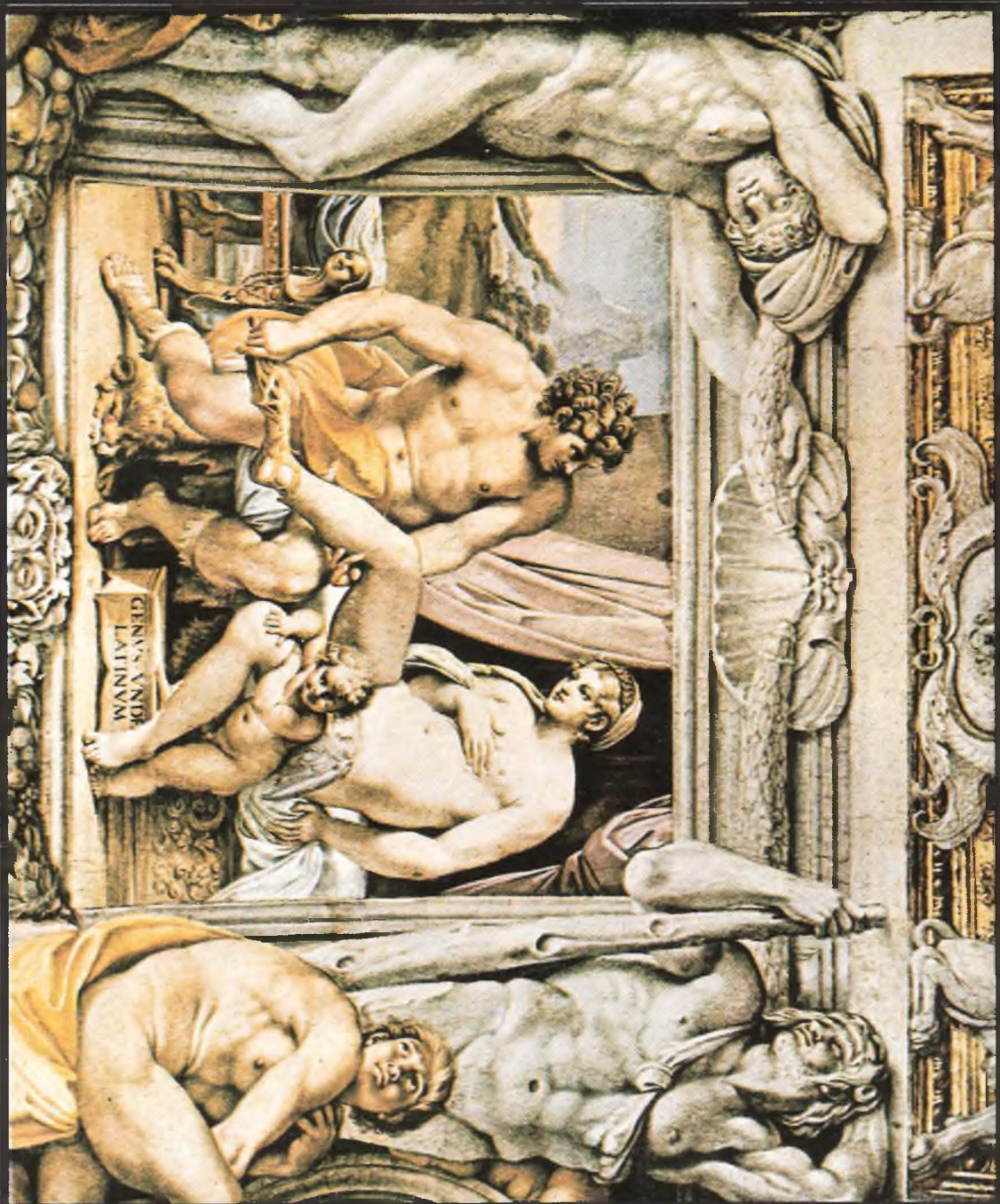
Resim 184
Carlo CARRA
"Kutlama Töreni"
Özel Koleksiyon-Milano, İTALYA

Resin 187
A.M. CASSANDRE: Gazette Africain

AMCASSANDRE

Resin 186
Annibale CARRACCI
Farnese Sarcophagi
Duvay Freski
Roma, ITALYA

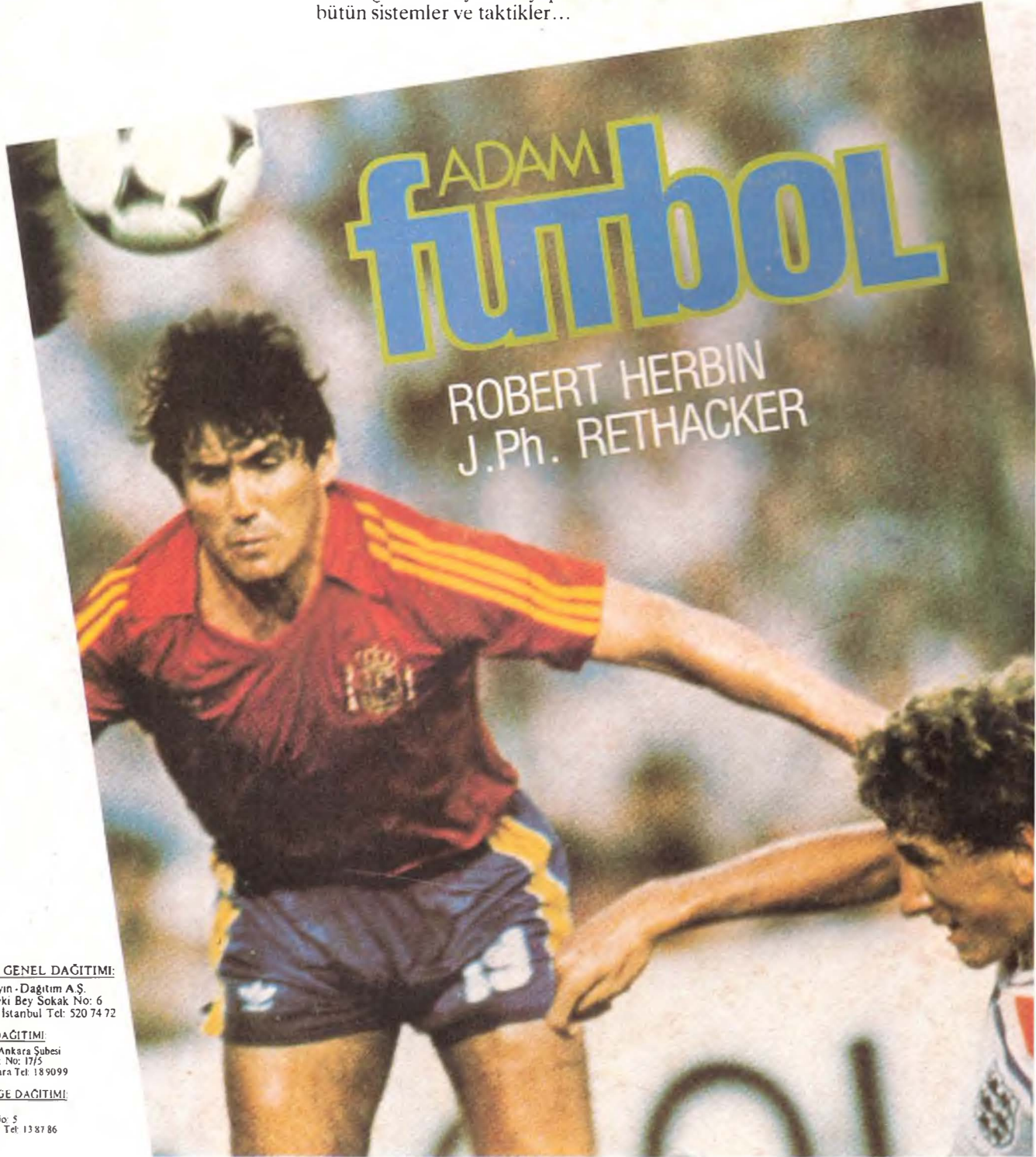

Resim 185
Annibale CARRACCI
"Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılması"
Ulusal Galeri - Londra, İNGİLTERE

ADAM spor kitapları:4

Futbolu bütün yönleriyle ele alan, resimler ve çizimlerle açıklayan, oyunun çeşitli öğelerini derinliğine inceleyen bir yapıt. Futboldaki bütün sistemler ve taktikler...

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 189099

İZMİR ve EGE DAĞITIMI:

DATİCİ A.Ş.
452. Sokak No: 5
Konak, İzmir Tel: 138786

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 3, Fasıkül 23
23 Nisan 1984
300 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul